

WOMMELGEM VROEGER en NU

BIJDRAGE TOT DE

GESCHIEDENIS VAN WOMMELGEM

DOOR

ALOIS SLEDSSENS

1 9 6 2

OP DE BANDOMSLAG

Het gemeentewapen van Wommelgem

Het gemeentezegel van Wommelgem werd bij Koninklijk Besluit van 11 februari 1840 (V), op eensluidend advies van de Minister van Binnenlandse Zaken, de Heraldieke Raad en de Algemene Rijksarchivaris, als Gemeentewapen goedgekeurd.

Beschrijving:

“Van goud met drie afgerukte everzwijnkoppen van azuur, met ogen en slagstanden van hetzelfde”.

Het cliché werd bereidwillig in bruikleen gegeven door de v. z. w. d.

“Bloemenstoet van Wommelgem”.

Aloïs Sledsens

WOMMELGEM VROEGER en NU

BIJDRAGE TOT DE

Geschiedenis van Wommelgem

1962

ALLE RECHTEN VOORBEHOUDEN.

Ter inleiding

Met veel genoegen voldoe ik aan het verzoek, dit boek in te leiden. Het stemt mij tot vreugde, dorpsgenoten een warme belangstelling aan de dag te zien leggen voor de rijke en vrij interessante geschiedenis van de gemeente. In een tijd, dat de kwestie der vrijetijdsbesteding niet alleen een modern begrip, maar ook een probleem geworden is, dient elk initiatief in die richting op prijs gesteld.

Dit boek komt ten andere flink op zijn tijd.

Door de aard van zijn voordelige ligging, schijnt Wommelgem met zijn overwegend agrarisch karakter, geroepen zich te ontwikkelen tot een bloeiende, en welvarende industrie gemeente. De aanleg der vernieuwde Herentalsebaan en de moderne autostrade zal dit ontwikkelingsproces fel in de hand werken.

Juist in die voor onze gemeente betekenisvolle periode, lijkt het prijzenswaardig, de voor zo ver ons bekend zijnde wegen van het verleden te bewandelen. Op dit gebied is er trouwens nog heel wat te doen. Door het feit dat onze voorouders vaak hebben verwaarloosd, belangrijke zaken voor het nageslacht te bewaren dient elk initiatief inzake het ter schrift stellen van de plaatselijke geschiedenis toegejuicht.

Onze jeugd, waarop wij zo zeer bouwen, moge hierdoor gestimuleerd worden, het verleden verder uit te diepen, met al zijn verborgenheden en geheimen.

Uiteraard als een saai boel bestempeld, is plaatselijke geschiedenis in zoverre interessant, dat meer en meer van onze mensen zich op dit terrein wagen. Wij mogen er ons om verheugen.

Dit werk kan wellicht velen tot hulp dienen en ik wens er de lezer aangename verpozing mee.

*Edward PEERS,
burgemeester.*

Woordje vooraf

Wommelgem heeft zeer aantrekkelijke archieven en de aandacht van de geschiedschrijvers werd er steeds door geboeid.

Ook ik heb altijd belang gesteld in alles wat enigszins betrekking heeft op mijn geboortedorp. Tezamen met mijn persoonlijke bevindingen, heb ik thans al die gegevens in boekvorm ondergebracht. Merkwaardig is, dat tal van geschiedschrijvers het met elkaar niet volledig eens zijn over bepaalde onderwerpen en dat het ontstaan en de oudheid der gemeente vooral aanleiding heeft gegeven tot tegenstrijdige verklaringen. Wommelgem vormt in dit opzicht evenwel geen alleenstaand feit. Tal van gemeenten en zelfs steden hebben ten andere aanleiding gegeven tot de meest tegenstrijdige verklaringen inzake ontstaan of eigendomsrecht.

Ik hoop dat dit werkje een hulp mag wezen voor hen die zich aan de gemeente interesseren. De schooljeugd vooral kan, naast een beknopt weergegeven Belgische Geschiedenis, heil zoeken in de plaatselijke geschiedenis.

Ik maak geenszins aanspraak op volledigheid. In een geschiedkundig werk kunnen zeer uitgebreide geslachtsbomen, gemeenterekeningen, verkopen en dergelijke opsommingen meer, wellicht op zijn plaats zijn. Opzettelijk liet ik dit alles achterwege, omdat het werkje anders een te droge inhoud krijgen zou.

Dankbaar zie ik mogelijke terechtwijzingen tegemoet.

Verder hoop ik anderen te kunnen aansporen, om, door verdere opzoekingen, onze plaatselijke geschiedenis, aan te vullen.

Ik dank al de personen die mij behulpzaam geweest zijn bij het opzoeken van sommige gegevens. Hierin betrek ik voornamelijk de geestelijke en burgerlijke overheden.

A. SLEDSSENS.

Even stilhouden bij

Albert Raus

De heer Albert Raus heeft een zeer welwillende medewerking verleend aan dit werkje, in de vorm van betoverende pentekeningen, met vaardige hand geschetst. Wij zijn deze kunstenaar er dankbaar om. Gelukkig zijn er nog mensen, die vatbaar zijn voor de steeds wisselende kracht van de rijke natuurfeeërie.

Met een fijnzinnig kunstenaarsoog heeft de heer Raus reeds menig expressievol werk tot stand gebracht. De stille, maar harde werker - menige nachten bleef deze man het penseel hanteren tot het ochtendgloren in zijn atelier binnendrong - is bovendien een rasechte Wommelgemnaar. Hij werd op de laatste dag van het jaar 1915 geboren in het helaas verdwenen Spuihuis aan de Tip. Zijn vader - August Raus - was inderdaad de laatste "sassenier" van "het Spuike".

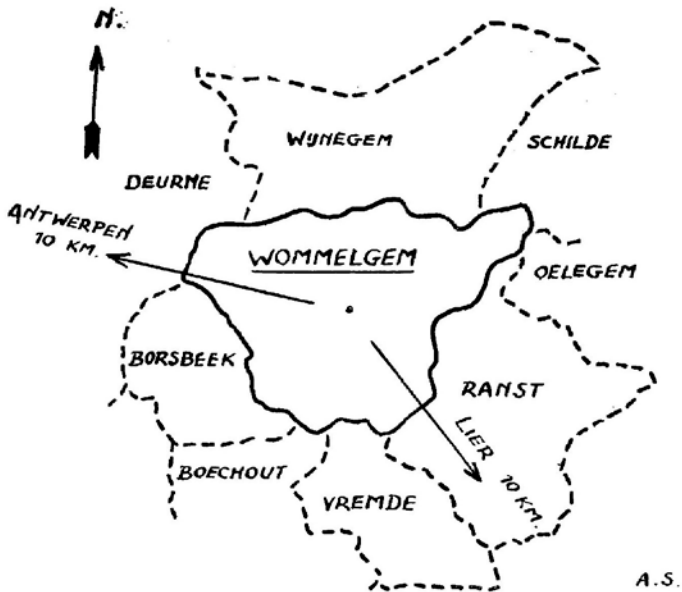
De bescheidenheid van de heer Albert Raus is opvallend en daarom mag ik niet nalaten, deze talentvolle kunstenaar even maar in de belangstelling te plaatsen. Zijn begaafd kunstwerk verdient het ten volle.

Ligging

Wommelgem is gelegen in de provincie Antwerpen, maakt deel uit van het arrondissement Antwerpen en het kanton Zandhoven. Dit kanton omvat 16 gemeenten: Wommelgem, Wijnegem, 's Gravenwezel, St-Job in 't Goor, Schilde, Halle, Zoersel, Pulderbos, Pulle, Viersel, Emblem, Broechem, Ranst, Oelegem, Massenhoven en Zandhoven.

De gemeente beslaat een oppervlakte van 1299 ha. en is dan ook een der grootste gemeenten uit de omtrek (Wijnegem 784 ha., Borsbeek 382 ha., Deurne 1427 ha., Hove 601 ha.)

Wommelgem is op 10 km. gelegen van de grootstad Antwerpen, waar ten andere het grootste gedeelte der bevolking een broodwinning heeft. De kom der gemeente ligt zowat 1 km. van de staatsbaan Broechem-Antwerpen en 2 km. van de Militaire baan. Sedert 1956 wordt het noordelijk gedeelte der gemeente (tip, Beemdkaat, Withof en Keer) als het ware afgesneden door de autosnelweg Boudewijn, dewelke een verbindingsweg vormt tussen de havenstad en Luik.

Grenzen

Ten noorden grenst de gemeente aan Wijnegem (grensscheiding Groot Schijn) en Schilde. Ten oosten grenst Wommelgem aan Oelegem en Ranst. De begrenzing volgt hier een grillige weg. Aan de noordoostkant dringt het grondgebied tot diep in de richting Oelegem en zelfs over het Albertkanaal. Zuidelijk grenst Wommelgem aan Vremde, Borsbeek en in zeer geringe mate aan Boechout. Deze laatste gemeente raakt met een voelhoorn (als we het zo mogen uitdrukken) even het grondgebied in de buurt van het domein "Hulgenrode". Westelijk tenslotte vormt de Koudebeek de grenslijn tussen Wommelgem en Deurne.

Hoe oud deze grenzen zijn, is een moeilijk te beantwoorden vraag. Een feit staat vast, dat reeds bij de Frankische dorpsnederzettingen de beekjes en riviertjes bij voorkeur tot grens genomen werden. Zo is het opvallend dat voor Wommelgem de Grote-Schijn, de Keer- en Koudebeken zowat de voornaamste grensscheidingen vormen.

In de Karolingische tijd werd ons land verdeeld in parochiën en later in allodiale goederen en lenen. Het is dan dat iedere heerlijkheid zijn eigen grenzen aangenomen heeft,

Kan. Fl. Prims, erestadsarchivaris, betoogt, dat de begrenzingen der gemeenten of parochiën afhingen van het kerkelijk recht, waarmede zich het burgerlijk gezag verenigde. Deze toestand duurde tot laat in de Middeleeuwen. Het kerkelijk gezag had zijn tienderechten, dit volgens het testament van de Kerkvaders en de Synode (concilie). Het tienderecht bestond in de betaling van het tiende van al de vruchten van landbouw en veeteelt "aan God". De inning van deze tienden gaf aanleiding tot een nauwkeurige afbakening der dorpen en het stichten van een parochie was vooral een tiendeverdeling. Het was evenwel niet de hertog, die, via een feodale heer, de gemeentepalen plaatste, maar de vertegenwoordiger van het bisdom Kamerijk. In de 13e eeuw kreeg het burgerlijk gezag een ruimer deel en in 1277 zou de gemeente haar vaste vorm gekregen hebben, toen de heerlijkheid ter leen gegeven werd door Jan I, hertog van Brabant, aan ridder van Liere.

Bodem

Is de bodem effen en lichtelijk naar het westen afhellend, dan schommelt zijn hoogte tussen 5 en 13 meter boven de zeespiegel (hoogste plaats in de provincie is Heist-op-den-Berg, met 44 m.). Langsheen de Schijn is de bodem het laagst gelegen. De hoogte is er slechts 5 m. boven de zeespiegel. Aan het Albertkanaal bedraagt zij 8 m. Aan de zuidkant der gemeente is de hoogte bijna overal 11 m., met 7 m. aan de Koudebeek. Het Centrum bereikt 10 m., terwijl het hoogste punt zich bevindt aan "Stenekruis", met 13 m.

Aan de oostkant is de grondlaag hoofdzakelijk samengesteld uit zand. De streek van Pastoorsbos, zonberg en maanberg, was niet zovele jaren geleden bebost met mastbomen. De zon- en maanbergen waren veeleer heuvels, gelegen aan de Keerbeek. Volgens een der kaarten uit de tentoonstelling van Topografie over het land van Rijen, was de streek aan de Grote-Schijn in vroegere tijden een vallei, die niet eens begaanbaar was. De vallei stond op de kaart opgetekend als een uitgestrekt moeras. De streek is ten andere thans nog vrij moerassig en bij grote regenval nauwelijks te betreden.

Het perceel naast de Diepenbeek aan het kasteel “Selsaten”, bevatte vroeger (en wellicht nog) zware poldergrond. De grond diende beploegd met drie paarden. Nu is het perceel hoofdzakelijk bebost. De resterende bodem bevat uitsluitend zandgrond.

Het grootste gedeelte der gronden wordt bewerkt door landbouwers, maar sinds het einde van de oorlog 1939-45 zijn de hovenierderijen meer en meer naar de voorgrond getreden, voornamelijk in de streken Moffenhoeven en Pieting.

Ontstaan der gemeenten

Onder de druk der economische en politieke omstandigheden ontstonden uit de landelijke nederzettingen steden en dorpen, waarvan de burgers allerlei voorrechten kregen van de heer. Dank zij de bloei van handel en nijverheid, nam de macht van deze gemeenten bestendig toe en gaven een krachtige stoot tot ontwikkeling der beschaving. De burgers zochten veiligheid in de omgeving van kastelen, kloosters en kerken. Langzamerhand ontwikkelden zich de handel en de nijverheid. De beste zaken werden gedaan op de ker(k)missen, die op bepaalde tijdstippen gehouden werden.

Dr. J. Uytterhoeven schreef in zijn werk: “Geschiedenis der Middeleeuwen”: “De kooplieden en handwerkers pasten echter niet meer in de feodale agrarische samenleving. Belasting, dienstplicht en alle andere verplichtingen ten opzichte van de heer, waren berekend op grondbezit en landbouw; het bestuur der feodale heren stond bij de aanvang vreemd tegenover handel en nijverheid, en liet deze bewoners aan hun lot over.

Weldra echter zag de heer van het kasteel, de abt van het klooster of de bisschop, het voordeel in van die groepering op zijn domein, want hij liet daar tol heffen. Daarom stond hij weldra gunstig tegenover deze bewoners en verleende hun voorrechten”.

Te Wommelgem waren het de eigenaars van het hof “Van Immerseel” die tegenover de nieuw ontwikkelde buurt voorrechten verleenden.

Oorsprong der gemeente

De oorsprong van de naam Wommelgem is lange tijd onbekend gebleven en over het ontstaan der gemeente zijn heel wat tegenstrijdigheden geschreven en feitelijk nog niet helemaal opgelost. Tal van gekende topografen zijn het met elkaar niet eens over het ontstaan der gemeente Wommelgem en Wijnegem. De meningsverschillen zijn ontstaan uit de benaming Winnelincheime en Winlindechum. Sommige topografen beweren dat beide benamingen één en dezelfde betekenis hebben. Anderen zijn evenwel een andere mening toegedaan. Waar sommige geschiedschrijvers beweren dat Wommelgem zijn oorsprong gevonden zou hebben uit “de woonplaats van de clan van Winilo”, houdt Kreglinger het bij “de volgelingen van Wulmar, Walf, Wanner, enz.”. Van Wulmar zou Wommelgem gevormd zijn geworden uit Wul + ghem. = huis + streek.

Gekende topografen, zoals P. Poncelet en P. de Moreau, beweren dat Winnelincheim een der eerste benamingen van Wijnegem moet geweest zijn. J. B. Gramaye anderzijds, schrijft in zijn werk “Antiquitates”, boekdeel IV, de dorpen opnoemend, liggend in de omgeving van Antwerpen, over Wijnegem: “Niet ver van hier is er een dorp, wiens naam voortkomt van zekeren Winandus, afstammeling van een groot geslacht. Het bezit een

kasteel dat beurtelings de eigendom was der familie Schetz en der familie van Bossu". Sommige topografen (o.a. L. Van der Essen) beweren nog dat de gemeente Wijnegem ouder zou zijn dan Wommelgem, dat zelfs aan "de kanaalgemeente" toebehoord zou hebben... Deze thesis werd evenwel door menig geschiedschrijver tegengesproken. In zijn werk "Les Environs d'Anvers" weerlegt Jozef Schobbens (ook Godefroid Kurth staft deze stelling), dat Wommelgem ooit toebehoorde aan Wijnegem. Als bewijzen stipt hij aan:

de kerk van Wijnegem hing tot 1186 af van Broechem!

de 'kerk van Wommelgem werd van haar ontstaan af toegewijd aan de apostelen Petrus en Paulus, gelijk ten andere de oudste kerken in ons land deze schutpatronen aannamen (o.m. Leuven, Lier).

te Wommelgem trof men meerdere kerken aan, onder andere de nu nog bestaande kapel van St-Jan de Krijter.

E. H. prof. De Schutter, een gekend heemkundige uit Wommelgem, voegde hier nog volgende bewijzen aan toe:

4. de deur der sacristie van de parochiekerk is van Romeinse stijl (in een gids uitgegeven door de Maatschappij van Buurtspoorwegen, spreekt men van een romantieke (!) deur);

5. de asafwijking van het koor der parochiekerk, wat alleen bij de alleroudste kerken voorkomt (lichten we nader toe bij het behandelen der parochiekerk).

In zijn boek over onze Vlaamse dorpen gaat dr. K. Roelandts, professor te Leuven, zelfs nog verder. Hij beweert, dat onze streek in het steentijdperk overspoeld werd door de zee en dat de bewoners de ondiepste wateren opzochten om paalwoningen te bouwen. "Zo ontstonden Nekkerspoel (Mechelen), Blaasveld en wellicht ook Wommelgem". In 1819 werden inderdaad opgravingen gedaan uit de gracht rond het kasteel "Hulgenrode", die het bewijs leverden, dat de zee duizenden jaren geleden de streek overspoelde. Dr. Roelandts betoogt verder, dat rond de jaren 300 Wommelgem een Kristen centrum zou geweest zijn en in de 8^e eeuw reeds een parochie. Er is tenslotte het nochtans zeer betwiste testament van St-Willibrordus, "gemaakt in het zesde jaar der regering van koning Theodoricus (726). St-Willibrordus werd geboren omstreeks 658; priester gewijd in 690; bisschop gewijd in 695 en overleed op 7 november 739. We ontleen hier enkele kostbare gegevens uit het boek "De Antwerpse Heiligen" van kan. dr. Floris Prims. Na aangetoond te hebben, dat het patronaatsbezit van Nijlen, Wortel, Vorsele (Rijkevorsel), Malle (Westmalle) en Hoogstraten, zonder enige betwisting aan het kapittel van St-Willibrordus (Antwerpen) toebehoorde, vervolgt de archivaris:

"Er zijn echter ook betwiste bescheiden aan dit materiaal toe te voegen, namelijk de teksten van de "Liber Aurens Epternacensis", geschreven rond 1190 en bewaard te Gotha. In dit "liber" zijn drie akten, die voor onze studie belang hebben, overgeschreven. De kopiist verzekert dat hij ze overschreef naar oude oorspronkelijke stukken die tot de abdij van Echternach - het voornaamste thuis van Willibrordus - behoorden. We vinden daarin:

1. "een akte omtrent Sprusdare en Winlindechim, "Ego Rohingus et conjux mea Bebelina donamus ad sacrosanctum ecclesiam. quam dominus Amandus in Antverpo construxit, ubi Willibrordus episcopus presse videtur, hoc est villa nostra que est constructa in pago Renensium, super fluvio Hnita, que nihi de paterno jure obvenit in loco nuncupato Sprusdare, et in alio loco, de materno jure ad me pertinente, vocato Winlindechim medietatem de casibus".

2 “een akte omtrent de kerk van Antwerpen”, die voor Wommelgem van geen belang is. Verder:

“het zogeheten “testament” van S. Willibrordus van ditzelfde jaar 726: “Ego, 3. Clemens Willibrordus episcopus donatum esse volo... Rohingus mihi condonavit ecclesiam constructam in Andverpo castello super fluvio Scaldeo, in pago Renensium, cum appendiis suis, villas denominatas Bacwaldus, Wimilicheno, Furgelanus”. (Rohingus heeft mij geschonken de kerk, zich bevindend in de versterking Antwerpen, op de stroom de Schelde, in het land van Rijen, met hare afhankelijkheden, genaamd Bacwaldus, Wimilicheno, Furgelarus).

Kan. Prims aanschouwt deze stukken als echt, doch “als oncritisch overgeschreven” door de kopiist en verklaart de stukken nader in deze zin: Rohingus is de eerste gezagdrager in het Antwerpse geweest omstreeks het jaar 700. Hij beschikte, ten gunste van de Roomse cultuur, over de geestelijke goederen, bepaaldelijk binnen het “castrum Antwerpis”. Rohingus was gehuwd met Bebelina. Van zijn vader erfde hij de “villa Sprusdare” (moet de oude naam zijn van Nijlen + Viersel), gelegen in pago Renensium op de rivier Hnita (degelijk de oude naam voor Nete). Van moederlijke zijde was hem Winlindechim ten deel gevallen.

Furgelarus is te vereenzelvigen met Rijkevorsel (Vorsele). Bacwaldus is onbekend gebleven. Men heeft gemeend dat het Boechout betrof, maar in 974 schreef men Buocholt voor deze laatste gemeente, zodat de overgang op twee eeuwen tijds van Bacwaldus (726) naar Buocholt (974) onmogelijk lijkt. “Niet al te gewaagd is de veronderstelling dat Bacwaldus Malle zou zijn”.

Wanneer Prims de vierde plaats bespreekt, dan is dit voor ons van groot belang. Hij schrijft:

“Winlindechim of Wimilicheno is zonder enige twijfel Wommelgem. Immers in 1262 schrijft men Wimmelgheim in plaats van Wommelgem, in 1286 Wimbelgem, in 1155 Wimlegem. Bovendien stellen we vast dat het Antwerpse Kapittel te Wommelgem grote bezittingen heeft die St-Willibrordusgoederen heten. Verschillende stukken land dragen de Willibrordus-naam. Aldus luidt het in 1279: “Item concessimus Henrico et Balduino de leraile bona sancti Willibrordi”.

Blijft de vraag waarom het patronaat der kerk van Wommelgem niet aan ons Kapittel toebehoorde, aldus Prims.

Ontwikkeling der benaming

Vinden we als eerste vermelding Winlindechim en Wimilicheno in 726, dan treffen we vervolgens de naam Wimlegem aan in een akte van Nicolas, bisschop van Kamerijk, in 1155. Een akte van Godfried van Lobharingen vermeldde in 1166 Wimbelchem en Honorius III in 1226 Ummelchem. In 1232 diende Bouwland Godshuisakker te Borsbeek 6 Vlaamse denieren te betalen aan de kerk van Wummelghem.¹. Ook het kerkarchief vermeldt deze

¹ “Geschiedenis van Borsbeek”, Fl. Prims.

benaming in 1289. Het testament van Katerina Wilman (1278) maakte melding van Wimmelghem en in een getuigschrift van Hertog Jan I, geschreven in 1278, vinden we Womelghem. Nochtans was er in de orthografie eerst in 1308 regelmatig sprake van Wommelghem en waarbij de h eerst in de 20e eeuw verdwijnen zou. De omvorming door het volk in de dagelijkse gesprekken en het dialect, bracht het voor niemand onbekende Oemmelegom of Ommelegom.

Toponymie over “hem”-gemeenten

Dr. J. Lindemans heeft in 1924 een studieboekje uitgegeven onder de titel “Kleine Leidraad bij de studie der plaatsnamen”. In de eerste plaats wijst de schrijver op de fonetische gedaanteveranderingen welke plaatsnamen ondergingen, die doorgaans gelijke tred hielden met de levende taal en het plaatselijk dialect. Verder rangschikt hij de plaatsnamen in drie lagen:

de Keltische (vooral in water-, berg- en woudbenamingen); 2. de Latijnse (dagtekenend uit het Romeins tijdvak); 3. de Germaanse en waarvan de oudste dagtekenen van de Frankische veroveringen, o.a. de hem- en salenamen, gebouwd naar het Kelto-Romeins patroon der -acumnamen. Hierover schrijft dr. Lindemans:

“De namen op -inga-hem zijn onder meer dan één opzicht merkwaardig. Hun historische betekenis is zeer groot. Moest men ze op een kaart brengen, men zou dadelijk de vruchtbaarste gedeelten van ons land opgetekend zien: zij zijn zeer talrijk in Zuid-Vlaanderen en in Brabant tussen Dender en Zenne; zeldzaam verder in Brabant; talrijker weer in Zuid-Limburg; zeer zeldzaam in de provincie Antwerpen; men vindt er enkele in de buurt der waterwegen, waar nu nog de grond vruchtbaarder is dan elders in de Kempen; rondom Antwerpen (b. v. Edegem, Wijnegem, Wommelgem); langsheen de Nete (b. v. Oelegem, Itegem); gehuchten rondom Bornem en Mechelen”.

Verder schrijft dr. Lindemans:

“In de toponymie is het meest verspreide woord om een woning aan te duiden zonder twijfel hem. In de gewone spraak gebruiken we 't nog in woorden als: heimwee, heimwaarts, heimelijk, in- en uitheems. Dat het nu eenmaal zeer verspreid was bewijzen de zo talrijke namen op -hem en -gem. Veruit het grootste gedeelte er van is afgeleid van een geslachtsnaam”. Kreglinger beweerde inderdaad, dat Wommelgem afgeleid is van Wulmar, Walf, Wanner, met daarbij de uitgang heim (woonstede).

Het boek “De littekens van Antwerpen”, van de hand van Fl. Prims, brengt ons een hele stap nader in de bepaling van de naam Winnilincneime of Winlindechum. We lezen: “De toevoeging inc is geslachte- of familie-aanduiding. In plaats van -sone of -dochtere achter vaders naam te voegen om de familie aan te duiden, zoals men in latere tijden doen zal, voegt men aan des stamvaders naam inc toe om kinderen en kleinkinderen naar hun afstamming te verbinden”.

Aldus wordt het Winnil-inc-heime = geslachtsnaam + familie aanduiding + woonstede.

Onze voorouders

Over onze voorouders heeft dr. Prims geschreven, dat het niet zeker is, dat in de Antwerpse omgeving Kelten gewoond hebben, alhoewel de naam Scaldis (Schelde) een Keltisch litteken is. Zekere vondsten wijzen er op, dat er wel Romeinen gewoond hebben. Zeker is dit het geval te Rumst en ook wellicht te Kontich (Comitiacum) en Wilrijk (Villariacum). Ook te Wommelgem zouden Romeinen gewoond hebben.

Franken, bepaaldelijk Saalfranken, hebben alleszins in de Antwerpse omgeving vertoefd, maar het is zeker niet voor de 5e, wellicht niet voor de 6e eeuw, dat dit geschiedde. Prims schrijft hierover:

“Hun oudste nederzettingen, rond het Antwerpse, zijn “heimen” en “selen”. Bij latere ontginningen komen daar tussenin de “roden” en, nog iets later, de veel kleinere maar steeds talrijker gehooften en gehuchten, vormende “hoven”. De Franken doen hier, van in de beginne, aan veeteelt en landbouw, en kiezen hun nederzetting naar die behoeften, halfhoog tussen wouden en weiden. Veiligheidshalve wellicht vormen ze bij menige vestiging een stamgemeenschap, aangegeven door de uitgang -inc, zodat de plaatsnamen incnamen worden. De incnamen rond Antwerpen treffen we aan in de heimen, de roden, de hoven (minder). We vinden ze niet in de selen (Immersele, Mortensele, nu Mortsel, Litensele en Eggerssele onder Boechout). De heimen zijn echter veel talrijker dan de selen, en op een paar gevallen na, zoals Merkssem en Berchem, schijnen ze alle een -inc of stamnaam aan te geven.

Zo vinden we Wommelgem terug, in de aanvang der 8^e eeuw, als Windelinchem”. Enkele heim, rode of sele-namen vinden we in de onmiddellijke omgeving als Immersele, Guddegem, Hillincrode (Huigenrode), Millegem, Gussegem, Menegem, Ettincrode, Genneghem, Eggerssele, Harincrode, enz....

Waterlopen

De voornaamste waterloop die men te Wommelgem aantreft is zeker het Albertkanaal, dat weliswaar aan de noordkant der gemeente gegraven werd, maar toch over een lengte van ongeveer 500 m. het grondgebied aandoet. Het plan tot het graven der “vaart” werd reeds ontworpen in 1784, uitgewerkt in 1856 en de stroom voor de scheepvaart opengesteld in 1859. Het kanaal bracht de verbinding tussen Schelde en Maas tot stand, kreeg de naam Kempische-vaart en werd overschaduwd door een rij bomen. In 1934 werd de waterloop aanzienlijk verbreed (tot op een gemiddelde van 45 m. en bevaarbaar voor schepen van 2.000 ton); de draaibruggen vervangen door “viaducten”; in de Kempen “recht getrokken” en de veelvuldige sluizen tot het minimum herleid. De vaart kreeg de naam Albertkanaal en werd op 13 mei 1935 ingehuldigd door koning Leopold III. Het goederenvervoer nam op het kanaal een grote omvang aan en bereikte in 1959 28 miljoen ton, hetzij 142% meer dan in 1949.

Er is ook nog de Herentalsevaart, lopende vanuit de overwelfde stadswallen van Antwerpen tot aan de wijk Tip. Deze waterloop vervulde en speelde een zeer voorname rol in de 16e eeuw, dewelke wij afzonderlijk behandelen zullen.

De Grote-Schijn is eveneens een voorname waterloop. Zij vormt noordelijk de grenslijn tussen Wommelgem en Wijnegem en smelt aan de wijk Tip samen met de Herentalsevaart. Ook over de Schijn hebben we het in een afzonderlijk stukje.

Verder hebben we nog de kleinere snel vlietende waterlopen; n.l. de Koudebeek, de Rollebeek en de Diepenbeek, waarin de Keerbeek en Molenbeek uitmonden. In zijn werk over de “Geschiedenis van Borsbeek”, schrijft kan. Fl. Prims:

“Indien we van zulke nietige beekjes in onze geschiedenis gewagen, dan is het omdat zij, of enkele dezer, naam en geschiedenis hebben. De oorspronkelijke aanleg van de natuur, d, i. van de watervoorraad, van de terreinhelling en de aard der aangesloten gronden, bepalen de geschiedenis. Maar onze voorouders hebben de natuurlijke afwatering verbeterd. Let vooral op het onderscheid tussen “beek” en “loop”. Een “beek” is een natuurlijk lopend watertje. Een “loop” is meestal een draineringswerk”.

Te Wommelgem treffen we meerdere “lopen” aan (Dorps-, Pietingse- en Stommelloop). Het is duidelijk, dat de nabijheid van de waterscheidingslijn Schijn - Nete en de leemhoudende zandgronden, de bewoners er toe gebracht hebben “lopen” te graven tot betere ontwatering. Deze werden gegraven naar een natuurbek. Ook aan de Diepenbeek is gegraven geworden.

In zijn boek “Geschiedenis van Borsbeek”, schrijft Prims nog:

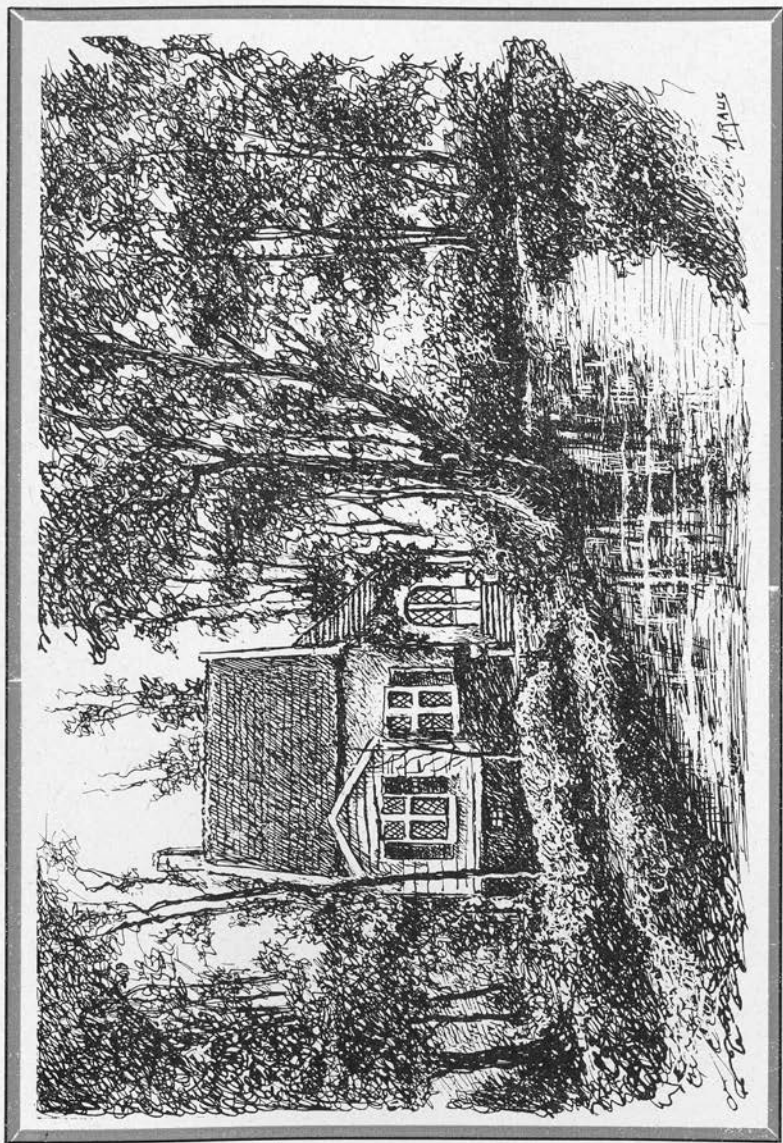
“Nog geen twee geslachten geleden (omstreeks 1880) ging menig zieke ogen lessen ¹ bij de brug van Boterlaarhof ², met het zuivere, snel vlietende water van de Koudebeek en men twijfelde niet aan de genezende kracht ervan. Thans is de Koudebeek een openluchtriool, die reeds uit Mortsel rioolwater aanvoert”.

Het oppergedeelte van de Koudebeek heet “Koudeloop”.

¹ zweeroog, wijnoog.

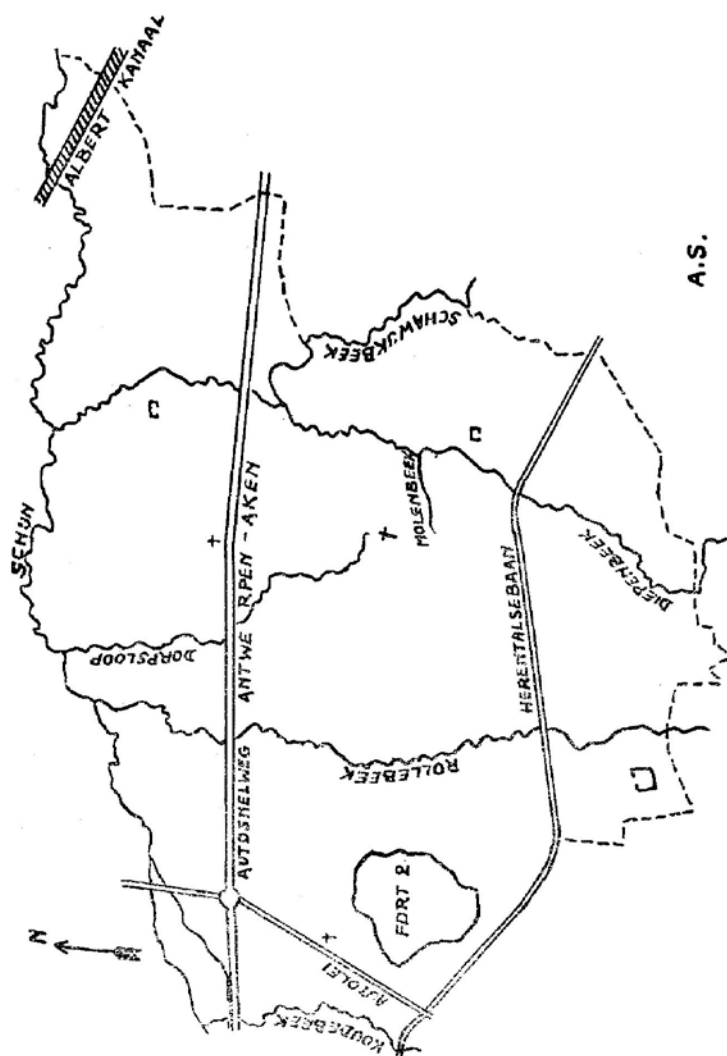
² Boterlaarhof werd in 1626 gebouwd door Cornelis van Ekeren. Voordien was het gebouw een brouwerij. Later werd Herman Dassa eigenaar van het kasteeltje, dat herbouwd werd in 1860, zoals het er nu ten andere uitziet. Het kasteel wordt ook “het hof van Strijdonck” geheten.

De brug over de Koudebeek, waarvan sprake, was zeer goed gekend omdat de fietsers er dienden op te letten bij oversteken. De brug werd in 1961 verwijderd bij de aanleg der autostrade.

HET SPIJHUIS (bouwjaar 1552)

Het Spuihuis (bouwjaar 1552) werd bewoond door een persoon, die instond voor het reinigen der Herentalsevaart en de regeling der watertoevoer naar Antwerpen. “Het Spuike” werd tijdens de oorlog 1914-18 door brand vernield. Een gedeelte der puinen is evenwel nog te zien. (Zie bladzijde 20).

De Schijn

Het is zo goed als zeker, dat de hedendaagse provincie West-Vlaanderen, de Noordelijke helft van Oost-Vlaanderen en het Westen en Zuiden van de provincie Antwerpen, eens de bodem van een diepe Noordzeebaai waren. Zo werden bij de bouw van het fort te Oude God en bij het aanleggen van een vijver in het Ter Rivierenhof (1950) overblijfselen van walvissen gevonden. Ook in 1819 werden aan het kasteel “Hulgenrode” tanden en beenderen van zeevissen ontdekt. Ongeveer 4000 jaar geleden, toen het water langzaam terugtrok, lieten de tertiaire zeeën rimpelingen na. De Nederlanden konden aldus voorgesteld worden als één grote, in wadden uitlopende rivierdelta, doorsneden met vele rivierarmen. Een landrug gaf nabij Lillo een deuk aan de latere Schelde; een tweede scheidde de Maaswaters van de meer zuidelijke afwateringen, liep van Hoogstraten tot Wilmarsdonk en verwekte er een tweede Scheldebocht; een derde, die op verschillende plaatsen doorgespoeld geraakte, werd de as van het Antwerpse: van het Ruggeveld (Deurne) tot Kranenhoofd en Verlorenkost in de Schelde; een vierde, sluit de valleien in van de Nete, de Rupel en de Durme. Die landruggen waren er vóór de Scheldebedding. Maar door die landruggen heen is er, reeds vóór de mens aanwezig was, een doorbraak gekomen, gegraven door het spel van ebbe en vloed, en ongetwijfeld oorzaak der noordwaartse spoeling van de Schijn. De stroom is dus zeer oud.

Aan de oostelijke oevers der Schelde lag er een aaneenschakeling van hillen en hoogten, waarop het veilig was te wonen. “We moeten ons dit landschap trachten voor te stellen”, aldus dr. Prims, “zoals het er uit zag eer er dijken konden gebouwd worden. Al bleef het gemiddelde hoge tij meer dan één meter beneden dat van nu, toch moet het, bij vloed, eilanden gevormd hebben. Van de primitieven die zich hier zullen nederzetten, mogen we verwachten dat het wel eerder vissers dan jagers zullen zijn”. Prims schrijft in één van zijn boeken verder, dat van holbewoners geen sprake kan zijn, maar betwijfelt anderzijds het bestaan van paalwoningen. Hij betoogt dat ebbe en vloed en hun felle stroming dag-in, dag-uit, zulke bouw ongeschikt maakte. Voorzeker is het, dat de moerassige ondergrond de streek voortdurend onderhevig maakte aan overstromingen.

De Schijn, die van dezelfde familie is als de Pulsebeek, de Aa, de kleine en grote Nete, ontstond aldus vele eeuwen geleden. De stroom doorsneed een moerassig landschap, dat later, door toenemende verdroging bosgrond werd.

Verondersteld mag, dat bij de inval der Noormannen de stroom te Deurne 100 m. en te Wommelgem nog 80 m. breed en zeer goed bevaarbaar was. De vroegere benaming luidde Seint en is waarschijnlijk van Keltische oorsprong. Later zou de benaming omgevormd zijn geworden als volgt: Scinda, Schinda, Scheynd, Schynt, Schijnt en Schijn. Scinda is een Latijns woord waarvan het geslacht (genus) vrouwelijk is. Het woord is afgeleid van Scindere, hetgeen zeggen wil: scheuren of rijten. Grammaticaal gezien, spreken en schrijven we dus “de Schijn”. Het volksgebruik heeft er echter “het Schijn” van gemaakt.

De Schijn vloeit van het Noordoosten naar het Zuidwesten, vindt zijn oorsprong in de moerassen van Rielschot, nabij Westmalle, loopt langs Schilde, Wijnegem, Wommelgem, ontvangt de “kleine Schijn” tussen Deurne en Merksem en komt daarna in de Schelde. In de omgeving van Antwerpen werd zijn loop reeds enkele malen verlegd. Zij is altijd het zorgenkind geweest voor de grootstad, omdat zij al te zeer bezoedeld werd door het

rioolwater en daardoor gevaar voor besmetting levert. Napoleon heeft van de Schijn een kanaal willen maken naar de Kempen, meer bepaaldelijk naar de Nete te Viersel. Het kanaal zou dan Noordvaart geheten hebben.

Herentalsevaart en Spui

In de 16e eeuw had Antwerpen erg te lijden aan het gebrek van watervoorziening en het weinige dat voorhanden was, bleek ongeschikt. Daardoor trof men het besluit, het water van de Schijn binnen de stadsmuren te brengen. Dit plan werd reeds in 1439 besproken, maar op 24 augustus 1475 hechtte Karel de Stoute eerst zijn goedkeuring aan het ontwerp, niettegenstaande de stad Antwerpen in 1472 reeds te Wommelgem de watermolen, gelegen aan de Schijn, nabij het kasteel “Van Immerseel”, aangekocht had van dame Isabella Van Immerseel. De graafwerken van de Herentalsevaart namen een aanvang op 26 mei 1486.

“Des Maendaechs XXIX daghe in Meye anno XIIIe ende LXXXVI, soe wast overdragen ende gesloten, by Burgemeesteren en Scepenen van de Stadt Antwerpen, in huere Raedcameren versaemt zynde, dat men zoude beghinnen te gravene aen de Schynt, omme te brenghe in de stad. Ende waeren...”, enz. (Uit “Groot Pampieren Privilegieboek”. 1436-1621).

De nieuwe vaart, “Herentalsevaart” genoemd, zou Antwerpen met Herentals dienen te verbinden en bevaarbaar moeten zijn. Vanaf de Blauwe Toren (gesloopt in 1879) liep de vaart op de Oude-vaartplaats (vuyl ruy in de 17^e eeuw), zuidelijk doorheen het huidige stadspark, de Plantin Moretuslei, het Ooststation, Te Boelaarlei, zuidelijk het Ter Rivierenhof en samensmeltend met de Schijn te Wommelgem (Tip). Dit gedeelte werd afgewerkt in 1490, waarna de werken tot Herentals in het water vielen, wegens financiële moeilijkheden van laatstgenoemd stadje. Antwerpen had nochtans zijn voorgenomen doel bereikt, namelijk “goed en zoet” water te verkrijgen.

De aangekochte watermolen werd omgebouwd tot een sluis of spui, die tot doel had het water van de Schijn, de Bredebeek en de Wezelsebeek (beiden op het grondgebied Wijnegem) in de nieuwe vaart te verenigen, waaruit dan de brouwers (cammers), meestal wonende in de “Cammerstrate” (thans Kammenstraat) het water kwamen halen voor het brouwen der bieren.

Het brouwerijbedrijf in de Scheldestad was in de 15e – 16e eeuw zeer bloeiend. Men telde zowat 200 brouwerijen!

In 1553 bouwde Gilbert Van Schoonbeke 24 nieuwe brouwerijen in de Nieuwstad (achter de oude Vestvliet) en deed midden tussen de instellingen een “Waterhuys” oprichten. Van hieruit legde hij een ondergrondse pijpleiding aan naar de vaart. Langs deze buis werd het water opgevangen in een diepe kom, waaruit het door een 40-tal emmers, aan een draaiende as bevestigd, in een 70-voet hoger staande kom werd overgebracht en van daaruit verdeeld tussen de brouwerijen.

Een vrij heftige concurrentie was hiervan het gevolg (de andere brouwers dienden het water in grote emmers aan te brengen, wat heel wat meer tijd in beslag nam), dewelke zulkdanige omvang nam, dat Van Schoonbeke in 1554 de stad verlaten moest en twee jaar later van verdriet overleed. Na zijn dood kocht de stad het waterhuis en de 24 brouwerijen.

In het goed bewaard gebleven Waterhuis (Brouwers-huis) komt een schilderij van de hand van Frans Floris en Pourbus den Oude voor, met als onderschrift:

*Obiit Anno 1556
Aetatis suae 38
Hier siet ghy Gilbert van Schoonbeke ghefigureert,
Comis vande finatie der Conincx voorwaer,
't Waeter-huys heeft hy 't Hantwerpen gheordineert,
En vier-en-twintich brauwerien, daer 't waeter loopt claer,
Met veel schoon edificéen, soo 't blijkt int openbaar.*

In het Maagdenhuis te Antwerpen bewaart men tevens een kleine beeldhouwde buste, met op het voetstuk deze lofwoorden: *“Dit is den meliator van de stad Antwerpen, wiens wonderlycke memoriën wel te recht weerdich sijn in cronycken ofte historiën gestelt te worden”*.

De rol van de Herentalsevaart is echter uitgediend en in de loop van 1960-61 heeft de Provincie een groot gedeelte der bedding voor 175 fr. per v.m. verkocht aan de N. V. Immobiliënnootschap Venneborg, dewelke de vaart dempen zal. Men oordeelde dat de Herentalsevaart door de spijzing van de vijvers en grachten van geen nut meer is, terwijl zij ook geen rol meer speelt in het plaatselijk bevoeiings- of afwateringssysteem.

Het Spuihuis

Heeft de Herentalsevaart heel wat beroering verwekt onder de brouwers der stad Antwerpen, dan trad tevens een andere voorname gebeurtenis naar de voorgrond, waarin ditmaal de gemeente Wommelgem rechtstreeks betrokken was. De uitvoering van bouwwerken te Antwerpen, bracht met zich mee, dat de Herentalsevaart spoedig herschapen werd in een vuile, stinkende gracht en hierdoor de naam “Vuilrui” kreeg. Anderzijds was het verzamelen en tegenhouden van het water door het spui oorzaak van overstromingen te Wommelgem en Wijnegem, maar vooral te Deurne en Merksem. Hierdoor ontstond grote schade en de inwoners der voornoemde gemeenten dreigden de deuren van het spui te vernietigen, zo aan de toestand geen verandering gebracht werd. Er werden bijgevolg maatregelen getroffen en een waterpas (clou de jauge) ingesteld. Een huis (spuihuis) diende nabij het kasteel Immerseel opgetrokken voor een persoon die instond voor de reiniging der vaart en de overstromingen zoveel mogelijk vermijden moest door het water af te leiden. De heren van Immerseel waren in het bezit van een sleutel tot nazicht en hadden het recht water te trekken, ingeval Antwerpen zijn verplichtingen niet nakwam.

Hier volgt een gedeelte van de kopij van het akkoord aangegaan tussen de stad Antwerpen en de gemeente Wommelgem op datum 21 januari 1552 (archief nr 13):

“Wij Burgemeester en Schepenen en Raed der stad van Antwerpen doen condit en kennelijck aen alle degenen die dese letteren sullen sien of horen lesen, dat, alsoo de ingesetene en gegoeijde van den dorpe van Wommelgem, Wijnegem, Immwseele, Deurne en Merxem, ons tot diverse stonden hadden geremonstreert en te kennen gegeven hoe dat sij lieden elck respectelijck, dikwijls waren lijdende groote en excessie schaede van den hooge waetere van boven uyt ter Schijn komende, sulckx dat heurlieden landen en beemden dickwijls waeren met de groote waeteren verdroncken, in der manieren dat sij daeromme waeren genootsaecht en genecessiteert geweest de schoften en deuren van de spuyen, die de voors. stad aldaer hadde doen maecken, in stukken te smijten, gelijk sij oock gedaen hadden ten eijnde dat het waeter daer door soude mogen sijner cours, loop en val hebben, en want de nieuwe

vaart, omtrent den sluijse van Immerseele, en oock beneden op het Exteren Laer, en in andere plaatsen was soo seer verwijlt dat 't selve waeter sijnen loop niet en koste hebben lanx der selver vaert, maer ter contrariën moest sijnen loop nemen naer Deurne en Merxem, dewelcke daerdeur groote sehaede lijdende waeren gelijk men oock bij informatie heeft bevonden, en want daerenboven vele en diverse poorteren en ingesetenen der stad als te weten de Bereijders, ververs, volders, huidvetters en andere ons tot diverse reijsen insgelijcx oock geremonstreerd hadden, dat sij lieden haere neringhe binnen de stad niet gevoegelijck conden exerceren, door foute van soete en versche waeteren die binnen de stad gewoonelijck waeren te komen van boven, en niet komen kosten, mits het opbreken en door het opsmijten van de deuren van selve spuyte; wij hebben willen eviteren en remidieeren de voors. inconvenienten en alle de goede mannen van den dorpen voors., mnitsgaders oock heure poorteren en ingesetenen en ieder hebbende willen accomderen en gerieven, hebben tot dien eijnde belast en bevolen aen de tresoriers en rentmeesters deser stad dat sij de nieuwe waterpoort totter spuije voors. en Immerseele toe en ter plaetse daer de spuije was staende gebroken en opgesmeten, dat men aldaer soude doen maecken een huijsken en woninghe aen die selve spuije, en aldaer setten, stellen en committeren eenen persoon, hem des verstaende, den welcken soude de voors. spuije optrecken ten eijnde dat de gegoeijde bovengenoemt niet verdrincken en souden en dat oock de borgeren en ingesetenen voors. gerieft souden mogen worden van de versche en soete waeteren om eenigelijcken naer den waeterpasse te gerieven”

Het akkoord sluit als volgt:

“...Sonder argelist, en des fairconden, hebben den segel ter saecke, des voors. Stad Antwerpen dese letteren doen aenhangen op den 21 dagh Januarij in 't jaer ons Heere als men schreef 1552 naer stijl van Brabant”.

Tijdens de oorlog 1914-18 werd het spuihuis bij een brand vernield. Men was zinnens bouwmeester Van den Abeele opdracht te geven een plan op te maken tot heropbouw. Hiervan is echter niets in huis gekomen. Nadien geraakte het geheel vervallen en slechts een klein puingedeelte is er nog zichtbaar van”.

Wommelgem voor het jaar 1000

De allereerste eigenaar van Wommelgem moet Rohingus geweest zijn. Hij was tevens eerste gezagdrager van Antwerpen (± 700) en moet rond dit tijdstip meer dan waarschijnlijk eigenaar van Wommelgem geweest zijn. Sprekend over Rohingus, zegt Prims in zijn boek “Antwerpen door de eeuwen heen”: “Rohingus is gehuwd met Bebelina. Van zijn vader erfde hij de villa Pprusdare (Sprusdare), gelegen in pago Renensium op de rivier Hnita, dit is de Nete. Van moederlijke zijde was hem Winlindechেম ten deel gevallen. De eerstvermelde villa is waarschijnlijk Nijlen (met Viersel?); de tweede is stellig Wommelgem”.

Krachtens een oorkonde van het jaar 726 (waarvan we reeds spraken), schonk Rohingus aan de kerk van Antwerpen - “ubi Willibrordus episcopus preese videtur” - zijn vaderlijk goed op de Nete te Nijlen en Viersel (langs de Wilboorebeek), alsmede de helft van moederlijke erfenis te Wommelgem (prata Willibrordi).

In de 9e eeuw had ons land veel te lijden van de Noormannen, dewelke plundertochten ondernamen (o.m. al de kerken van Antwerpen en Deurne werden beroofd in 836). Ze lieten het evenwel niet bij Antwerpen. Met hun

kleine boten (snekken genaamd), voeren ze op de Schijn en plunderden al de aangrenzende dorpen, dus ook Wommelgem. In 859 ondernamen de Noormannen - zij kwamen uit Noorwegen, Zweden en Denemarken - nieuwe rooftochten, dewelke aansleepten tot 879. Ditmaal drongen zij verder in het land, vermits de bewoners van onze streek hun woningen reeds lang ontvlucht hadden. Eindelijk werden de rovers verdreven in 892 door het machtige leger van de Oostfrankische koning Arnulf van Karinthië. Na de aftocht der Noormannen kwam er een periode van wederopleving en reorganisatie, zij het dan nog heel onstandvastig.

Heren van Wommelgem

Wanneer men de verschillende werken der geschiedschrijvers inkijkt, dan komt men tot de vaststelling, dat Wommelgem vele eeuwen afhankelijk is geweest van «t Hof van Immerseel». Het lot van onze voorouders was in handen van heren en geestelijke gestichten. Zo werd reeds in het jaar 1277 Wommelgem ter leen gegeven door Jan, eerste hertog van Brabant, aan ridder Jan van Liere (Van Immerseel). De heren Van Immerseel hadden te Wommelgem een domein waarvan de stichting ongetwijfeld tot het Frankisch tijdvak opklimt. Immersele is een Skandinaafs woord, dat, volgens P. Van den Bogaerde, koehouderij (vacherie) betekent. Het domein Immersele lag besloten tussen de gemeente Deurne, Wommelgem en Wijnegem, doorsneden door de Grote-Schijn. Reeds in de 13e eeuw en wellicht veel vroeger nog, was het landgoed Immerseel in het bezit van het ridderlijk geslacht «van Lyere». Jan I, hertog van Brabant (1267-1294) ¹, begiftigde Johan de Lyra, zoon van Arnold van Liere, met het dorp Wommelgem (toute la ville de Wommelgem), dit volgens een akte van 1287, n° 5 (baron le Roy). «Toute la ville» is absoluut geen bewijs dat Wommelgem een stad geweest is. Door «villa» beduidde men dorp en door het woord «oppidum» beduidde men stad. De stamboom der familie van Liere meldt, dat de «nieuwe heer van Wommelgem het kasteel bouwde in 1280». Sedertdien werd de tak van Liere algemeen «van Immerseel» geheten, naar het verblijf onder die naam. Tot omstreeks 1785 moet Wommelgem aan de heren van Immerseel toebehoord hebben en meer bepaaldelijk aan het ridderlijk geslacht van Liere (tot omstreeks 1654).

Over de heren van Wommelgem na de van Liere's, zijn de geschiedschrijvers het niet altijd eens. J. B. Gramay vernoemt o.m. de familie Boot, die, volgens een diploma van het jaar 1593, de heerlijkheid gekocht zou hebben van de echtelingen Joachim Steidlin-Suzanne Smits. Gustaaf Springael ² is daar om deze bewering met klem tegen te spreken. Het diploma vermeldt o.m., dat de familie Boot het «Hof van Somepeke» gekocht had, *«ghelegen in de heerlijkheit van Wommelgem en noch den heerlijcken chijshof met meyer en laten, enz. jaerlijckx uytbrengende achtentnegentich capuyen, twee en twintich hinnen, vier veertelen evenen, vier panden was, met noch in gelde in*

¹ Hertogen van Brabant voor Jan I :
Hendrik I (1190-1235)
Hendrik II (1235-1248)
Hendrik III (1248-1261)
Hertogin Aleidis (1261-1267)

² G. Springael, notaris van Wommelgem van 16 mei 1887 tot 5 januari 1897. Schreef enkele geschiedkundige werken.

diversche munte omtrent twintich Riusgulden seshien stuyvers, enz. waeraf sesse oude schilden, vier capuynen, twee hinnen en vier ponden (leen synde) te leene worden ghehouden van den heere van Wommelgem», enz...

G. Springael is van mening, dat Gramay in dwaling is inzake het hof van Sompeke, hetwelk niet het minst betrekking zou gehad hebben met het hof «Immerseel». Met hof van Sompeke moet Gramay dan ook «Het Withof» bedoeld hebben, aldus Springael. Nochtans dient ernstig in overweging genomen, dat er toch enig verband tussen beide «hoven» geweest moet zijn, vermits Arnold Van Immerseel, na het overlijden van zijn eerste echtgenote, hertrouwde met Katharina Van Sompeke.

Een feit is, dat in 1740 Wommelgem zeker behoorde aan Charles Van Immerseel, «graaf van Bouchoven, graaf van Aalst, vrijheer tot Loon, Hareluy, Eeckhoute en heer van Wommelgem». Volgens het archief der gemeente behoorde Wommelgem in 1759 toe aan prins de Gavre, markgraaf d'Aiseau, heer van Immerseel; vervolgens aan de heer de Neuff-du Bois de Vroylande. De archieven vermelden verder, dat de gemeente in 1773 toebehoorde aan Leopold Albert Joseph d'Anneux d'Immersele. Tenslotte behoorde de gemeente vanaf 20 december 1776 toe aan Simon Joseph Charles de Neuff, heer van het hoogland Aissche, Ensefair, Walhain en de heerlijkheid Wommelgem. Deze was de laatste heer van Wommelgem.

Op het einde der 18^e eeuw werd Wommelgem volledig zelfstandig, na voordien afhankelijk te zijn geweest van het feodalisme.

Laatste Heer van Wommelgem

Op 20 december 1776 werd Simon Joseph Charles de Neuff als de laatste heer van Wommelgem aangesteld en officieel ingehaald op 8 juli 1778.

De aanplakbrieven, waarvan de tekst te vinden is in de archieven der gemeente, vermeldde :

«Wij, Drossaert en Schepenen der heerlyckheit van Wommelghem en «Immersele, maeken condt en kennelijk dat, op heden 8 july 1778, binnen «deze heerlyckheit van Wommelghem en Immersele, door ons Drossaert «en Schepenen, ten bijwesen van den eerw. heeren thiendenheffers en van «den eerw. heere pastoor dezer heerlyckheit, mitsgaders ter assistentie der «gilden, onder het geluy der klokken en de toejuiginge des volckx, met alle «plechtigheijt en solemniteyd is ingehaelt, den seer edelen en welgeboren «heere joncker Carolus de Neuff, heere van Wommelghem en Immersele, «welcken heere, ter presentie van ons Drossaert en Schepenen, den grond «dezer heerlyckheit met eene schuppe geroert heeft. Des toirconder....» enz. «Dezen achtsten July 1778, J. B. J. Masquar, secretaris». (Inventaris n° 108)

Wommelgem na 1355

Na de dood van Jan I, (1294), werden respectievelijk Jan II (1294-1312) en Jan III (1312-55) zijn opvolgers. Jan III, die drie zonen en drie dochters had, betreurde het overlijden van zijn drie zonen (de laatste, Godevaert van Aerschot in 1351). Hierdoor leefde het land in vrees omtrent zijn lot bij de dood van Jan III. Er waren immers de landschulden (alle handel liep ernstig gevaar); er was de kwestie Mechelen (geschil om de Schelde) en het netelige

vraagstuk der verdeling van de erfenis onder de dochters. Er was nochtans een verklaring, bezegeld door de 44 voornaamste steden, waarin de wens uitgedrukt werd, verenigd te blijven en slechts één persoon als vorst over al de Staten van de vorst te erkennen (8 maart 1355 te Leuven). Tevens was er een verklaring (17 mei 1355) van de adel, om het akkoord als bindend te aanzien voor de leenmannen van Brabant. Het stuk werd bezegeld door 139 «baroenen». Uit het Antwerpse vielen te noteren : de Berthouden, van Duffel, van Berchem, de dynastiën van Immerseel, van Liere en van Somepeke. Jan III overleed op 5 december 1355 en zijn oudste dochter, Joanna, werd de enige erfgename. Eerst huwde zij met Willem van Holland-Henegouw en na de dood van haar man en enig zoontje in 1345, trad zij, door tussenkomst van de Franse koning, in 1347 (zij was toen 25 jaar oud) opnieuw in de echt met de... 12-jarige Wenceslas van Luksemburg. De twist Antwerpen-Mechelen verergerde na de dood van Jan III en Wenceslas was er de man niet naar om geschillen tot een goed einde te brengen. Een oorlog ontstond tussen Vlaanderen en Brabant, waarbij Lodewijk van Male zegevierend uit de strijd kwam. In 1357 werd de stad Antwerpen, tesamen met 15 dorpen aan Vlaanderen afgestaan. Vermits bij deze 15 dorpen Boechout, Deurne, Wijnegem en Schilde behoorden, lag Wommelgem aldus aan de grens van Vlaanderen.

De invloed der van Immerseels heeft er waarschijnlijk toe bijgedragen dat Wommelgem niet bij Vlaanderen ingelijfd werd (Jan Van Immerseel was schout), wat in zekere zin een geluk genoemd mocht worden. Tussen de jaren 1363-1380 heerste inderdaad te Antwerpen en omgeving een ongekende hongersnood, waardoor Wommelgem minder erg getroffen werd, maar de moeilijk verworven welstand toch gevoelig dalen deed.

Het geestelijk grondgebied

Aanvankelijk maakte Wommelgem deel uit van de dekenij Antwerpen en het bisdom Kamerijk. Het markgraafschap Antwerpen bevatte in 1345 negen kwartieren (kantons) met elk een twintigtal dorpen. Wommelgem maakte waarschijnlijk deel uit van het kwartier Zandhoven (sommigen beweren evenwel Rijen). Was Zandhoven één der negen kwartieren, dan waren de acht anderen Arkel, Geel, Herentals, Hoogstraten, Rijen, Turnhout, Bergenop-Zoom en Breda. Door de Vrede van Munster bleven de laatste twee kwartieren aan Noord-Nederland, zodat het markgraafschap Antwerpen zeven kwartieren behield. Deze zeven kwartieren vormden, met de oude heerlijkheid Mechelen, het grootste gedeelte der hedendaagse provincie Antwerpen.

Na Filip II (1559) maakte Wommelgem deel uit van de dekenij Lier en het bisdom Antwerpen; van 1609 af der dekenij Antwerpen en het bisdom Mechelen; na het Concordaat van de dekenij Herentals en het bisdom Mechelen en tenslotte vanaf 1878 der dekenij Deurne en het bisdom Mechelen, (vanaf 1962 het bisdom Antwerpen).

De benoeming van de pastoors en kapelannen gebeurde in vroegere tijden niet altijd door de bisschoppen. Er bestond het «patronaat», dewelke oorspronkelijk over de pastoriën beschikte en de pastoors voorstelde of benoemde. Deze toestand duurde tot het einde van de 18^e eeuw. Toen werd het «patronaat» afgeschaft.

Pastors sinds 1604

Deze lijst is volledig vanaf het jaar 1604,
In een akte van 1394 is ook sprake van Joannes Van der Haegen en het cartularium der abdij van St-Bernard (Vremde) spreekt ook van Henricus in 1273.

Joannes Verbelius (van 1604 tot 15 februari 1605).

Jacobus Van Strijp (1606-09).

Joannes Van den Bosch (19 februari 1609-19 maart 1609; begraven te Grobbendonk).

Joannes Keremans (19 maart 1609-april 1626).

Reynier Michiels (12 september 1626-23 juni 1672, had Arn. Valokx als hulppastoor).

Martinus Verbeeck (16 september 1672-17 juni 1692. Werd te Wommelgem geboren op 17 december 1640).

Guilielmus Malderus (15 oktober 1692-17 juni 1716. Werd begraven in de zijbeuk der kerk).

Franciscus De Craen (21 juni 1716-1726. Gewezen onderpastoor van Sint Michiel te Leuven).

Christianus Van Trier (13 februari 1726-26 mei 1736).

Guilielmus De Wolf (10 januari 1736-24 september 1769. Geboren op 16 november 1699. Overleden te Antwerpen op 24 september 1769. Had als onderpastoor Cornelius De Wit, stichter der tweejaarlijkse brooduitdelingen te Wommelgem. Hij was 45 jaar lang onderpastoor, overleed op 17 december 1781 en werd naast de kerk begraven).

Franciscus Willems (18 oktober 1769-11 januari 1795. Had als onderpastors De Wit en Geenrits. Begraven in de zijbeuk der kerk).

Josephus Bax (25 februari 1795-31 oktober 1833. Overleed te Wommelgem op 31 oktober 1833 in de leeftijd van 78 jaar. Rust samen met zijn broeder, eveneens priester, in een grafsteen in de zijbeuk der parochiekerk).

Egidius Pauwels (geboren te Putte op 16 maart 1797 ; onderpastoor te Wommelgem op 1 maart 1820; pastoor op 27 december 1834; stichtte 'het klooster der Zusters Annonciaden in de Torenstraat in 1865; overleed te Wommelgem op 25 februari 1871 en rust in de zijbeuk der kerk).

Henricus Heiligen (geboren te Wesemael op 14 juli 1823; pastoor benoemd op 24 maart 1871 ; overleden te Wommelgem op 25 september 1895. Had als onderpastors EE. HH, Van Bladel, Wabbes, De Keyzer en Van Dingenen).

Joannes Geens (geboren te Keerbergen op 26 juli 1846; pastoor benoemd op 26 oktober 1895 ; overleden op 18 november 1915).

August Roëll (geboren te Lier op 23 november 1870; priester gewijd op 27 augustus 1893; onderpastoor te Wommelgem op 3 januari 1901; pastoor van 18 november 1915 tot 16 september 1934; overleden in het St-Jozef-Godshuis op 2 mei 1938).

Jozef Frans Maria Bossaerts, (geboren te Lier op 21 februari 1886, priester gewijd op 18 september 1909; pastoor te Wommelgem van 16 september 1934 tot 1944).

Hendrik Ignace Maria Berghmans (geboren te Lier op 18 augustus 1898; priester gewijd op 4 juni 1922; aangesteld als pastoor te Wommelgem op 25 maart 1945).

Het bestuur der gemeenten

Wommelgem is gedurende ettelijke eeuwen een feodale gemeente geweest, dit in tegenstelling met Borsbeek onder andere, dat zeer vroegtijdig een zelfstandige gemeente was.

Na de dood van Karel de Grote hadden de gemeenten veel te lijden van het leenroerig tijdvak en de Noormannen. Hongersnood en besmettelijke ziekten waren legio. De steden sloten 's avonds de poorten. Eigenlijke dorpen bestonden er niet, daar rond een kasteel enkel schamele hutten te vinden waren.

De bevolking was ingedeeld in drie bijzondere volksklassen :

1. de Vrijen (bezitters van gronden, uit erfenis van hun voorouders en dewelke deze op hun beurt als beloning voor hun dapperheid gekregen hadden van de eerste Frankische koningen).
2. de Edelen (waren leenmannen, die met de titel van graaf, hertog, enz. een goed in bezit hadden).
3. De Onvrijen (op hun beurt verdeeld in drie klassen: de bouwers; de lijfeigenen of slaven en de dienaars. Al de onvrijen droegen kort geknipt haar).

Op het einde der 10e eeuw veranderde echter deze toestand. Langzamerhand verdwenen dienstbaarheid en slavenom. Handel en nijverheid ontwaakten. De ambachtslieden en de kooplieden vestigden zich op plaatsen die zij het best geschikt achtten voor hun bedrijf, n.l. aan de monding van een stroom, op de samenvloeiing van rivieren en niet ver van een kasteel of klooster. In tijd van nood kon daar altijd bescherming gevonden worden. De vrije lieden en lijfeigenen vermengden zich met elkaar en vormden verenigingen om mekaar te helpen. Zo kwamen de gemeenten tot stand en door de keure bevestigden de heren het recht van vereniging en verleenden burgerlijke en politieke vrijheid aan de burgers.

Aan het hoofd der gemeenten werden geplaatst :

1. De burgemeester (schout, baljuw, ambtman, amman).
2. De schepenen, die tevens rechter waren. Zij beheerden het geld en maakten de politiereglementen op.
3. De raadsleden (deken), die zich alleen met bestuurlijke aangelegenheden inlieten.

Burgemeesters sedert 1802

Burgemeesters sedert het Pratriaal Jaar IX der Franse Republiek (in 1766 was er sprake van burgemeester Jan Mertens en in 1795 van Joseph Mertens).

1802-1809: Joannes Deckers (overleden op 84-jarige leeftijd op 11 mei 1812).

1809-1817: Henri Van den Bosch (was ook notaris).

1817-1818: Jacobus Hermans (geb. 12 augustus 1776, overleden 5 okt. 1857).

1818-1822: Frans De Wael.

1822-1847: Gomaar Corluy (geb. Ranst 31 okt. 1769, overleden 9 sept. 1847).

1847-1851: Petrus Deckers (eerst notaris te Westmalle, later te Wommelgem; geb. te Wommelgem 19 maart 1817, overleden 17-8-1898).

1851-1866: Joannes Moons (geb. 24 nov. 1793, overleden 27 dec. 1867).

1866-1867: Joannes Van Bouwel (d.d. burgemeester, geboren 27 april 1804, overleden 19 maart 1885).
 1867-1885: Frans De Beuckelaer (geb. 17 aug. 1822, overleden 17 aug. 1893).
 1885-1893: Petrus Van Tichelen (gelb. 28 okt. 1827, overleden 28 april 1893).
 1893-1896: Joannes Blockx (d.d. burgemeester, geboren 19 sept. 1822, overleden februari 1896).
 1896-1905: Ferdinand Beirens (geb. 4 mei 1848, overleden 24 okt. 1914).
 1905-1906: Emiel Caluwaerts (geb. 26 aug. 1859, overleden 14 april 1927)
 1906-1916: Petrus Jennes.
 1916: Petrus Peeters (d.d. burgemeester, geb. 1 maart 1872, overleden 1 december 1948).
 1916-1919: Louis Mertens (geboren 1853, overleden 1952).
 1919-1927: Emiel Caluwaerts.
 1927-1933: Petrus Govaerts (geb. 31 maart 1865, overleden 7 mei 1944),
 1933-1944: Karel Hoeyberghs (geboren 9 december 1887).
 1944: Edward Peers (geboren 6 maart 1888).

Gemeentesecretarissen sedert 1695

F. Salicati (omstreeks 1695).
 E. J. Salicati (omstreeks 1723 tot 1737).
 Marinus Salicati (— tot 1762).
 Jan Baptist Masquar (van 6 juli 1762 tot ?).
 Jan Baptist Meganck (— tot 1801).
 Joannes Deckers (van 1801 tot 1846).
 Constant Deckers (vanaf 27 april 1846).
 Karel De Ridder (vanaf 19 januari 1867).
 August De Schutter (vanaf 17 september 1877 tot 1911).
 Leon De Schutter (vanaf 1911 tot 31 maart 1956).
 Constant Corluy (vanaf 1 april 1956).
 De kerkarchieven vermelden ook nog: D. Bollaerts in 1611 en 1624; Gaspar Verbeeck in 1666 en Petrus Verbeeck in 1676.

Plundertochten van Marten van Rossem

Na de dood van Wenceslas en hertogin Joanna kwam Antwerpen en de onderhorige dorpen opnieuw onder Brabant (1406). Het land bloeide herop onder Filip de Goede, Karel de Stoute, Maria van Burgondië, Filip de Schone en Keizer Karel. Er heerste tevens een betrekkelijke vrede. In 1542 werden onze gewesten echter zwaar geteisterd door de troepen van Marten van Rossem. Tijdens de oorlog van Keizer Karel tegen zijn eeuwige vijand, Frans I, koning van Frankrijk, werd door de Hertog van Gelderland, een aanhanger van Frankrijk, de beruchte van Rossem met zijn huutroepen naar Antwerpen gezonden. Met een leger van 15.000 manschappen maakte hij eerst de Kempen onveilig, maar bij de aanval op de Scheldestad, verdedigden de Sinjoren zich met heldenmoed en het opzet van de aanval mislukte. De krijgers van Marten vierden dan hun wilde woede bot op de omliggende gemeenten. Zij vernielden, verbrandden en plunderden al wat zij op hun weg tussen Antwerpen en Lier ontmoetten. Kerken, kastelen en hoeven werden slachtoffer van «zwerten Merten».

Zo werden de kerk van Wijnegem, het Pulhof van dezelfde gemeente, het kasteel Zevenbergen te Ranst en het hof «Terhage» te Wommelgem verwoest. Het hof «Terhage» of «Haga» is het landgoed «Selsaten», dat na het vernielingswerk van Marten van Rossem de benaming «Verbrandhof» kreeg. De inwoners van Wommelgem dienden tijdens de verwoestende doortocht der huurtroepen van de Franse koning de vlucht te nemen. Na hun terugkeer vonden zij het vee geroofd, de woningen geplunderd of afgebrand en de oogst grotendeels vernield.

Van Keizer Karel tot Farnèse

Na de troonsafstand van Keizer Karel V (25 oktober 1555), kwam zijn zoon Filips II, aan het bewind. Deze liet ons land aan zijn lot over en stelde zijn zuster, Margaretha van Parma, als landvoogdes aan. Een heftige strijd ontstond tussen de katholieke en de protestantse godsdienst.

2.000 edelen tekenden een akte, waardoor zij onder eed verklaarden «goed en bloed te verdedigen». Deze vereniging kreeg de naam «Eedverbond der Edelen», met Marnix van St-Aldegonde, burgemeester van Antwerpen aan het hoofd. Niettemin ontstond, onder ophitsing der protestantse predikers, de «Beeldstormerij» (1566). Onnoembare schatten van kunst en wetenschap gingen verloren. In Vlaanderen en Brabant werden op vijf dagen tijds 400 kerken geplunderd. Hierop zond Filip II de Hertog van Alva met een leger van 24.000 man naar onze streken. De aanstokers werden uiterst streng gestraft, waardoor de Prins van Oranje naar de wapens greep. Na de slag van Mechelen (1570), namen een 400-tal ruiters van Alva hun intrek in onze gewesten en gingen over tot baldadigheden en buitensporige opeisingen.

Onze dorpen werden zwaar belast om in de onderhoud van de Spaanse krijgers te voorzien. Na Alva werd Requesens in 1573 als gouverneur naar onze streken gezonden, dewelke de zware belastingen afschafte en algemene amnestie schonk. Hij stierf echter reeds in 1576 en bij ontstentenis van een landvoogd, verviel het gezag op de Staatsraad. De Spaanse troepen hadden echter sinds 22 maanden geen soldij meer getrokken en sloegen aan het muiten. Zij gingen over tot plundertochten en trokken op naar Antwerpen.

Het stadhuis, benevens honderden woningen, brandden af en 5000 mensen verloren het leven. De schade beliep 50 miljoen frank. Deze gruweldaden kregen de naam «Spaanse Furie».

Farnèse contra staatsenleger

Door een staatsgreep werd de Staatsraad ontbonden en nam het land zijn lot zelf in handen. Don Juan, de nieuwe landvoogd, bekrachtigde, door het Eeuwig Edikt, de «Pacificatie van Gent», met uitzondering van het artikel betreffende de godsdienstvrijheid. Willem van Oranje en zijn aanhangers erkenden hem daarom niet en de wapens werden opnieuw opgenomen. Intussen vormde zich een derde partij in Henegouwen (de Malkonten), dewelke zich richtte tegen de protestantse bewindvoerders. Uit deze verdeeldheid had Don Juan voordeel kunnen trekken, ware het niet dat hij in 1578 in de buurt van Namen overleed. Alexander Farnèse, zoon van Margareta van Parma, werd de nieuwe landvoogd. Hij was een knap krijgsman. Met de hulp van de Malkonten bracht hij de zuidelijke provinciën onder Spaans gezag terug.

Alvorens de Duitse grens af te sluiten, ondernam Farnèse van uit Gembloers een proeftocht noordwaarts door Brabant in de richting van Antwerpen. Terzelfdertijd zond hij, ter bescherming van zijn flank, eenheden uit naar Ranst (22 februari 1579), Borsbeek, Vremde en Deurne (28 februari 1579). Op zijn weg versloeg Farnèse al wat hij ontmoette. Te Borgerhout, echter, kampeerden zowat 20.000 manschappen van het Staatsenleger (Fransen, Engelsen en Schotten) en Farnèse's aanval op de Scheldestad mislukte, niettegenstaande hij op 1 maart de Schijn overgestoken had. Hij trok zich dan terug van Wommelgem-Ranst naar Maastricht. Aan zijn zijde vielen bij voornoemde slag 50 doden; bij de Staatsen 250. Te Borgerhout gingen meer dan de helft der huizen, zegge 280 in getal, in de vlammen op. In sommige dorpen gingen de Spaanse krijgers als woestelingen te keer. Te Hove en Boechout gingen een groot aantal hoeven, alsmede de oogst in de vlammen op. Op 4 augustus 1583 werd de kerk van Vremde in brand gestoken en te Duffel en Heist-op-den-Berg vele inwoners vermoord. Te Zandhoven daalde de bevolking tot 40 huisgezinnen. Massenhoven telde slechts 6 inwoners meer. Van uit Lier ondernamen de troepen van Farnèse geregeld strooptochten.

Te Antwerpen en onmiddellijke omgeving heerste eveneens grote nood, want ook het Staatsenleger ondernam menige plundertocht (Prims vernoemt o.a. Hoboken en Wijnegem) en geraakte in conflict met de geestelijkheid. De onroerende goederen van de geestelijkheid werden op de Vrijdagmarkt verkocht: «de altaren, beelden, ornamenten en meubelen nog wezende in de kerken van katholieke religie, tot hulp der armen en anderzins».

Op 10 en 12 april 1581 deed Jan Junius met 800 man van het Staatsenleger een aanval op Lier en ging er tot beeldstormerij over. Van 19 juni af werden al de kerken te Antwerpen gesloten. Ondanks herhaalde uitvalspogingen van het Staatsenleger, gelukte Farnèse er op 10 december 1584 in, Antwerpen in te sluiten, door de Schelde te blokkeren met een brug over de stroom te werpen, bestaande uit schepen. Hongersnood dreigde.

De geuzen zonden daarom een proviandering (100 karren) met 1200 knechten doorheen de Kempen. Bij Ranst vielen zij echter in een hinderlaag, verloren heel hun trein en lieten 200 doden achter. De Staatsen ondernamen tevens vergeefse aanvallen op de Scheldebrug. Op 20 mei 1585 diende Antwerpen zich over te geven en op een gunstigere periode werd gehoopt. De bevolking bleef evenwel aan uitbuiting blootgesteld, terwijl het Staatsenleger nog niet geheel verslagen bleek en nog geregeld plundertochten ondernam. In 1587 bleven te Broechem slechts twee woningen recht.

26 mei 1589 werd dan een zwarte bladzijde in de geschiedenis van het tot nog toe betrekkelijk gespaard gebleven Wommelgem. Het Staatsenleger ondernam ook een rooftocht in de gemeente, waaruit de bevolking nochtans grotendeels gevlucht was wegens epidemieën en pest. (In 1587 bleven slechts 32 huisgezinnen van de 300 de gemeente betrekken). Het Staatsenleger stak de kerk in brand en vernielde menig kunstwerk. Het grootste gedeelte van het kerkarchief ging hierbij verloren. 33 inwoners werden vermoord. Hierbij behoorde geheel de magistraat. Ook werd de molen en meest al de woningen geplunderd en daarna in brand gestoken. De aanblik was treurig.

Ook in 1595 werd door het Staatsenleger een strooptocht ondernomen te Anderstadt, op de Nete bij Lier. De ter hulp gesnelde Spaanse bezetting van uit Antwerpen en Mechelen geraakte slaags met het Staatsenleger, dat hierbij 500 manschappen verloor.

Toestand na 1589

Op 4 september 1593 deed de overheid van Antwerpen navraag naar de toestand der dorpen in de provincie. De antwoorden van 37 dorpen berusten nog steeds in het stadsarchief.

Ziehier enkele gegevens :

Deurne		1581		
	133	Woonbare huizen		
	146	Afgebrande huizen		
Broechem-Oelegem		1570		1593
	62	Ploegen ¹	26	Ploegen
	322	Hoeven	107	Hoeven
	87	Huwelijken	43	Huwelijken
	11	Brouwerijen	--	
Ranst		1560		1593
	44	Ploegen	23	Ploegen
	102	Huizen	27	Huizen
	9	Brouwerijen	1	Brouwerijen
	19	Herbergen	3	Herbergen
Wommelgem		1570		1593
	72	Ploegen	29	Ploegen
	45	Hoeven	5	Hoeven
	124	Huwelijken	45	Huwelijken
	365	Bunderen land	143	Bunderen land

De ongelukseeuw

Onder de regering van Albrecht en Isabella bleven de tijden onzeker en onze dorpen dienden ononderbroken troepen te huisvesten. Oorlogsbelastingen drukten de bevolking en alleen viel er een culturele opbloei waar te nemen bij het «Twaalfjarig Bestand» in 1609. Na de dood van Aartshertog Albrecht (1621), ontstonden nieuwe vijandelijkheden tussen de Spaanse Nederlanden en de Verenigde Provinciën. In 1622 kwam het tot bloedige gevechten te Brasschaat. De onlusten duurden tot 1648. Dan zagen de prinsen van Oranje met schrik, dat Frankrijk (na in 1635 een verbond te hebben gesloten met de Verenigde Provinciën) te machtig werd en zij sloten vrede met Spanje. Van toen af werd de Schelde gesloten, hetgeen onze handel beslist niet ten goede kwam. Ons land stond op de rand van de hongersnood. Voeg daarbij de uiterst strenge winters van 1709 en 1715, wat voorzeker bijdroeg om de welvaart nog meer te remmen. Vermelden we hierbij, dat de Schelde in 1715-16 dichtvroor en op de stroom een kermis gehouden werd van 18 tot 27 januari. Door de veelvuldige oorlogen werden onze streken daarenboven niet van ingekwartierde legers gespaard, dewelke noch zin voor tucht en zeden hadden. Gelukkig bleef de gemeente Wommelgem gespaard van onheilen en rampen.

Te vermelden valt, dat in de 17e eeuw de onvruchtbare heidegronden in de Kempen bebost werden.

¹ in de 17e eeuw, en dus meer dan waarschijnlijk ook in de 16e eeuw, verstond men onder ploeg, een gespan van twee paarden.

Onder het huis van Oostenrijk (1740)

Na de dood van Karel VI, volgde een periode van levendige heropbloei onder de regering van Maria-Theresia. Onder meer werden tal van verkeersbanen aangelegd en in 1775 zelfs van een verharding voorzien, bestaande uit een dikke laag fijn steenslag, waarbij de bedding lichtjes gebogen werd om de afwatering in de hand te werken. Ontginningen werden begonnen in de Kempen (de uit Zwitserland ontvluchtte Trappisten vestigden zich te Westmalle). In de steden begon men de straten te verlichten met olielampen, terwijl in de dorpen deze taak overgelaten werd aan de herbergiers. Ook werden oude straffen, zoals verminking en brandmerking afgeschaft. De gevoelig gedaalde bevolking op de buitengemeenten groeide opnieuw en feller dan ooit aan. De landbouw bloeide snel op en in onze gewesten legde men zich hoofdzakelijk toe op de teelt van rogge, gerst en haver. Ook de aardappeloogst won veld. Het is zeker het vermelden waard, dat eerst in de 18^e eeuw de aardappel als dagelijks voedsel benuttigd werd. Nochtans werd verwonderd opgekeken, toen de Russen zich letterlijk op de vruchten wierpen. In zijn werk «De eerste aardappelen in Europa», schreef J. Van Vlierberghe: «De Russen, in 1748, bij de belegering van Hove, hadden het nog simpelder op: zij haalden de petatten uit de grond en smulden ze rauw binnen. Ook de «groene appeltjes» of de petatbollen joegen ze, als lekkere spijs naar binnen».

Franse invallen - Brabantse omwenteling

Maria-Theresia overleed in 1780 en haar zoon Jozef II werd opvolger. Hij had moderne ideeën en ging over tot radicale hervormingen. Aldra toonden de Nederlanden zich hiermede niet tevreden. Met zijn talrijke verordeningen beoogde hij het godsdienstige uit de staatkundige maatschappij te weren en een staatkundige kerk te stichten. Op geestelijk gebied kwam er een reglementering van afkondigen der keizerlijke edicten op de predikstoelen en afschaffing der kloosterorden. Op economisch gebied was Jozef II partijganger van vrijhandel en dergelijke meer. Het verzet bleef niet uit en er vormden zich twee verzetsgroepen: «de Statisten» en «De Vonckisten». Bij het overlijden van Filip II (1790), werd Leopold II opvolger, dewelke zich verplicht zag, ingevolge de groeiende macht van de Statisten, de edicten van Jozef II te beroepen en de oude privilegiën te herstellen, zoals zij bestonden bij de dood van Maria-Theresia. In 1792 overleed hij en werd opgevolgd door Frans II. Intussen woedde in Frankrijk een grootse omwenteling en heulden de uitgeweken Vonckisten tegen Oostenrijk.

Het einde van het Oostenrijks bewind in België was nakend. Op 2 april 1792 verklaarde Frankrijk de oorlog aan Oostenrijk, wiens leger op 6 november te Jemappes achteruit geslagen werd. De Schelde- en Maasvaart kwam vrij en de Fransen beloofden vrijheid en zelfbestuur. Men begroette hen dan ook als «bevrijders». Een nieuw bestuur werd samengesteld, maar op 18 maart 1793 moesten onze Zuiderburen, ingevolge de nederlaag te Neerwinden, het land terug verlaten. Uit Antwerpen en omgeving trokken de troepen af op 1 april, maar amper 14 maanden later (25 juni 1794) vielen de Fransen opnieuw ons land binnen, nadat Jourdan de Oostenrijkers te Fleurus verslagen had. Weliswaar hoopte men, dat de Rupel-Netelinie stand houden zou, maar op 21 juli begaf de versterking en op 24 juli rukten de Franse troepen, onder bevel van Sohan, Antwerpen binnen.

De troepen bestonden uit «slecht, vuil en armoedig volk». Op. 17 oktober 1795 tenslotte verzwoond alle hoop, toen de Oostenrijkse Keizer afstand deed van de Oostenrijkse Nederlanden. Het werd meteen de aanvang van een zeer droeve tijd.

Onder Frans bewind (1794-1814)

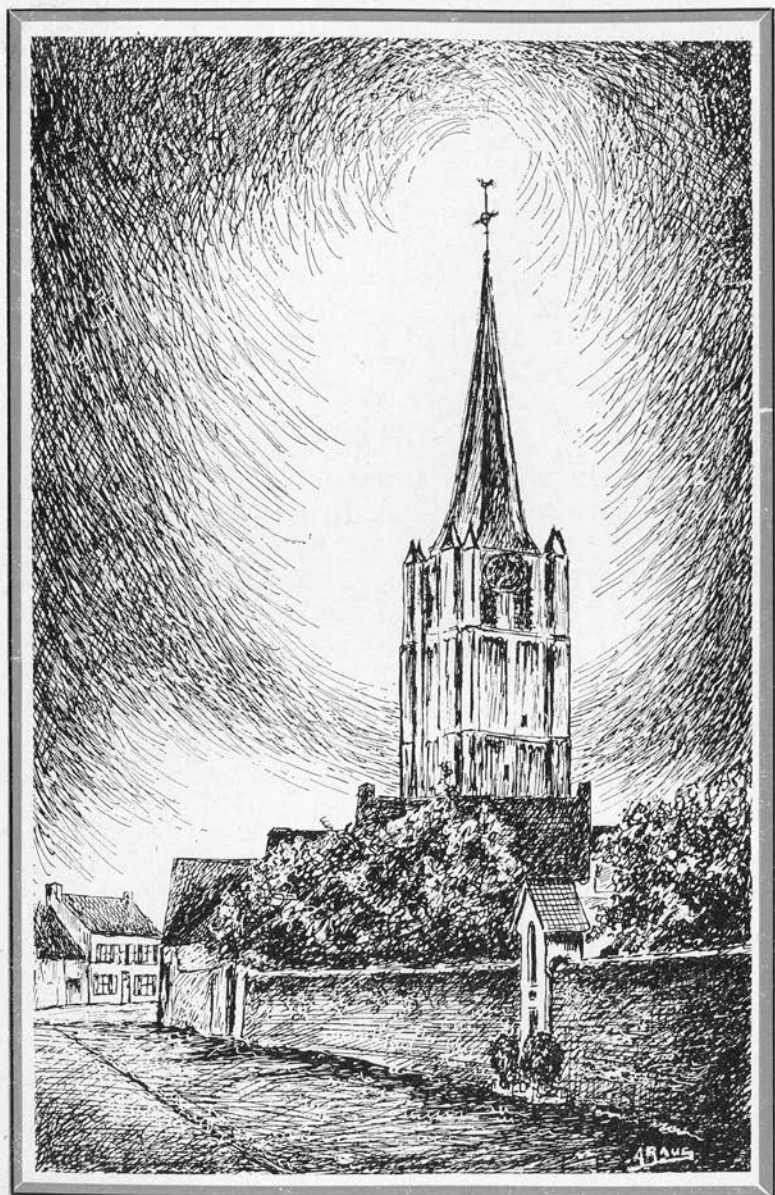
Stelselmatig plunderden en vernielden de Fransen ons land, terwijl handel en nijverheid tot het minimum herleid werd. De standen, de privilegiën, de feodaliteit, moesten verdwijnen voor «vrijheid, gelijkheid, broederlijkheid». Onnoemlijke zware oorlogsbelastingen dienden betaald (de stad Antwerpen alleen reeds 10 miljoen livres ¹, Wommelgem ruim 1.000 gulden). De bisdommen, kerken en kloosters werden insgelijks zwaar belast, evenals de voorname edele families. Deze laatsten verkeerden in de onmogelijkheid deze belastingen te betalen en vele van hen verlieten het lan, om zich aan de woede der Franse dwingelanden te onttrekken. Hun eigendommen en goederen werden in het openbaar aan spotprijzen verkocht. Tevens werden een 150-tal van de adellijken als gijzelaars naar Frankrijk overgebracht, o.m. Filippus Vermoelen (50 dagen in het fort d'Escarpe); Carolus de Neuff, laatste heer van Wommelgem (123 dagen te Rijsel en fort d'Escarpe); deken Werbrouck (55 dagen te Rijsel en Parijs); Carolus van Havre (9 dagen te Parijs); della Faille de Leverghem, oud-burgemeester van Antwerpen (58 dagen in fort d'Escarpe en te Rijsel); Hendrik Legrelle (88 dagen te Rijsel en Douai). Het gerecht werd heringericht; het gildewezen afgeschaft; een nieuwe godsdienst en een nieuw maat- en gewichtstelsel ingevoerd, evenals een nieuwe kalender en de loting van de legerdienst.

De boekhouding en de officiële briefwisseling geschiedde in de Franse taal. Daar Frankrijk in oorlog was met de naburige staten, werden, naast zware belastingen, ook gedurig onze landbouwproducten opgeëist, dewelke betaald werden met waardeloos papier (assignaten). Een leger van Franse ambtenaren vestigde zich, in ons land en spande een ongekende vervolging in tegen de godsdienst. De meeste kunstvoorwerpen van onze kerken werden naar Parijs overgebracht. De indeling van onze gewesten in graafschappen en hertogdommen verdween en werd vervangen door een omschrijving in departementen (1 oktober 1795 - 18 Brumaire VIII). Deze nieuwe indeling zag er uit als volgt :

Dijle :	hoofdplaats	Brussel
Beide Neten :		Antwerpen
Schelde :		Gent
Leie ;		Brugge
Beneden-Maas :		Maastricht
Ourthe :		Luik
Jemappes :		Bergen
Samber en Maas :		Namen
Wouden :		Luxemburg

Eerlijkheidshalve dient gezegd, dat sommige hervormingen verbeteringen teweeg brachten. Sommige van die hervormingen hebben door de praktijk de algemene goedkeuring weggedragen en werden behouden, o.m. het belastingstelsel; de bestuurlijke hervorming van de Burgerlijke Stand en het daarstellen van bevolkingsboeken.

¹ 1 livre = ongeveer 98 centiemen.

PAROCHIEKERK (bouwjaar ?) EN PASTORIJ (1835)

De kerk van de HH. Petrus en Paulus, behorend tot het gothisch tijdvak. Herbouwd in 1732. In de achtergrond de mooie pastorie (bouwjaar 1835). (Zie bladzijde 49).

Op de voorgrond het wijkkapelletje van O. L. Vrouw in de Adolf Mortelmansstraat, (ingewijd op 15 april 1955).

Alhoewel Franse onderdanen geworden, toonden de Belgen zich weinig onderdanig. Ook te Wommelgem stond men afkerig tegen de hervormingen. Wanneer het Staatsbestuur een oproep deed tot vrijwillige dienstneming in het leger, dan bood zich geen sterveling aan. Op het Nationaal Feest van 10 germinal IV (30 maart 1796) werd bevel gegeven alle inwoners op te roepen. Niemand beantwoordde echter deze oproep, zodat het feest mislukte.

Intussen was de jacht op de kerkklokken reeds lang ingezet (januari 1797); werden overal vrijheidsbomen geplant (te Wommelgem in oktober 1795); volgde op 6 maart 1796 een verbod der processies en berechtingen en werden vanaf 15 februari 1797 de goederen van de kloosters aan bespottelijk lage prijzen verkocht. Men eiste bovendien van de priesters een eedaflegging van getrouwheid aan de Franse Republiek. De godsdienstoefeningen werden verboden zo deze eed niet afgelegd was. Kardinaal van Frankenberg, aartsbisschop van Mechelen, weigerde de eed af te leggen, waardoor de «besloten tijd» ingevoerd werd op 21 september 1779. De Kardinaal werd op 7 oktober aangehouden en nu eerst zou voorgoed de geloofsvervolgung losbreken; de grootste geloofsvervolgung aller tijden. Alle uitwendige tekens, beelden der heiligen, de kruisen van de kerken en torens werden weggenomen; de kerken verkocht of gesloopt. De priesters kregen het ongemeen hard te verduren. Daar slechts 43 van de 1070 priesters uit het departement «Beide Neten» de eed aflegden, ontstond een ware jacht op de trouwgeblevenen, die uit het land verbannen werden. Een lijst van priesters die aangehouden dienden te worden, bevatte voor onze provincie een 1000-tal namen, waarvan 262 voor het kanton Antwerpen; 209 voor het kanton Mechelen; 30 voor het kanton Zandhoven en 44 voor het kanton Lier. 144 priesters werden verbannen naar Oléron; 231 naar het eiland Ré, terwijl in Cayenne 21 priesters overleden. De kerken werden gesloten; de eredienst stopgezet. Alleen op plaatsen, met beëdigde priesters (de schismatieken) mocht de eredienst uitgeoefend. Toch wisten onze priesters hun geestelijke zending in het geheim te volbrengen. Voor hun bestaan zorgden welstellende lieden. De pastoor van Wommelgem, E. H. Bax, verbleef gedurende de droeve tijd op het «hofke Moons». Hij had in 1795 ten andere het eigendom aangekocht en slaagde er in uit de handen van de Franse dwingelanden te blijven.

Intussen werden ook de doop-, trouw- en overlijdensregisters in de parochiekerken gesloten en het dragen van het ordekleed der kloosterzusters streng verboden.

Eed der priesters

Ieder jaar dienden de priesters volgende eed af te leggen : *«Ick swere haet aen het koningdom en de regeeringloosheyd, ick swere gehechtheyd en trouw aen de republiek en de grondwet van het jaer VIII».*

Aan de bisschoppen werd volgende eedformule voorgelegd :

«Ick swere en gelove aen God, op de heylige Evangeliën, van gehoorzaam en getrouw te sullen sijn aen het gouvernement ingesteld bij de Constitutie van de Fransche Republiek, ick gelove ook van geen raet te sullen bij wonen, van geen het minste deel te sullen nemen in eenige samenzweringe, 't zij binnen, 't zij buyten het land, die tegenstrijdig is aan de publiecque ruste. En bij zoo verre dat ick, in mijn diocees of elders verneme dat er gesmeed wordt ten nadeele van den Staat, zoo zal iek daerof kennis geven aen het gouvernement».

De republikeinse kalender

Uit de wet van 4 Primaire jaar II :

Art. VII - Het jaar wordt ingedeeld in 12 gelijke maanden, van elk 30 dagen; op de 12 maanden volgen 5 aanvullende dagen. Deze vijf dagen horen bij geen enkele maand thuis.

Art. VIII - Elke maand is ingedeeld in drie delen van elk 10 dagen, decaden genoemd.

Art. IX. - De namen van de dagen van een decade zijn : Primidi, Duodi, Tridi, Quatidi, Quintidi, Sextidi, Septidi, Octidi, Nonidi, Décadi. De laatste vijf dagen heten Sans-Culottiden.

Art. X - Het gewoon jaar krijgt een dag meer, naargelang de datum van de herfstnacht-evening dit vereist teneinde het burgerlijk jaar in overeenkomst te houden met de beweging der hemellichamen. Deze dag, geplaatst op 't einde van 't jaar en de zesde der Sans-Culottiden vormende, wordt Dag der Revolutie genoemd.

De betekenis der maanden (ingevoerd op 30 november 1793, op voorstel van Fabre d'Eglantine):

Vendémiaire : de maand van de wijnoogst (22 september-21 oktober);
Brumaire : de maand van misten en nevels (22 oktober-20 november) ;
Primaire : de maand van de koude (21 november-20 december);
Nivôse : de maand van de sneeuw (21 december-19 januari) ;
Pluviôse : de maand van de regens (20 januari-18 februari);
Ventôse : de maand van de wind (19 februari-20 maart);
Germinal : de maand van het kiemen (21 maart-19 april);
Florial : de maand van het ontkiemen der bloemen (20 april-19 mei) ;
Prairial : de maand van de hooioogst (20 mei-18 juni);
Messidor : de maand van de golvende oogsten (19 juni-18 juli);
Thermidor : de maand van de warmte (19 juli-17 augustus);
Fructidor : de maand van de vruchten (18 augustus-16 september);
5 Sansculottiden : (17 september-21 september).
(Uit «Histoire de la Révolution française» - Louis Blanc).

De Sansculottiden werden tot nationale feesten verheven. De eerste dag was gewijd aan de geest; de tweede aan de arbeid; de derde aan de goede daden; de vierde aan de beloning en de vijfde aan de publieke opinie. Op deze laatste dag mocht gezegd en geschreven worden wat men wilde, zonder gestraft te worden.

Verkoop van zwarte goederen

In februari 1797 werd een aanvang gemaakt met de verkoop der goederen van de kerken en kloosters. Deze verkopen duurden meer dan drie jaar en gaven aanleiding tot een schandalig geknoei onder de Franse agenten. Meest alle kopers waren vreemdelingen, inzonderheid Fransen. De ongehoorde onregelmatigheden waren oorzaak, dat op zeker ogenblik de verkopen tijdelijk stopgezet werden. Zo luidde een schrijven van 13 juni 1797 uit Brussel als volgt :

«Men heeft reden van te gelooven dat de verkooping van nationale domeinen in de negen vereenigde departementen, eerstdaags zal worden opgeschorst door een regtveerdige en staetkundige wet van 't welstellende lichaam. De verspillingen, al het gezag der eygenbaetzugtigen en 's land-stroopers, welke al te lange tijd bedreven zijn in de verkooping en, maekten die alleenlijk baetelijk aen eenige snoode saemenhangers en geenzins aen de Republiek».

Ook de pastorijs van Wommelgem werd verkocht. Ziehier de tekst, dewelke voorkwam op de aanplakbrieven ter verkoping der pastorijs :

«Een huys, bestaende in 2 kelders, keuke, waschhuys, 2 benede plaetzen, eene bove kamer en 3 zolders, eenen stal, eenen hof met een stuk land, inhoudende te saemen omtrent de 53 roeden, omringt met zyne haegen, gelegen in de gemeynte Wommelghem, is door desverstaende geschat op eene inkomste van 40 guldens en op een capitael van 2.939-O-O.

«Voortkomende van de gewezene Pastorye van Wommelghem».

De voorlopige toewijzing had plaats op 14 Nivôse, jaar VII der Franse Republiek; de eindelijke toewijzing op 19 Nivôse daaropvolgend (december 1798).

Het gebouw der pastorijs zou zich bevonden hebben op de Kerkplein, de plaats waar dr. De Wael thans woont. Hiervan is echter nooit zekerheid bekomen, al wordt deze veronderstelling algemeen geloofd. Het verkocht gebouw werd hierna gesloopt.

De Boerenkrijg

Met de ingevoerde hervormingen der Fransen, ontstond eerst misnoegdheid onder het volk, dewelke bij de aanhouding van Kardinaal van Frankenberg (oktober 1797) oversloeg in algemene verontwaardiging en opstand. In het Dendermondse begon het. De Antwerpse Kempen volgde. Op 21 oktober kwamen al de jongelingen van onze omliggende dorpen bij elkaar. De Franse «strik» werd verbrand en de overheid bedreigd. De ganse nacht waren er onlusten en de vrijheidsboom werd uitgerukt. Aan het hoofd der vaderlandse beweging stond notaris Anthoni, uit Broechem. Overal luidde de stormklok. Op 24 oktober werden de archieven van Zandhoven en de goederen van kommissaris Van der Haeghe gestolen en verbrand. Men telde op deze dag reeds 200 opstandelingen in onze gewesten. Op 29 oktober werden de veldwachters Goris (Zandhoven) en Cools (Viersel) gevangen genomen en slechts in vrijheid gesteld op bevel van de z.g. kapitein Van de Ven, een timmerman uit Zandhoven. De Fransen lieten niet begaan en gaven aan de gemeentelijke overheden van Broechem, Oelegem, Zandhoven, Viersel, Ranst, Wijnegem en Wommelgem bevel lijsten op te stellen, waarop de namen der jonge lieden vermeld waren. Tijdens een kloppjacht werd notaris Anthoni aangehouden en eerst op 20 januari 1799, dank grote financiële offers, opnieuw in vrijheid gesteld. Het toppunt der verontwaardiging werd op 5 september 1798 bereikt, ingevolge een wet, dat de verplichte krijgswet bij de Franse Republiek invoerde. Dan eerst nam de «Boerenkrijg» voorgoed een aanvang. Overal woedden gevechten en vooral te Mechelen kregen de Fransen het zwaar te verduren. Na heel wat moeilijkheden te hebben moeten overwinnen te Boechout en Mortsel, waar de boeren de steenwegen opgebroken hadden, kwamen de Franse troepen op 29 oktober te Antwerpen toe. De staat van beleg werd afgekondigd.

Na de slag van Hasselt (9 oktober 1798) was de «Boerenkrijg» ten einde, maar het verzet nog niet geheel gebroken. Op 26 december hadden te Ranst en Emblem nog bijeenkomsten plaats van de verzetslieden. Het aantal flink gewapende opstandelingen bedroeg 3 a 400, die op 25 mei 1799 van zich deden spreken door de vrijheidsbomen van Wommelgem en Ranst om te hakken. Beide gemeenten werden onmiddellijk in staat van beleg verklaard en 40 Franse soldaten bezetten gedurende een maand de gemeente Wommelgem. Om in de onderhoud van deze soldaten te voorzien, diende de gemeente 3000 fr. te betalen. Na twee jaar van dapper verzet, werden de opstandelingen onderdrukt door de Franse overmacht. Jammer was het, dat de steden lijdzaam op deze strijd hadden toegezien, anders had het verzet tegen de Sansculotten wellicht meer resultaten afgeworpen.

Einde van het Frans bewind

Op 18 Brumaire Jaar VIII (9 november 1799) kwam, bij middel van een staatsgreep, de val van het Keizerrijk en liet Napoleon zich eerst uitroepen tot consul en later (1804) tot keizer. Het was meteen het einde van het bestuur van het Directoire en de aanvang van het Consultaat.

De priestervervolgving hield op en de vrije uitoefening van de katholieke godsdienst werd hersteld. Napoleon Bonaparte sloot een overeenkomst met Paus Pius VII (het Concordaat). Van de priesters werd nu enkel de verklaring geveerd: «Ik beloof getrouwheid aan de Constitutie». De kloostergoederen bleven nochtans aangeslagen. Handel en landbouw bloeiden herop; nieuwe steenwegen werden aangelegd, kanalen gegraven, de haven van Antwerpen uitgebreid, terwijl het Burgerlijk Wetboek in voege kwam en eenheid in bestuur en wetten bracht. Tot eenieders voldoening verdween de republikeinse kalender op 10 Nivôse XIV (december 1805). De vele oorlogen van Napoleon eisten echter veel geld en zware belastingen waren hiervan het gevolg. Bovendien werden onze jongelingen steeds meer en meer opgeëist en sneuvelden op de slagvelden in Franse dienst. Ons land werd weder stelselmatig aan een verfransing onderworpen.

Het jaar 1810 zou o.m. befaamd geraken om «De conscriptie der huwbare juffrouwen» uit edele families, die in de echt dienden te treden met Franse kandidaten, om «de eenheid van het land te bevorderen». Onder de getroffen behoorde de families van de Werve de Schilde ; d'Oultremont ; Roose; De Pret, enz. Vermeld dient ook, dat Joannes Werbrouck (zijn broeder was eigenaar van de hoven «Hulgenrode» en «Kandonklaar») zeer in de gunst stond van Napoleon en tot maire benoemd werd der stad Antwerpen. In 1811 werd hij evenwel, wegens bedreven onregelmatigheden, uit zijn ambt ontzet en vervangen door de 23-jarige Joannes Cornelissen, wiens zoon later eigenaar zou worden van het landgoed «Ternessen».

Napoleon, die het huidige Koninklijk Paleis te Antwerpen gekocht had, verbleef met keizerin Marie-Louise, van 30 september tot 5 oktober 1811, in voornoemd gebouw en bracht zelfs een bezoek aan het landgoed «Ternessen» waar hij met grote praal ontvangen werd.

Op 9 april 1813 verdween het laatste greintje sympathie voor Napoleon, toen de keizer alle mannen beneden de 60 jaar onder de wapens riep. De Franse legers liepen inderdaad zware verliezen op tegen de verenigde legers van Rusland, Engeland, Oostenrijk en Pruisen. Na de nederlagen te Moscou en Leipzig, geraakte het vluchtend leger van Bonaparte op 11 januari 1814 te Hoogstraten slaags met de Pruisen en nam de omsingeling van Antwerpen drie dagen later een aanvang. Terwijl de Fransen op 31 januari uit Lier verdreven werden en zich terugtrokken te Antwerpen, sloegen de Verenigde

Mogendheden hun kwartieren op te Merksem, Schoten, Wijnegem. en Wommelgem. 's Anderendaags (1 februari) volgde een hevig gevecht op het Ruggeveld en Tip. De Fransen staken hierbij Deurne in brand alvorens zich achter de Antwerpse vestingswerken te verschansen. Ook hadden zij besloten Borgerhout hetzelfde lot te doen ondergaan, maar dank zij de tussenkomst van generaal Lozare Carnoc, kon dit verhinderd worden. De slag van Waterloo (1815) stelde tenslotte een einde aan de heerschappij van Napoleon.

Van 1814 tot 1914

Na de slag van Waterloo kwam de vereniging der Noordelijke en Zuiderlijke Nederlanden tot stand. Verdeeld in 18 provincies, kregen de Nederlanden Willem van Oranje als koning. Als voordelen onder dit koninkrijk dienen aangestipt: bloeiende nijverheid (Antwerpse haven nam opnieuw een hoge vlucht); aanpassing van het wegennet (zowel te land als te water); ontginning van nieuwe landbouwgronden in de Kempen en zeker de verbetering van het hoger en lager onderwijs. Als nadelen kwamen jammer genoeg op de voorgrond: de «verhollandsing» van België; de beste ambten kwamen toe aan de Hollanders; de Nederlandse werd de officiële taal, tot verbittering der Walen; zware belastingen werden ingevoerd en maatregelen werden getroffen tegen het katholiek onderwijs en de geestelijke orders.

In augustus 1815 dienden de notabelen van het land zich uit te spreken over het plan tot herziening der grondwet. Het ontwerp werd, op een totaal van 1603 afgevaardigden, met 796 neen-stemmen onthaald, bij 527 ja en 280 onthoudingen. Onder de tegenstemmers waren er 126 gekant tegen het ontwerp om reden van godsdienstige aard. Een geprikkelde Willem van Oranje nam echter zijn toevlucht tot een list. De onthoudingen aanzag hij als ja-stemmen en hij verwierp de neen-stemmen uitgebracht om godsdienstbezwaren. Aldus bekam hij 807 stemmen vóór en 670 tegen ! Willem van Oranje was een koppigaard en gaf niets toe. De gevolgen bleven niet uit en de omwenteling nam een aanvang op 26 augustus 1830. Na een zwaar bombardement van 7 dagen, dienden de Hollanders Antwerpen uit hun handen te laten gaan. België werd aldus onafhankelijk en de eerste koning, Leopold I, op 17 juli 1831 gekroond. Weliswaar trachtte Willem I ons land in 1832 te heroveren, maar de Fransen snelden ter hulp. Er kwam dan een lange periode van rust en voorspoed, met alleen een schaduwzijde in 1848, toen in Frankrijk een omwenteling losbrak, die al de tronen in Europa deed wankelen. In ons land (vooral in het Vlaamse gedeelte) heerste bovendien hongersnood, ingevolge de totale mislukking van de oogst. Ook dient de zwarte periode van 1858-1866 aangestipt, waarbij onze gewesten door een vreselijke cholera-epidemie geteisterd werd. Vermeld dient tevens, de algemene mobilisatie in 1870, toen op 15 juli de Frans-Duitse oorlog uitbrak en Leopold II iedere legerbeweging op ons grondgebied kon beletten.

Wereldoorlog 1914-1918

De wereldoorlog 1914-1918 dient op internationaal vlak beschouwd. Tot 1870 kwam er in Europa geen blijvende bondgenootschap tot stand. Na de Frans-Duitse oorlog van 1870 bleven beide landen openlijk op vijandelijke voet tegenover elkaar leven, met het gevolg, dat in Europa enerzijds het drievoudig Verbond (Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Italië) en anderzijds de drievoudige verstandhouding of Entente (Frankrijk, Rusland en Engeland) tot stand kwam. Europa kende een gewapende vrede, die bij de eerste

gelegenheid tot oorlog kon overslaan. Dit gebeurde in 1914, toen de Oostenrijkse kroonprins en zijn gemalin op 28 juni te Serajewo vermoord werden. Dadelijk waren meerdere landen in het conflict gewikkeld en wanneer Duitsland op 2 augustus aan België de toelating vroeg over het grondgebied te trekken en koning Albert I weigerde, verklaarde het de oorlog aan ons land. Het werd meteen een verschrikkelijke wereldoorlog.

Op 10 oktober werd Antwerpen en omgeving door de Duitsers ingenomen. Na de gedenkwaardige IJzerslag (16-31 oktober) begon de loopgrachtenoorlog, waarbij ons leger dikwijls van man tot man vechtend, midden modder en slijk, bloedige tonelen en ongekende heldenmoed, tot 1918 heimweevolle dagen diende te slijten. Op 11 november 1918 aanvaardde Duitsland de capitulatie. Deze wereldoorlog kostte 9,5 miljoen aan doden, w. o. 2,5 miljoen Russen, 2 miljoen Duitsers en 44.000 Belgen.

Twaalf Wommelgemnaren sneuvelden, n. 1.:

Herman Verdonck, geboren 1891, gesneuveld te Wespelaar op 6-8-1914;
Ludovicus Hendrickx, geboren 1893, gesneuveld te Tildonk op 28-9-1914;
Maurits Back, geboren 1883, gesneuveld te Poperinge op 12-3-1915;
Alfons Budts, geboren 1894, gesneuveld te Diksmuide in 1915;
Guillielmus Verlinden, geboren 1892, gesneuveld te Diksmuide op 22-1-1916;
Leopold Rijmenants, geboren 1894, gesneuveld te Diksmuide op 1-11-1917;
Frans Goris, geboren 1897, gesneuveld te Wulpen op 22-4-1918;
Karel Caluwaerts, geboren 1895, gesneuveld te Pervijze op 29-9-1918;
Alfratus Geudens, geboren 1894, gesneuveld te Stuiverskerke op 24-10-1918;
Michaël Sebreehts, geboren 1877, overleden te Calais op 9-11-1918;
Corneel Van Genechten, geboren 1882, vermist;
Jozef Gijsemans, geboren 1889, vermist.

Op het gemeentelijk kerkhof werd een gedenkteken opgericht voor de gevallen helden.

Wereldoorlog 1939-1945

Ondanks de stichting van de Volkerenbond, was er na de oorlog van 1914-1918 nog steeds geen bestendige vrede. Tot 1935 werd de linker-Rijnoever bezet gehouden waardoor de verslagen Duitsers zich vernederd voelden. Reacties bleven niet uit en niettegenstaande verschillende niet-aanvals-pakten, ging Duitsland in 1938, met Hitler aan het hoofd, tot annexaties over. De totalitaire staten (Italië-Duitsland) vormden een ideologisch front tegenover de democratische staten (Frankrijk, Engeland, e.a. parlementair stelsel). Het werd een strijd tegen marxisme, communisme, sociaaldemocratie, jodendom, plutocratie, verheerlijking van het ras of racisme; kortom, een strijd van de dictatuur tegen de gevestigde democratie. Op 3 september 1939 ontstond de oorlog tussen Frankrijk-Engeland tegen Duitsland, waaruit spoedig een nieuwe en verschrikkelijke wereldoorlog sproot. Op 10 mei 1940 werd België aangevallen door de Duitsers en op 17 mei Wommelgem bezet. Ingevolge het «opblazen» van de verbindingswegen werden in de gemeente heel wat verwoestingen aangericht. Zo werden de bruggen over de Schijn in de lucht geblazen, maar de grootste schade werd aangericht op de Herentalsebaan (brug Diepenbeek), waarbij de herberg van weduwe Stas volledig verwoest werd. Op 28 mei capituleerde ons land en meer dan vier jaar diende men zich neer te leggen bij de grillen van de bezetter. Tijdens de 18-daagse veldtocht sneuvelde de 24-jarige Adolf Mortelmans (Temploux 12 mei), naar wie de straat waarin hij woonde (Langenreep) later gedoopt zou worden (1948).

Eindelijk, op 5 september 1944, werd Wommelgem bevrijd door de geallieerde legers, maar gedurende drie weken nog verkeerde de gemeente in de onzekerheid,

daar de Duitsers zich verschansten achter het Albertkanaal. Op 10 september werd de kerk van Wijnegem afgeschoten. Nadat een zwaar artillerievuur, opgesteld te Vremde, de Duitsers van 18 tot 21 september zonder ophouden bestookte, werd op 22 september een bruggenhoofd aan het sas van Wijnegem gevormd en de opmars verder gezet. Nochtans was alle leed nog niet voorbij. De Duitsers, die nog stand hielden te Merksem, beschoten Antwerpen en ook Fort II. In de Kempen duurden de hevige gevechten nog meer dan een maand en eerst op 31 oktober was de provincie volledig bevrijd. Te Wijnegem betreurde men bij de bevrijdingsgevechten 8 doden; te Ranst 2; te Borsbeek 3; te Vremde 1 en te Wommelgem 2 en evenveel gekwetsten.

Op 7 oktober begon dan de droeve periode van een zinloze maar moordende beschieting met vliegende bommen. In plaats van het vooropgezette doel te bereiken (de haven van Antwerpen lamleggen), werden duizenden burgers gedood. Te Antwerpen alleen reeds 1957, met als zwaarste rampen op de Keizerlei (ciné Rex op 16 december 1944, 577 doden) en Teniers-plaats (27 november 1944, 128 doden). Op 16 december vergden negen bominslagen 673 doden en 459 gekwetsten. In het arrondissement Antwerpen vielen ingevolge vliegende bommen 3561 doden te betreuren. De eerste raketbom viel te Brasschaat op 7 oktober 1944 en de laatste te Morselt op 27 maart 1945. De eerste vliegende bom sloeg in te 's Gravenwezel op 11 oktober 1944 en de laatste te Ranst op 30 maart 1945. De eerste bom op Wommelgem grondgebied sloeg in op 18 oktober 1944 en de voorlaatste op 22 maart 1945, dewelke nog twee slachtoffers in de Torenstraat vergde. Het waren de 45-jarige weduwe De Meyer-Franck en haar 14-jarig zoontje. Eén der bloedigste en ontzettendste tonelen te Wommelgem bood de bominslag van zondagmiddag 22 oktober 1944. Militairen, gekazerneerd op Fort II, speelden een voetbalwedstrijd op het toenmalig terrein van Laar V. V., gelegen op de huidige Antverpijstraat. Een raketbom sloeg in het midden der voetballende soldaten. Benevens talrijke gewonden, dienden 13 uiteengereten dode soldaten (waaronder elf Polen) weggebracht.

Op 20 februari 1945 te 15 uur sloeg ook nog een V-bom in op de aangenomen meisjesschool der Torenstraat. Het gebouw werd volledig vernield en als bij wonder slechts twee Zusters en negen kinderen gewond. In totaal sloegen te Wommelgem 56 vliegende bommen in, waarbij 3 burgers en 13 militairen gedood en 63 burgers gewond werden.

Te Wijnegem vielen 52 V-bommen (51 doden); te Ranst 27 (5 doden); te Vremde 22 (5 doden); te Oelegem 24 (10 doden); te Deurne 111 (213 doden). In gans de provincie vielen 5960 vliegende bommen.

Het «Anti-flying bomb commando: Antwerp X», dat 20.000 manschappen telde, schoot heel wat V-bommen omlaag, alvorens het doel bereikt was. In totaal werden 531.941 granaten afgeschoten en gemiddeld werden 70 % der helse tuigen neergeschoten. Hadden deze allen hun bestemming bereikt, dan kan men zich best voorstellen hoeveel gruwelijker de moordpartij zou geweest zijn. Gedurende 6 maanden heeft de bevolking der provincie aldus in een toestand van uitputting en zenuwoverspanning geleefd. De hulpvaardigheid onder de bevolking was echter bewonderenswaardig en voor Wommelgem dienen uit die treurige periode politiecommissaris J. Van Hooydonck, toen nog veldwachter, Dokter L. De Wael en de heer F. De Kort vermeld, die dag en nacht in de bres stonden om soms het schijnbaar onmogelijke te bereiken bij het verlenen der eerste hulp.

Op 8 mei 1945 eindigde de oorlog in Europa, dewelke voor Wommelgem als dodelijke slachtoffers vergde:

A. Mortelmans; R. Mertens; M. Joris; M. Corluy; A. Buys; Bousard; L. De Cuyper; C. Horemans; A. Janssens; J. Moorkens; L. Michiels; J. Gorremans; F. Sterckx; I. Kenis; M. Perruwé; A. Van de Wouwer; E. Van de Wouwer; Leirs; P. Giebens; L. Govaerts; K. Lebrun; L. Jennes; H. Plompen; L. Flerackers; F. Hendrickx; M. Pranck; J. De Meyer; L. Mertens; L. Leeluyse en W. Van Vlassenaer.

Vermeld kan ook nog, dat in 1942 een neergeschoten Brits vliegtuig de stallingen van landbouwer Leopold Van der Beeuren (Selsatenstraat), alsmede de oogst, volledig verwoestte.

De oorlog 1939-1945 vergde 22 miljoen slachtoffers! Een atoombom, die in 1945 te Hiroshima Japan op de knieën dwong, eiste alleen reeds 200.000 doden.

De V-bommenregen over Wommelgem

(ontleend uit documentatie van de Heer Politiekommissaris Van Hooydonck)

1. Herentalsebaan (Peers)	op 18.10.1944	te 17,58 u.;
2. Kandonklaar (voetbalveld)	22.10.1944	16,00 u.;
3. Beemdkaant	24-10.1944	19,30 u.;
4. Immerseelveld (Hoge Weg)	25.10.1944	16,00 u.;
5. Verbrandelei (Schawijkbeek)	27.10.1944	4,30 u.;
6. Stenekruis	31.10.1944	15,40 u.;
7. Moffenhoven (Mertens)	1.11.1944	15,20 u.;
8. Domein Ternessen	1.11.1944	17,40 u.;
9. Beemdkaant	3.11.1944	8,50 u.;
10. Herentalsebaan (Doornboom)	3.11.1944	18,50 u.;
11. De Keer	3.11.1944	23,40 u.;
12. De Stomme (Beeldekensweg)	9.11.1944	14,20 u.;
13. Selsaten (Diepenbeekstraat)	10.11.1944	22,00 u.;
14. Moffenhoeven	14.11.1944	8,40 u.;
15. Ternesselei	15.11.1944	11,15 u.;
16. Op Fort II	15.11.1944	11,15 u.;
17. Domein Ternessen	20.11.1944	13,15 u.;
18. Laarstraat	22.11.1944	13,30 u.;
19. Jacobsveldweg	22.11.1944	18,15 u.;
20. Zijgbosstraat tegen Vremde	23.11.1944	12,30 u.;
21. Domein Ternessen	24.11.1944	10,00 u.;
22. Kandonklaar - Herentalsebaan	28.11.1944	15,06 u.;
23. Sumbeke nabij Sint Janskapel	30.11.1944	8,40 u.;
24. Kandonklaar - Veldstraat	13.12.1944	22,45 u.;
25. Immerseel nabij Schijn	19.12.1944	3,00 u.;
26. Volkaertslei	21.12.1944	13,00 u.;
27. Achter Withof	2.01.1945	23,45 u.;
28. Herentalvebaan (statie)	14.01.1945	0,15 u.;
29. Voetbalveld Sportstraat	17.01.1945	21,25 u.;
30. De Keer	20.01.1945	12,45 u.;
31. Keerbaan	22.01.1945	14,00 u.;
32. De Stomme	29.01.1945	11,30 u.;
33. Schranshoeve	29.01.1945	12,00 u.;
34. Kandonklaar nabij Fort II	30.01.1945	21,30 u.;
35. Oelegemsteenweg (Albertkanaal)	31.01.1945	11,30 u.;
36. Doornboom	1.02.1945	4,20 u.;
37. De Stomme	1.02.1945	16,20 u.;
38. De Keer	2.02.1945	16,30 u.;
39. Moffenhoeven	7.02.1945	2,20 u.;

40. Tip Brouwerij Beirens	7.02.1945	21,00 u.;
41. Kandonklaar - Veldstraat	7.02.1945	23,30 u.;
42. Domein Ternessen	9.02.1945	21,30 u.;
43. Kandonklaar - Koudebeek	16.02.1945	10,15 u.;
44. Wijnegemsteenweg	20.02.1945	10,00 u.;
45. Torenstraat (school)	20.02.1945	15,15 u.;
46. Sumbeke nabij Schijn	24.02.1945	20,20 u.;
47. Uilenbaan	26.02.1945	16,30 u.;
48. Beemdkant	28.02.1945	13,30 u.;
49. Kandonklaar tegen Hoge Weg	1.03.1945	12,30 u.;
50 Leliebaan	7.03.1945	14,30 u.;
51. Kandonklaar nabij Hoge Weg	8.03.1945	21,05 u.;
52. Foort II straat tegen het Fort	13.03.1945	7,30 u.;
53. Beemdkant (Schijn)	15.03.1945	10,15 u.;
54. Beemdkant (Toreken)	16.03.1945	10,30 u.;
55. Torenstraat	22.03.1945	3,40 u.;
56. Kandonklaar (tussen Fort en Oude baan)	6.03.1945	2,35 u.;

Bevolkingsstatistieken

Jaar	Wommelgem	Wijnegem	Ranst	Borsbeek	Vremde	Deurne
1435	—	—	—	273	—	—
1526	—	—	—	336	—	—
1815	—	665	—	—	558	—
1830	1485	876	1472	487	706	—
1836	—	—	—	—	—	2089
1860	1972	2007	—	629	—	—
1890	2364	2868	—	1175	—	7375
1896	2501	3110	1658	1232	884	—
1920	3502	4427	—	—	—	—
1925	—	4967	—	1970	1060	23070
1930	4414	—	—	—	—	—
1940	5296	—	—	—	—	—
1946	5483	—	—	—	—	—
1950	5926	6117	—	—	—	—
1953	6525	6548	3095	4616	1213	60008
1958	7638	—	—	—	—	—
1959	—	—	—	5268	—	—
1960	—	—	—	5431	—	66482
1961	8132	8133	3658	5431	1296	68231

in 1956 waren er 1650 huizen.

Landbouwtelling in 1830: 135 paarden; 544 stuks hoornvee; 137 kalveren; 20 varkens; 60 geiten.
in 1880: 153 paarden; 829 stuks hoornvee; 173 varkens; 333 geiten; 12 schapen.
in 1961: 84 paarden; één ezel.

Ontstaan der wegen en straten

Van in de vroegere eeuwen werden wegen aangelegd, zij het dan ook primitief, die de dorpen onderling verbonden. Verharde wegen kende men evenwel niet en het is eerst in de 18e eeuw dat men in de provincie Antwerpen een «casseywegh» aanleggen zal (o.a. van Merksem naar Brasschaat en van Deurne naar Viersel).

De toestand der buurtwegen, welke de dorpen onderling verbonden, was erbarmelijk en men kon er zich alleen richten wanneer men de streek zeer goed kende. In de winter waren deze wegen herschapen in ware modderpoelen.

Bijna al de woningen bevonden zich aan de grote banen, terwijl de boerderijen onderling verbonden waren door smalle veldpaden, die meestal tussen de scheiding van twee eigendommen liepen. Door de bewoners werden langs deze paden bomen of struikgewas geplant. Na jaren werden die wegen, door voortdurend gebruik, openbaar domein. De verkoopakten vermeldten dat de nieuwe koper de bestaande weg eerbiedigen moest en laten bestaan. Hij behield evenwel het plantagerecht en bleef eigenaar van de bomen. Zo ontstonden de meeste straten. Toen bij het opkomen der gemeenten de behoefte aan handelswegen zich meer ontwikkelde, kwamen de overgebleven Romeinse heirbanen opnieuw in gebruik. Ook wegen van minder belang werden aangelegd. Anselmo in zijn «Codex Belgicus» spreekt (wij zijn in de 14e eeuw) van heirstraten: dit zijn de grote verkeerswegen; drijfwegen: langs waar het vee gedreven werd; ridder- en dossenwegen voor de ruiters; pontwegen naar de rivierovergangen; «meulewegen»; kerkwegen; lijkwegen; «merktwegen en manspaden». Over het algemeen waren deze wegen - de heirbanen uitgezonderd - onvoldoende verhard en niet voorzien van de nodige afwatering. Het is slechts in het begin der 18e eeuw dat er aan deze lange periode van verval verandering kwam. De wording van ons huidige wegnnet begon feitelijk eerst na 1775 en wel dank zij het nieuwe stelsel van de wegebouw (steenslagwegen), ingevoerd door de Franse ingenieur Trésaquet. Het bed der fundering kreeg een licht gebogen vorm, hetgeen de afwatering ten goede kwam¹. Vele straatnamen sproten voort uit de volksmond en menig eigenaar doopte zelf een weg, benaming die vaak in gebruik bleef. Vele benamingen ontstonden ook naargelang de aard van de weg. De voorbeelden hiervan zijn veelvuldig. Ook hadden de eigendommen, 't zij gebouwen of gronden, vroeger geen officiële kadastrale nummering. Dit kwam eerst veel later in gebruik. Elk huis of grondgedeelte had nochtans een naam, die meestal op de aard van het goed zelf sloeg. Het was onder het bewind van Napoleon dat het kadaster ingesteld werd.

Onze steenwegen

De Herentalsebaan was vroeger een lage baan (nu nog door de ouderen als dusdanig genoemd) en geen heirbaan, zoals wel eens beweerd wordt. Met deze heirbaan bedoeld men de «oude» Herentalse- of Keulsebaan (Prims), die liep over Ruggeveld, door Wijnegem, via Bevaart naar Vierselveld. De huidige Herentalsebaan zou tot in de 18e eeuw een dorpsbuurtweg zijn geweest. In 1850 werd de steenweg gelegd van aan de herberg «De drij Koningen» tot aan de herberg «De drij Masten». De kasseiing van Deurne tot aan het kasteel «Hulgenrode» geschiedde in 1851. Tot 1879 verkeerde de baan in een zeer slechte toestand, totdat zij in voornoemd jaar verbreed en het jaar daaropvolgend de bomenrij, die langs weerszijden van de weg stond,

¹ A. Persijn: «Een geschiedenis van de weg»-V.T.B

verwijderd werd. De verbreding te Ranst geschiedde eerst in 1901. De baan werd in 1946 van Silsburg tot Wommelgem (Melkerijstraat) herlegd, verhard en verbreed.

De weg van Antwerpen naar Ruggeveld werd reeds in 1562 aangelegd en de steenweg van Ruggeveld tot Wommelgem in 1751 (tot aan de brouwerij Beirens) en in 1838-40 verder tot het dorp. Deze laatste baan, Ternesselei, werd gedeeltelijk in 1936 gemoderniseerd. De Wijnegemsesteenweg kwam tot stand tussen de jaren 1861-66 en de Oelegemsesteenweg (Keer) tussen 1873-77. De Vremdesteenweg werd gekasseid in 1881. De St. Damiaanstraat werd gemoderniseerd en van riolering voorzien in 1930; de Handboogstraat (vroeger Zandstraat) in 1881-82 gekasseid en in 1960 van een verhard wegdek voorzien; de Dasstraat (vroeger Antwerpsestraat) enkele jaren voor de wereldoorlog 1939-45 van riolering voorzien en gekasseid. De Torenstraat (vroeger Kerkstraat) kwam in 1906 aan de beurt (in deze straat stond tot 1949 de brouwerij «De Wijngaard», vlak voor de huidige villa «De Wijngaard», terwijl langs de andere zijde der straat een ander gebouw staat, dat voor de wereldoorlog van 1914-18 een landbouwstokerij was onder de benaming «Juniperus»). De Keerbaan werd verhard in 1954; de riolerings- en herkasseiingswerken der Welkomstraat in 1952; de riolering in de Vrijgezellenstraat en Lt. K. Caluwaertstraat in 1954 en de verharding der Pietingbaan en Stenerkruisstraat in 1956. De verharding van de Ad. Mortelmansstraat kwam tot stand in 1953. Vroeger droeg deze straat de naam Langereep (in vroegere tijden betekende een reep, een wal of grens rond een dorpskom opgetrokken). De Autolei of Krijgsbaan werd in 1872 gekasseid en in 1937 van een verhard wegdek voorzien. Voegen we er nog aan toe, dat de gemeente in 1961 van een waterleidingsnet voorzien werd, ingevolge een beslissing van de gemeente op 22 maart 1958.

De autostrade is de belangrijkste verkeersbaan geworden in de gemeente. Over een afstand van zowat 4,5 km. en een breedte van 50 m. beslaat de baan een oppervlakte van ongeveer 22 ha. op Wommelgems grondgebied, waar bij de onteigeningsprocedure een 230-tal eigenaars betrokken geweest zijn. De eerste spade aan de autosnelweg werd gestoken op 12 november 1956, tijdens een plechtigheid waarop tal van personaliteiten aanwezig waren, o.m. de ministers Vanaudenhove en Lilar. De openstelling van het eerste baanvak Wommelgem (Tip)-Herentals (25 km.) had plaats op 59 september 1958 in aanwezigheid van de ministers Meyers, Segers, staatsminister Huysmans, enz. Het gedeelte Wommelgem (Tip)-Borgerhout werd in 1962 afgewerkt. Aan de werken werd in februari 1961 begonnen. Dit gedeelte was het duurste, daar talrijke bruggen dienden gebouwd; het ganse traject in ophoging diende aangelegd (1,4 miljoen m³ grond moest aangevoerd); de Grote-Schijn en de Herentalsevaart dienden omgelegd of ingebuisd, enz. Dit gedeelte, slechts 2,9 km. lang, werd aan de firma Vianova toegewezen mits 86 miljoen fr.; hetzij 29.500 fr. per lopende meter baan.

Volgens het werk van Beeteme werd de baan Antwerpen-Lier aangelegd in 1711; Antwerpen-Boom in 1763 en Borgerhout-Deurne (Silburg) in 1751.

Het boek «Deurne-Geschiedkundige Flitsen» van H. Derouck, maakt melding, dat het gemeentebestuur van Wommelgem in 1897 een verzoek richtte tot de gemeente Deurne, om een steenweg aan te leggen, lopende van uit Wommelgem over de Immerseelvelden tot aan de «Mestput». In zitting van 27 april 1897 stemde de raad van Deurne hiermede in en deze gemeente legde de baan aan tot de Dassastraat en kreeg als benaming Boterlaarbaan, genoemd naar het kasteeltje Boterlaar, gelegen op de grensscheiding, gebouwd in 1626 en herbouwd in 1860 en dewelke vele jaren een brouwerij was. Legde de gemeente Deurne aldus een nieuwe baan aan, dan hield de gemeente Wommelgem het alleen bij een aarden weg of karspoor (Hoogveld).

Betekenis der straatnamen

De studie der straatnamen is vrij interessant, maar een kiese taak, omdat vele benamingen zeer oud zijn en moeilijk een aanknopingspunt vormen omtrent hun oorsprong.

Iedere straatnaam heeft nochtans zijn betekenis die dikwijls tot ver in het verleden terugkeert. Namen als de Dasstraat, Kapelstraat, Ternesselei, Draaiboomstraat, Roosekappellaan en andere, kunnen zonder enige moeite thuis gebracht en getuigen van een ver verleden. De Molenbaan en Wiekenstraat danken hun benaming aan de molen die eertijds in deze omgeving stond. De Schransweg en Schranshoevebaan vormen een herinnering aan een der oudste hoeven der gemeente. Verschansingen heten motte of schrans en de Schranshoeve was omgeven door een brede diepe wal. Luitenant Karel Caluwaertsstraat werd genoemd naar de zoon van oud-burgemeester dr. Em. Caluwaerts, dewelke tijdens de wereldoorlog 1914-18 sneuvelde; de Van Tichelenlei naar oud-burgemeester Van Tichelen en de Jozef Swinkelsstraat, naar de man, die onder het burgemeesterschap van Em. Caluwaerts, schepen was samen met A. Van den Wyngaert.

Met minder zekerheid zijn de «wijkbenamingen» te achterhalen. Is dat niet het geval met Kandonklaar, dan is het dit bijvoorbeeld wel met Tip, Scheersel of Keer. Heeft Keer misschien enig verband met de uitdrukking «keerweer», wat een doodlopende weg betekent ?

De gewone benaming, van een bouwland is veld. In ontelbare samenstellingen zijn ze in ons land te vinden. Te Wommelgem treft men onder meer aan Immertsveld, Kapelleveld, Jacobsveld, Eksterveld, Hoogveld. De samenstellingen met veld als tweede lid zijn, over het algemeen, gemakkelijk te verklaren. Het bepalend gedeelte is ingegeven: 1ste door de nabijheid van een gehucht, hoeve of andere omstandigheid; 2e, door de vroegere bezitter; 3e door de hoedanigheid; 4e, door de vroegere toestand. Onder de huidige benamingen vindt men er, die met de plaats zozeer vergroeid waren, dat de traditie ze behield, nadat aan die gronden een nieuwe bestemming te beurt viel.

Kwa-Gat is een zeer oude benaming. Gat betekent «losweg voor akkers en weiden».

Een aanknopingspunt voor de verklaring van Beeldekenweg, kan ernstig gezocht in de bepaling van de Beeldekenstraat (Antwerpen) door Prims en M. Verbeeck. Zij bepalen deze Antwerpse straat nader als volgt: «de naam Beeldekenweg komt te Antwerpen reeds in de 17e eeuw voor en duidt waarschijnlijk op een akker. Meer dan één akker in onze toponymie heet «het Beeldeken».

Een interessante benaming vormt de streek gelegen tussen het Centrum en Selsaten, de naam Kallement dragend. Nog niet zovele jaren geleden schreef men Callement en vroeger zelfs Calemment. Deze laatste benaming is volledig Frans en luidt in de Nederlandse vertaling «bergmente». Een mente, menthe of munte is een muntekruid (zeer sterk riekende lipbloemige plant), waarvan de botanische benaming «mentha» is. Het is niet onzeker, dat de benaming van deze wijk enig verband houdt met bergmuntekruid.

Meermaals gebeurt het, dat bepaalde straten omwille van diverse redenen, een naamverandering ondergaan. (Kelderweg werd Mariastraat; Koeistraat, Doornaardstraat). Op aandringen der hogere overheid dienden in de eerste helft der huidige eeuw verschillende straatbenamingen gewijzigd, teneinde verwarringen te voorkomen met (of bijna) eensluidende benamingen in

naburige gemeenten. Zo werd o.m. de Kerkstraat gewijzigd in Torenstraat; Antwerpsestraat in Dasstraat; Ranstsestraat in Welkomstraat; Zandstraat in Handboogstraat.

Langenreep werd in 1949 omgedoopt in Adolf Mortelmansstraat (gesneuveld in 1940). Langenreep scheen een benaming te zijn van niet-gemotiveerde betekenis. Nochtans, een reep betekende in vroegere tijden een wal, versterking of grens rond een dorpskom opgetrokken en dit was werkelijk voor Wommelgem het geval.

Een fel omstreden wijziging betrof Moffenhoeven, waartoe op 2 juni 1959 de gemeenteraad besloot met 6 st. tegen 3 bij 2 onthoudingen. Over de wijziging van Moffenhoeven in Rollebeekstraat, ontleen wij een uittreksel van een reportage van de journalist J. Brusselaers, gewijd in «Het Handelsblad» van 5 juni 1959:

«Wommelgem, het landelijk dorp dat door het betonnen lint van de autosnelweg doorgesneden wordt, en waar normaal de zeden verzacht worden door peiselijke groentenkweek en fleurige bloemenstoeten, is diep verdeeld. Een verdeeldheid die naar ons wellicht onbetamelijk gevoelen van aard is, dat zij Jan Moedwil in zijn graf ergens in vaderlandse bodem, moet doen omkeren. Want de scheldnaam waarmee hij over de golven van de aether vier jaar lang onze oostelijke partners in de westelijke defensie bedacht, is voor enkele ingezetenen van het bloemen- en tomatendorpje Wommelgem een struikelblok geworden. Zelfs het zogeheten gezond gebleven gedeelte van de massa kon het in deze gemeente niet langer meer verdragen dat een der straatnamen botweg «Moffenhoeve» heette, hoewel reeds eeuwenlang (daarin begrepen zelfs twee Duitse bezettingen) deze kleurige naam de asseweg siert, die vanaf een grauw Madonnabeeld in de hoofdstraat vertrekt. Enkele jaren geleden maakte een groentehandelaar uit de bewuste Moffenhoeven bezwaar tegen deze naam. Hij vroeg de gemeentevaders van Wommelgem deze naam door iets passender te vervangen en omdat sinds 1956 de gemeentebesturen door de minister van binnenlandse zaken gewaarschuwd waren tegen het willekeurig geven en veranderen van straatnamen, werd het advies ingewonnen van de bevoegde provinciale commissie voor monumenten en landschappen.

Op het provinciaal bestuur voelde men er niets voor de naam Moffenhoeven te schrappen, ook al omdat noch in de eerste, noch in de tweede wereldoorlog de Duitsers zelve enig bezwaar gemaakt hadden tegen deze naam. Maar het Wommelgemse bestuur bleef aandringen en tenslotte verklaarde de commissie, zonder daarmee een gunstig advies te willen uitbrengen, dat het geen bezwaar zou maken indien de naam werd vervangen door Rollebeekstraat, naar de naam van een beekje dat die straat «besproeit». Na het verloop der raadszitting in kleurrijke stijl beschreven te hebben en na de vermelding der uiteindelijke goedkeuring van het voorstel, besloot de journalist: «Moest men bij de grond van de kwestie gebleven zijn, dan zouden de Moffenhoeven de eeuwen blijven trotseren. Want die naam heeft niets maar dan ook niets met aetherische weerstand van Jan Moedwil te maken. Deskundigen deden ons veilig aannemen, dat het hier werkelijk ging om hoeven die twee-drie eeuwen geleden met toen voor die streek uitzonderlijke «moffen», dit is kleine handgevormde bakstenen, werd opgetrokken. En twee bezettingen tereke wisten de Duitsers dat ook...»

Het heeft er gelukkig de schijn naar, dat Moffenhoeven de eeuwen toch trotseren zullen. Het gemeentebestuur heeft besloten de benaming niet volledig van de kaart te vagen. Het zou jammer geweest zijn ook. Een weg,

lopende van de Rollebeekstraat naar de Van Asschestraat kreeg de naam Moffenhoeven. Hopelijk zal in de toekomst niemand meer enig bezwaar koesteren tegen een van de merkwaardigste wijkbenamingen der gemeente. Plaatsnamen spreken immers tot de verbeelding en meestal is de herkomst ervan niet fantasieloos. Nochtans is de verklaring der streeknamen een terrein, dat met verraderlijke valkuilen bezaaid is. Op dit gebied is er nog heel wat te doen.

De plaats- en streeknamen zijn in de loop der jaren zeer sterk gewijzigd. Vaak worden verkortingen aangebracht en speelt ook het dialect een rol. Schawijk is zeker een verkorting te noemen van Schade-wijk (schade kan een stuk hei of grasland betekenen). Heyaert kan afkomstig zijn van heide + haart of aardt. Heide betekent «onvruchtbaar land»; haart kan harde zandgrond of bergwoud betekenen en aardt duidt een gewone weide of akkerland aan. Scheersel is een benaming van raadselachtige oorsprong. Mogelijk komt hij van scheer + sel. Scheer betekent grondbezit, maar kan ook de dialectvorm zijn van scheur, schoor of schor. Sel kan slaan uit één der drie navolgende betekenissen: 1. uit het frankische sali = woonhuis van één vertrek, gemeenschappelijke zaal; 2. uit lo = weidebos; 3. uit holde = laaggelegen, moerassig.

Sombeke komt van moerasbeek (zomp is moeras).

Beemdkant is gemakkelijk te verklaren, wanneer we weten dat de oudste betekenis van beemd «hooiland» is, of «weideland», dat tot het algemeen bezit behoort (de kant van een hooi- of weideland). Men kan beemd ook nog definiëren als een vlak, waterrijk land. Te Wommelgem is dit zeker altijd het geval geweest.

De streeknamen geven ons vingerwijzingen voor de aard der nederzetting, zeker dan de persoonsnamen. Een zeer groot deel onzer toponiemen bewaren de herinnering van de man, die eenmaal het besluit nam zich ergens te vestigen en zijn huis te bouwen. Naar hem werd sindsdien de nederzetting genoemd (Wommelgem naar Wulmar; volgens sommigen naar Winilo of Wimilo). Guddegem zou kunnen genoemd worden naar de ontginning van Gutto of Godo. Hulgenrode werd in 1130 Hylincrode geschreven en duidt op de ontginning van een man die de naam Hulinc draagt.

Tolrechten op de steenwegen

Een van de vroegere middelen om de onkosten van het aanleggen der steenwegen te dekken, bestond uit het plaatsn van tolbarelen. Aan de brug der Koudebeek (Herentalsebaan), de scheiding tussen de gemeenten Wommelgem, Deurne en Borsbeek, was zulk een bareel geplaatst, dewelke een flinke som opbracht zowel voor de gemeenten als voor de pachter. Op 23 augustus 1850 besloot de gemeenteraad van Deurne *«bij het hooger bestuur aen te dringen ten einde de Herenthalsche baen te doen kassijen, te rekenen van de herberg «de Drij Koningen» onder Deurne, tot aen het punt waer den steenweg van Wommelghem na Ranst in de Herenthalsche baen komt, nabij de herberg «de Drij Masten»*. Voorgesteld werd, de weg te onderhouden met de opbrengst van het daarop te stellen bareelrecht. In augustus 1851 gaf de Bestendige Deputatie goedkeuring aan het voorstel, te weten: *«nog in de loop van dit jaar de baen te doen kassijen, maar enkelijk tot aan de dreef van Hulgenrode»*. Op 22 december 1852 werd de eerste pachting van de bareel ¹ aan de Koudebeek toegewezen aan Karel Leysen uit Borsbeek voor de som

¹ Bareel is de Zuid-Nederlandse vervorming van Barière (barre) voor veken, draaiboorn, hek (Prims).

van 560 fr., dit voor het jaar 1853. De tarieven van het bareelrecht (recognitie) bedroegen in bedoeld jaar:

Voor ieder paar wielen 0,05 fr.;

Voor ieder paard of ezel, bespannen of niet 0,10 f r.;

Voor ieder bespannen os 0,10 fr.

Jozef Van Gerwen uit Deurne pachtte de bareel in 1897 reeds voor 4.000 fr. en in 1905 zelfs voor 7.500 fr. per jaar. De laatste pachter was Henri Struyf in 1906 tegen de som van 8.000 fr. Van 1 januari 1907 af was de Herentalsebaan vrij van tolrecht, terwijl de weg in 1910 een staatsbaan werd. Op het einde der tolrechtperiode (1906) bedroegen de tarieven:

Kar met 4 wielen, getrokken door 2 paarden 0,30 f r.;

Kar met 2 wielen, getrokken door 1 paard 0,15 fr.;

Kar met 2 wielen, getrokken door 2 paarden 0,22 fr.;

Een los paard 0,10 fr.

Stootkarren en voetgangers hadden vrije doorgang. Kwam er een lijkstoet, dan regelde de begrafenisondernemer gans de zaak. (J. Proost).

Een pachteres vertelt

De voorlaatste pachteres van de tolbareel aan de Koudebeek, mevrouw Jos. Van Gerwen-Joanna Van Dijk, wonende Herentalsebaan 503, vertelde op de dag van haar diamanten bruiloft (1949) over de pachting het volgende: «Ik pachtte de bareel aan de steenweg naar Wommelgem op 3 december 1896 mits 4.000 fr. Als pachter werd mijn man ingeschreven, maar het meeste werk diende ik te verrichten, daar «onze Jef» de handen vol had in zijn smidse. De verpachting was geldig over het jaar 1897 en het jaar daarna dienden wij 4.375 fr. neer te tellen. De twee daaropvolgende jaren moesten we de duimen leggen voor J. Jordens, die het pleit won met 4.175 fr. In 1901 haalden wij het opnieuw met 5.000 fr. en bleven onafgebroken pachter tot 1905. Toen was de pachtsom echter reeds gestegen tot 7.500 fr. De levensstandaard ging steeds maar de hoogte in en zo diende ook het bareelrecht stelselmatig verhoogd. In 1853 bedroeg het tolrecht 0,05 fr. op een gespan met twee paarden en in 1900 was dit gestegen tot 0,15 fr. Daar de bareel gepacht werd door mensen die in de onmiddellijke buurt der grens "Wommelgem-Deurne woonden, verhuisde de bareel al eens van plaats, wanneer een andere pachter toegewezen werd. In 1896 stond de bareel aan Trees Van Bijlen (café De Merel). Vanaf 1 januari 1897 verhuisde hij aan onze woning, Herentalsebaan 503.

Men mag gerust aannemen, dat wij het met de bareel niet onder de markt gehad hebben, want de boeren uit Wommelgem, Ranst en verder waren zeer vroeg uit de veren en met kar en paard op de baan. 's Morgens voor dag en dauw moesten wij het bed uit om tolrecht te innen. Stond er niemand, dan reed men natuurlijk gretig zonder betalen verder. Dat mocht dan ook zo weinig mogelijk gebeuren, want de verpachting kostte ons toch 4 tot 5.000 fr., wat gemiddeld ruim 12 fr. per dag bedroeg. Soms was het ongemeen druk. Op bepaalde dagen reden de boeren niet alleen naar de markt te Antwerpen, maar ook naar Merksem om draf op te halen uit de fabrieken op «de Bal». Voetgangers hadden vrije doorgang.

Natuurlijk was de bareel 's nachts enkele uren vrij. We dienden immers ook onze nachtrust te hebben. Het werd echter zodanig geregeld, dat op de vrije uren het verkeer haast onbestaande was. Om beurt stonden mijn man en ik zeer vroeg op en 's avonds laat was het beurtstelsel eveneens van kracht. Heel uitzonderlijk gebeurde het met lastige betalers te moeten afrekenen. «Onze Fik» - een flink afgerichte hond - deed dan de weigeraars vlug tot inkeer komen. Hij sprong dan naar de neus van het paard en het duurde niet te lang, of het dier stond stil». Op een vraag of het pachten van de bareel lonend was,

luidde prompt het antwoord: «Ja, zeer goed zelfs. Het kwam er alleen op aan zo weinig mogelijk te slapen».

Dat het gebrek aan voldoende nachtrust niet schaadde aan het gestel der echtelingen, bewees wel de leeftijd die zij bereikten. Smid Van Gerwen overleed toen hij 96 was en zijn vrouw haalde de 92.

Van de tram- naar de autobusdienst

Het tot stand brengen van een verkeersmiddel, dat een regelmatig vervoer voor reizigers en koopwaren verzekerde tussen Antwerpen en Wommelgem, heeft zeker bijgedragen tot de snelle aangroei der bevolking.

Al was het slechts een zuchtend stoomtrammetje, dat zwoegend zijn last voorttrok, toch bracht dit vervoermiddel een gehele omwenteling in het leven der buitenlieden. Waar vroeger twee uur flink stappen nodig bleek om Antwerpen te bereiken, bracht de stoomtram dit klaar op een half uur (wanneer alles meeviel natuurlijk).

Nadat de tramlijn Antwerpen-Oostmalle op 15 augustus 1885 voor het publiek opengesteld werd, verkreeg de op 19 maart 1885 aangevraagde studie voor het baanvak Antwerpen-Wommelgem-Broechem op 25 augustus 1888 de goedkeuring bij Koninklijk Besluit. De lijn kon op 31 oktober 1889 in gebruik genomen worden. Op 31 december 1895 bestond het rollend materiaal op deze lijn uit zes locomotieven, 20 rijtuigen en 23 wagens.

Reeds in 1886 was een voorstel ingediend, een «ijzeren weg» aan te leggen van Antwerpen, via Hoogstraten naar Breda. Te Wommelgem zou een halte voorzien worden. Het voorstel kwam van een Brusselse firma, maar de nodige medewerking ontbrak en van het plan kwam niets in huis.

In 1904 hadden uit Zurenborg zeven vertrekken plaats naar Wommelgem (6,15 - 8,35 - 10,55 - 13,14 - 15,40 - 18,02 en 19,47 uur.)

Uit Wommelgem hadden acht vertrekken plaats (4,47 - 7,36 - 9,53 - 12,15 14,34 - 17,00 - 19,27 en 21,12 u.)

In 1911 bedroeg het tarief Wommelgem-Antwerpen eerste klas 0,75 fr. Gewoonlijk bestonden de reizigerstreinen uit een locomotief, 3 rijtuigen tweede klas; één rijtuig eerste klas en één pakwagen. Elk rijtuig telde 24 zitplaatsen. Gedurende de wintermaanden werden de rijtuigen verwarmd bij middel van een «duveltje», met koolbak en schop er naast.

Op 10 maart 1926 werd de elektrische tram Zurenborg-Wommelgem ingehuldigd en op 5 februari 1928 werd deze moderne dienst uitgebreid tot Broechem. Het lot van de stoomtram was hiermee bezegeld. De «marchandises» bleven in gebruik tot mei 1940, om overzware lasten te vervoeren. Wommelgem bleef voor deze «marchandises» een vast station. Wegens gebrek aan kolen werden zij in 1940 uit dienst genomen en vervangen door elektrische tractoren. Op 22 oktober 1955 keurde de gemeenteraad van Wommelgem de vervanging goed van de tram- door de autobusdienst en op 21 november reed de eerste autobus over de wijk Tip (zes reizen per dag), dewelke hierdoor in principe lijn 45 verving (lijn Wommelgem dorp naar Antwerpen).

Op 27 september 1958 werd de tramdienst Antwerpen-Wommelgem-Broechem vervangen door een autobusdienst. In de loop van 1960 werden de tramsporen opgebroken.

SINT JANSKAPEL (bouwjaar middeleeuwen)

De eeuwenoude St.-Janskapel (bouwjaar middeleeuwen), schilderachtig gelegen tussen het groen van hoge bomen en in de onmiddellijke nabijheid der moderne autostrade. (Zie bladzijde 56).

De parochiekerk

Behorend tot het gotisch tijdvak, onderging de parochiekerk van de HH. Petrus en Paulus sinds haar oprichting menige verbouwing. Vroeger had de kerk een kruisvorm en het was in 1732 dat zij haar oorspronkelijke vorm verloor. Wegens de aangroei der bevolking werden de zijbeuken vergroot en de vensters verhoogd. Dat de zijbeuken in baksteen opgetrokken werden, getuigt van een periode van armoede. De lambrisering werd in 1848 versterkt met oude stukken van het gebouw.

Zoals reeds beschreven, werd de kerk op 26 mei 1589 (Schobbens beweert 16 mei) door het Staatsenleger geplunderd en afgebrand. Vele kostbaarheden, alsmede de archieven, gingen in de vlammen op. Een aantal grafmonumenten ter nagedachtenis van edele families werd tevens verwoest. Verder werden 33 inwoners vermoord. Na deze schandelijke daad bleef het dorp en de Tempel zeven jaar verlaten. In 1605 werd een aanvang gemaakt met het herstel der kerk, door een nieuw dak met een dubbele helling te leggen. De vernieuwing van het koor geschiedde in 1611, waarna de erediensten hernomen werden. Bij herstellingswerken in 1826 kwam een balk bloot, waarop het bewijs te vinden was, dat deze vernieuwing in 1611 gebeurde. In de geschreven nota's van Kanunnik De Ridder staat te lezen: *«Anno 1589 exusta est ecclesia et anno 1611 restaurata per Walterum Conincs, uti patuit ex trabe amota anno 1826, quando positum est «plafond» in qua legebatur: 1611. Desen coor heeft Wouter Conincs gemaect»*.

Het koor en de toren werden in 1900 geklasseerd. In 1909 onderging het hoogzaal, dat op kolommen rustte, veranderingen, tevens werd een nieuw orgel geplaatst, de predikstoel van de Evangelie- naar de Epistelzijde verplaatst en het doopvont geheel veranderd.

De toren (55 m. hoog) bestaat uit vier verdiepingen en op elke hoek schraagt een dubbele steunmuur het gebouw. Het vierde verdiep vertoont aan iedere zijde twee lancetvensters. Een 8-hoekige scherpe naald bekroont de toren.

Omstreeks 1750 was de toren bouwvallig en een proces rees tussen: 1) de heffers van tienden; 2) het kapittel van O. L. Vrouw; 3) de pastoor van Wommelgem; 4) de heer van Wommelgem; 5) de Tafel van de H. Geest. De heffers der tienden werden veroordeeld, de kosten grotendeels te dragen. Deze bedroegen 1813 gulden. De herstellingswerken duurden tot 1783. Het bouwjaar der kerk is onbekend, maar stellig moet de Tempel zeer oud zijn. Als bewijzen kunnen aangestipt worden:

1. het nochtans zeer betwistte testament van St-Willebrordus;
2. de toewijding der kerk aan de HH. Petrus en Paulus, met als hulppatronen de HH. Cosmas en Damiaan. De oudste kerken werden veelal aan de apostelen Petrus en Paulus toegewijd. De eerste kerk te Antwerpen gebouwd in 660, werd de HH. Petrus en Pauluskerk;
3. de deur der sakristij is in Romaanse stijl;
4. de asafwijking naar het Zuiden.

Asafwijking der kerk

De asafwijking naar het Zuiden (symbool van de stervende Kristus), is beslist een zeldzaamheid en getuigt de oudheid van een kerk. Alleen de oudste kerken hebben een asafwijking naar het Zuiden. Ook de Noordermuur der parochiekerk van Wommelgem helt lichtjes naar het Zuiden af, wat door sommige geschiedschrijvers als een doorslaand bewijs aanzien wordt dat deze kerk nooit van Wijnegem afgehangen heeft.

In verband met de asafwijking van een kerk, schrijft J. Van Vlierberghe in zijn werk «Het Symbolisme onzer kerkgebouwen» (1927) het volgende: «Het Kruis van Kalvarie, het kruis waarop de Zaligmaker stierf, bestond uit twee delen: het hout en het lichaam van de Verlosser. Zulks hadden de symbolisten niet vergeten. Het kruis hadden zij afgebeeld, ook de stervende Verlosser moesten zij weergeven. Gaat naar de kerk van Afsnee bij Gent, naar de St-Niklaaskerk te Brussel, de St-Germanuskerk te Tienen, de St-Germanuskerk te Lier, de St-Lenaartskerk van Zoutleeuw, en ge zult het koor, dat het hoofd van de Zaligmaker bediëft, een weinig zijwaarts zien afwijken. De oudheidkundige de Caumont heeft zo meer dan honderd kerken uit de XIIIe en XIVe eeuw opgespoord¹. Dit afwijken van het koor slaat terug op het lijdensverhaal van de Heiland: «En Hij neigde het hoofd en gaf de geest»².

«In verband met dit symbool is er een ander dat door pasgenoemde oudheidkundige meer dan eens vastgesteld werd. Wij bedoelen het lichtjes overhellen van de Noordermuur, zelfs aan die gebouwen waar het koor niet overhelt en waar de Zuidermuur zijn loodrechte richting behoudt. Hier gewis moet men denken aan hetzelfde stervensmoment van de Verlosser».

Kunstwerken in de kerk

Langs de binnenzijde is de kerk overdekt met een hoog scherpbogig gewelf waarvan de ribben in 1881 verborgen werden door meer moderne gewelven. Het hoogaltaar is in renaissancestijl³ opgevat en hoge zuilen in Corinthische trant dragen het kroonstuk, in welks midden een beeld van God de Vader voorkomt aan wiens voeten de HH. Petrus en Paulus in aanbidding knielen. De schilderij in het midden van het altaar stelt de roeping van de H. Petrus voor en dateert uit de 17e eeuw. Er bevinden zich ook twee grote draagkandelaars in renaissancestijl en een koperen altaarlessenaar met het uitgesneden monogram van de H. Maagd, het jaartal 1652 vermeldend. De deur der sacristie is een kostbaar overblijfsel der oude romaanse kerk en schijnt van het einde der 12e eeuw te dagtekenen.

De communiebank, kunstig vervaardigd in Vlaamse renaissancestijl, prijkte op menige tentoonstelling en werd tijdens de oorlog 1939-45 veiligheidshalve weggeborgen. In het midden verbeeldt de bank een hart, dat door twee engelen aanbeden wordt. Aan weerszijden zijn twee vakken, versierd met loofwerk en bloemenkransen, in wier medallions het Wetboek, de zinnebeeldige Pelikaan, het goddelijk Lam en een kelk uitgesneden zijn.

¹ De Caumont, «Architecture religieuse», blz 401-402

² Joannes, C. 18-18.

³ renaissance: wedergeboorte, herleving.

In de kerk bewaart men een groot kantwerk, waarvan het middenstuk uit het tafereel van de Kalvarieberg, gejaarmerkt 1618. Een borduurwerk op netvlechtsel, in het inventaris van 1904 vermeld, werd ontvreemd. Er bevindt zich verder een koperen lantaarn in stijl Lodewijk XVI. In de kerk bevinden zich ook nog twee merkwaardige schilderijen, namelijk «De Aanbidding der Herders», van een onbekende meester, maar daterend uit de 17e eeuw en «De Graflegging» van Jan Van Heurck, leerling van Rubens. Er is bovendien nog een doek, dat een pelgrim verbeeldt en uitgevoerd schijnt door een kunstenaar die ook tot de school van Rubens behoorde.

De muren der zijbeuken zijn op zeer kunstige wijze met paneelwerk in hout uitgevoerd en sommige der naar de natuur vervaardigde figuren (apen, ossen, muizen, gieren, enz.) schijnen te zinspelen op fabels of zinnebeeldige voorstellingen (allegories). In het midden van het paneelwerk zijn in ronde medaljons de staties van de kruisweg ingewerkt. Deze verschillende beeldhouwwerken dagtekenen uit de 17e en 18^e eeuw.

Aan weerszijden der kerk bevinden zich twee biechtstoelen. Vervaardigd in dezelfde houtsnede als de zijwanden, vormen zij een waar kunstwerk.

Ze verbeelden:

1. H. Petrus, H. Paulus en twee borstbeelden van zinnebeeldige figuren en in het bovenste gedeelte een medaljon met de gezegende Kristus;
2. Maria Magdalena, H. Maria van Egypte, de Rechtvaardigheid en een tweede borstbeeld; twee kleine medaljons met de beeltenis van de H. Joannes en de H. Matheus;
3. H. Theresia en het Geloof met de H. Lucas en de H. Marcus en een derde met de H. Geest;
4. David en de Verloren Zoon; twee borstbeelden en een medaljon met Kristus aan het kruis.

De predikstoel, zowel als verscheidene andere meubelen, zijn samengesteld uit delen van verschillende tijdvakken. De kuip bestaat uit vier panelen, gescheiden door smalle vakken die de hoeken doorsnijden. De voet is in moderne stijl opgevat. De trapleuning is in panelen verdeeld, waarin dolfijnen verbeeld worden.

Tegen twee kolommen bemerkt men nog de beelden van de H. Ambrosius en de H. Elooi (18e eeuw).

Het altaar aan de linkerzijde is toegewijd aan de Onbevleete Maagd. In het midden van het voorstuk bevindt zich een gebeeldhouwde Kristus aan het kruis. Het Predella is versierd met houten taferelen, verbeeldend de bezoeking van Maria en de aanbidding der Herders.

Het altaar aan de rechterzijde is toegewijd aan het H. Hart en werd vervaardigd in stijl Lodewijk XV. In het bovenste deel ervan kan men de naamletters van Kristus met twee engelen in aanbidding bemerken. Dit werk is zeer oud.

Het doopvont dagtekent uit de 17e eeuw en is samengesteld uit een marmeren voet en witte marmeren kuip.

Het hoogzaal der kerk werd vergroot in 1909 en de orgelkast in 1910 grondig veranderd.

Er bevindt zich ook nog een merkwaardige godslamp uit koper, dat verzilverd werd. Het kunststuk heeft de vorm van een oorlogsschip, dat zelfs met kanonnen gewapend is. Aan weerszijden staat een gekroond blazoën met de wapens van Frankrijk en Oostenrijk. De lamp wordt opgehouden door vier kettingen. Een opschrift getuigt dat dit uiterst merkwaardig kunstwerk in 1772 te Parijs gedreven werd door Antoon Jan Moreau, gieter-zilverdrijver en dat het geschenken werd door Lodewijk Jozef Laforest. Aan de ingang der kerk waren in de gevel grafstenen met wapens geplaatst, die dagtekenen uit de 17e eeuw. Zij zijn schier onleesbaar geworden.

Op de Kalvarieberg tegen de achterwand hangt het beeld van Kristus (15e eeuw). Ook bevinden zich nog twee beelden achteraan de kerk van de H. Petrus en Paulus, die zeer oud zijnde, vroeger in de St-Janskapel prijken.

Naast de twee zijaltaren werden de in de oorlog van 1939-45 verwoeste ramen, respectievelijk vernieuwd in 1951 en 1952, door de schenkers A. Maes-Caluwaerts en Hr. Ullens de Schooten Paul. Terwijl het raam van de laatste schenker het wapen draagt der familie Ullens de Schooten, draagt deze der linkerzijbeuk als inschrift: *Donv. M. Dni MAES, G. Dnae CALVWAERTS - ET VXORIS EJVS M.A.D. NCMXLVII.*

De Kerkklokken

In de klokkenkamer van de toren (106 trappen dienen betreden alvorens deze kamer bereikt is), hangen drie klokken, die de lof van God verkondigen en de kristenen uitnodigen. Ondanks het protest der geestelijke overheid werden de drie klokken tijdens de wereldoorlog 1939-45 door de Duitsers weggehaald en gesmolten. Op 23 juni 1943 werden de Cosmas en Damiaan-klok (815 kg.) en de HH. Petrus en Paulusklok (2210 kg.) weggevoerd, terwijl de O. L. Vrouwklok (1065 kg.) op 29 februari 1944 aan de beurt kwam. In ons land werden door de bezetter in totaal 4.157 kerkklokken weggenomen, waarvan er slechts 799 teruggevonden werden. In 1949 werd een aanvang genomen met het hergieten en vervangen der klokken, terwijl van 1951 tot 1953 een onderbreking plaats vond, ingevolge de Koreaanse oorlog en de abnormale prijsstijging van het brons.

In afwachting dat E. H. Pastoor Berghmans onverdroten ijverde voor de terugkeer der klokken, plaatste hij ter vervanging van de oude klokken, een noodklok, die volgens een contract, van de O. L. Vrouwekerk te Antwerpen ontleend werd van 1 november 1945 tot 1 november 1955. De klok woog 101 kg. en werd in 1654 vervaardigd door de gebroeders Hemory. Op 6 maart 1949 werden dan twee nieuwe klokken gewijd, zodat de noodklok op 23 maart 1949 uit de toren verwijderd kon worden. Op 28 augustus keerde de derde klok weer. De klokken dragen volgende inschriften:

COSMAS EN DAMIAANKLOK: - Bedeklok

(toon la-bemol; 810 kg.; doormeter 110 cm.; gegoten door de firma Michiels, Doornik);

Parochie HH. Petrus en Paulus, Wommelgem.

Mijn naam is Cosmas en Damiaan

Ik werd gegoten in 1949

Gewijd door Z. E. H. Jozef Lens, Deken van Deurne Peter: Heer Edward Peers-Vingerhoets

Meter: Mevrouw Jozef Simons-Van Goethem

Pastoor: Z. E. H. Hendrik Berghmans

Onderpastoor: Z. E. H. Constant Arrazola de Onate.

ONZE LIEVE VROUWKLOK:

(toon fa; 1200 kg.; doormeter 122 cm.;
gegoten door de firma Michiels, Doornik).
Parochie HH. Petrus en Paulus, Wommelgem
Mijn naam is Onze Lieve Vrouw
Hergoten in 1949
Gewijd door Z. E. H. Jozef Lens, Deken van Deurne
Peter: Weled. Heer Gerald Ullens de Schooten
Meter: Mevrouw Gustaaf Maes-Caluwaerts
Pastoor: Z. E. H. Hendrik Berghmans
Onderpastoor: Z. E. H. Constant Arrazola de Onate.

HH. PETRUS EN PAULUSKLOK:

(toon re-bemol); 2300 kg.; doormeter 147 cm.)
Gegoten in de werkhuizen van Michiels te Doornik
Mijn naam is die van de patroonheiligen van Wommelgem
Ik heet HH. Petrus en Paulusklok
In het Mariajaar 1954 op zondag 28 augustus werd ik gewijd door
Zijne Excellentie Monseigneur Sohoenmaeckers, hulpbisschop van
Mechelen, titelvoerend bisschop van Acarraso.
Peter: Zeer Eerwaarde Heer Jozef De Schutter
Meter: Weled. Mevrouw Gerald Ullens de Schooten-Montens
d'Oosterwijck
Pastoor: Z. E. H. Hendrik Berghmans
Onderpastoor: Z. E. H. Jozef De Hertogh.

Na de wijding der twee klokken in 1949 werden de elektrische en mechanische gedeelten tot beweging der klokken en verkondigen van het uur, volledig vernieuwd.

Patroonheiligen van Wommelgem

De kerk heeft als patronen de HH. Petrus en Paulus aangenomen. Zondags na het feest van beide apostelen, doet de processie zijn ommegang en wordt «grote kermis» gevierd. Valt 29 juni op een zondag, dan vangt de kermis op deze dag zelf aan. Vroeger jaren werd de jaarmarkt gehouden op de feestdag van de HH. Petrus en Paulus (nu 's maandags daaropvolgend).

De HH. Apostelen Petrus en Paulus werden te Rome gefolterd en stierven onder Nero's regering op 29 juni van het jaar 67. Petrus stierf aan het kruis met het hoofd omlaag, daar hij zulks verzocht had. Hij achtte zich niet waardig met het hoofd omhoog gekruisigd te worden, zoals dit met zijn Heer en Meester gebeurde. Paulus stierf op dezelfde dag onder het zwaard van de beul.

Als hulppatronen heeft de kerk de HH. Cosmas en Damianus aangenomen (27 september). De «kleine kermis» wordt zondags vóór deze feestdag gehouden.

Cosmas en Damianus waren tweelingbroers en behoorden tot een voorname familie uit Arabië. Zij studeerden in Syrië en verkregen grote vermaardheid in de geneeskunde. Van de arme zieken namen zij nooit geld aan. Als vurige kristenen spoorden zij de zieken aan zich de Heer toe te vertrouwen. Tijdens de Kristusvervolging in 303 werden zij voor de landvoogd Lysias gebracht. Hij deed hen in de zee werpen, omwille van hun geloofsbelijdenis. Zij keerden echter levend op de oever weer, waarna zij in de vlammen geworpen werden. Ook hier bleven zij op wondere wijze gespaard. Tenslotte werden Cosmas en Damianus onthoofd.

Geschil om de bouwvallige toren (1750)

Omstreeks 1750 was de kerktoeren bouwvallig en een langdurig geschil ontstond tussen vijf partijen betreffende het dragen der herstellingskosten. Het Hoger Gerecht van Brabant stelde in 1763 een einde aan het geschil en gelaste de tiendeheffers ¹ gedeeltelijk de kosten te dragen, mits voorwaarde dat zij een vroegmis en de catechismus bezorgden. De kosten bedroegen 1813 gulden.

Hier een uittreksel uit het vonnis (nummer 133 der archieven):

«Gesien in hare keyzerlijke en konincklijcke majesteits souvereynen raede, «geordonneert in Brabant, de requeste der supplianten aldaer, geprensteert «den 19 Augusty 1762, met dewelcke waere verthoont: dat tot Wommelgem «was staende eenen thoren met vier seijde pilaeren en eene spille van een «extra ordinaire hooghte en met verscheyde ciraeten, gelijk te sien was «uyt de caerte en metinge tot de selve requeste gevoeght; dat het contant «was dat de thiende heffers soo eenen thoren en spille met de aenclevende «ciraete noyth en hadden gemaect, nochte en waeren gehouden geweest «te maeken en 't onderhouden; dat de voornoemde rescribenten en recon-«vienten, opentlijk bekenden en moesten bekennen, dat sij tot dan toe, alle «de noodighe reparatiën en restauratiën soo aen den thoren als aen de «spille en aenclevende ciraeten, hadden gemaect en gesupporteert, uyt de «penningen van de gemeynte en Parochianen, maer sij pretenteerden alsnu «daer van ontlast te moeten sijn, uyt redenen dat ingevolghe de heden-«daegsöhe jurisprudentie, de tiende heffers waeren gehouden te tournieren «een clocke, op den voet van degene van Sint-Gilles, bij de stad Brussel, «ofte eenen thoren met zijn deksel, bequaem om de thiende clocke alleen «daer te hangen, sonder iets voorders, dat uyt die leste obligatie van de «thiende heffers, onder de voors. parochie souden moeten treden in soo «eenen swaren last als was de onderhoudinghe, of wel selfs de demolitie «van eenen thoren, spille en andere ornamenten, gelijk te Wommelgem, «maer sij moesten gestaan mits contribuerende in soodanighe wercken naer «advenant van hetgene noodigh was voor de thiende clock alleen, hetgene «eenen seer clijne portie soude maecken naer advenant van degene incom-«berende aen de gemeyntenaren van Wommelgem. Dat alsdan over wijnighe «jaren, den tegenwoordigen cas, was geargiteerd en gedisenteerd geweest

¹ Kopij van een dokument, betreffelijk de verdeling der tienden te Wommelgem (Reusens):

«In den eersten schoof of hoop van de grote thiende als van tarwe, «rogge, gerst, haver, boekweye, sloersaet, rapsaet, spuriesaet, vlas, «erwetten, raepen, enz.; den anderen schoof of hoop comt den Heere «van Immerseel grave van Boeckhove, dominus temporalis in Wommelgem; den anderen derden schoof of hoop comt aan de coralen van de «Kathedrale Kerk van Onze Lieve tot Antwerpen, wordt opgehaelt ofte «ontfangen bij mijnheer canonic en cantor de Cooch, rentmeester der «voorscreve coralen. Item den pastor noch een tiende op het Capellevelt daer de capel van Sint Jan op gebouwt is, aldaer haelt den pastor «twee schoven, en eenen derden schoof het kapittel van Sinte Gommer «tot Lier, en noch een schoof heeft het beneficie van Sint Jans capel. «Item soo heeft de pastoreij noch ene schoof in de stomme thiende «alhier, en andere twee schooven of hoopen die commen toe aen de «heeren van de abdije van Sinte Michiel tot Antwerpen. Item soo heeft «den pastor door het geheel dorp van Wommelgem ten allen tijde de «novalen thiende bestaende in seventhien stucken ofte percieltiens bij «beschrijft die stucken te lanck alhier».

«voor desen Souvereijnen hove, tusschen den Prelaet der abdijen van Bonne «Espérance, als thiende heffers van Seneffe eenen spille van een merckelijcke hooghde, maer soo hoogh niet als degen van Wommelgem. Die spil «was getimmerd om eenen steenen thoren sonder ciraeten, en soo hoogh niet «als het dack van den grooten beuk; de clocken waren gehangen boven den «steenen spille; daer wiert geconstesteerd tusschen de voorgesohrevene partijen, welke van beide reparatiën in voortijden gedaan hadden, soo aen «de spille als aen den steenen thoren, waerop verstaen en gedecideert was «geweest bij vonnis van den 30. Maij 1754, dat de gehele spille van Seneffe «was incomberende aen de regeerders en parochianen aldaer en sulcx «definitievelijck; en aengaende den steenen thoren, was verclaert geweest «bij provisie, om redenen van de voorgesohrevene constestatie, dat denselven soude gerestaureerd worden, halff en halff tusschen de twee partijen «litigaenten! deselve nochtans geheel bij separate en particuliere instantie, «vonden sij sulcx goet, nopende den steenen thoren alleen».

De kopij sluit als volgt:

«En regt doende, ordonneert aen de supplianten, in hunnen qualiteit van «thiende heffers van tot ontlasting der rescribenten en van hunne kercke «en armen binnen de parochiekercke van Wommelgem te besorgen en te «doen lesen eenen vroegmisse mitsgaeders het doen van den catechismus, «deselve supplianten daerin comdemnerende mitsgaeders in de kosten, enz. «Aldus gedaen binnen de stad Brussel den 10 October 1763.»

(get.) E. De Robiano.

De tiendeheffers verzochten aldus dat zij slechts gedeeltelijk zouden moeten tussen komen in de kosten, waarmee de wethouders instemden, indien de tiendeheffers een vroegmis en catechismus bezorgden.

Beneficiën

Een beneficie is een kerkelijke waardigheid waaraan inkomsten verbonden zijn. Enkele beneficiën der parochiekerk zijn zeer oud. In zijn werk «Historische herinneringen Wommelgem», spreekt A. Springael over een vijftal zeer oude beneficiën, n.l.: 1) het beneficie gehecht aan het kasteel van Selsaten, ingesteld ter ere van de H. Drievuldigheid en van het H. Kruis, door Willem van Berchem, heer van Malle, en waarvoor Paus Clement VII op 29 februari 1388 toelating verleende; 2) het beneficie van St-Jan Baptista, ingesteld in de kapel van St.-Jan de Krijter en waarvan reeds sprake is in de 14e eeuw; 3) het beneficie van de HH. Petrus en Paulus, waarvan de stichter onbekend is gebleven, maar waarover in de 14e eeuw reeds melding wordt gemaakt in het schrift «synopsis actorum ecclesiae Antverpiensis», door Mgr. de Ram; 4) het beneficie van O. L. Vrouw der 1° fondatie) gesticht op 10 november 1431 door Amold Van Immerseel - Katherina Van Sompeke; 5) het beneficie van O. L. Vrouw der 2e fondatie, waarvan de stichter en oorsprong onbekend zijn.

De titularissen der beneficiën hadden tot plicht wekelijks een aantal missen te laten opdragen, maar aan deze regeling werden reeds heel wat wijzigingen gebracht, zodanig, dat bepaalde missen slechts éénmaal per jaar gecelebreerd worden. Deze periodiek terugkerende herziening wordt door het Bisdom getroffen en is een zeer precies werk. Er langer blijven bij stilstaan doen we dan ook niet en de vermelding van voornoemde beneficiën houdt alleen voor ons interesse wat betreft de namen en data 's.

Voegen we er nog aan toe dat tot in de 18e eeuw de Minderbroeders van Antwerpen op oefening kwamen in de parochiekerk op de feestdag van de HH. Petrus en Paulus (29 juni); de Capucienen (Antwerpen) op de feestdag van St-Jan-Baptiste (24 juni) en de Dominikanen (Lier) op de feestdag van de HH. Cosmas en Damiaan (27 september).

De Pastorij

Vroeger was dit gebouw een herberg, «den Roeff» genaamd. Ingevolge een akte op datum van 11 juli 1753 waren Joannes Baptiste Sohoors, uit Antwerpen en Egidius Quaeyhaeghs-Peeters, uit Wommelgem, eigenaars van de herberg. Zij lieten het gebouw in 1789 openbaar verkopen met tussenkomst van Notaris Torfs (Notaris te Wommelgem van 1786 tot 1794). De aanplakbrieven vermeldde: «huizing met kamer, kelder, stalling, bornput, hove en boomgaard, zijnde de herberg «den Roeff» en inhoudende 217 roeden gestaan en gelegen te Wommelgem achter de kerk of hooge koor».

De herberg was toen belast met 3,5 stuivers en 2 kiekens per jaar aan de abdij St-Michiel te Antwerpen, alsmede 6 oude deniers en 4 kiekens per jaar aan de O. L. Vrouwkerk te Antwerpen en een oord per jaar aan het hof Van Immerseel. Het was J. Deckers die de herberg in 1789 kocht voor 2.179 gulden.

Op 28 november 1834 werd dan door Notaris Crabeels van Antwerpen, ten verzoeken van Joannes Deckers, notaris te Wommelgem, het eigendom, genaamd «den Roof» bestaande uit zes benedenkamers, keuken, kelder, twee bovenkamers, zolder, hof, pomp en afhankelijkheden, te Wommelgem, ten kadaster bekend wijk 3 nr 141-2-3-4, te samen groot 25 roeden 46 ellen, verkocht aan de gemeente Wommelgem, daartoe gemachtigd, bij besluit der deputatie in datum van 13 oktober 1834, en vertegenwoordigd door Gomm. Corluy, burgemeester; Franciscus Mertens en Petrus Mertens, schepenen, landbouwers te Wommelgem, mits de som van 7.619 fr. In de akte werd de eeuwigdurende eigendom bepaald.

St-Janskapel

Aan de rand van de drukke autosnelweg Antwerpen-Luik, midden een 60-tal beukenbomen, prijkt een kapel toegewijd aan St-Jan Baptiste, vroeger ook genaamd St-Jan de Krijter (krijter of roeper, waarschijnlijk voortkomend van de woorden «vox clamantis in deserto» - Springael). De kapel, in eenvoudige stijl en baksteen opgetrokken, wordt aan ieder zijde verlucht door een raam. Het 3-vakkig koor bezit drie vensters, die echter toegemetseld werden. De voorgevel schijnt ouder te zijn dan het geheel. Samen met de toren moet hij zeker uit de 16e eeuw dateren. De middenbeuk en het koor schijnen niet zo oud, alhoewel hiervoor moeilijk een tijdvak te bepalen is. Het altaar werd in de 18e eeuw in renaissance stijl vervaardigd. Vier houten krulzuilen omlijsten de beeldhouwde voorstelling van het Doopsel van Kristus in de Jordaan.

De kapel, eertijds bekend om haar rijkdom, was omringd door een heuvel, St-Jansberg genaamd, die verdween in 1787. De bodem werd toen geëffend ten einde bomenbeplanting mogelijk te maken.

Met zekerheid kan gezegd, dat de kapel in de 16e eeuw vernoemd (in de 14e eeuw is er sprake van een beneficie van St-Jan Baptiste) en in de 17e eeuw gerestaureerd werd. Bij de brand der parochiekerk in 1589 zijn ook de archieven van de kapel verloren gegaan. Zij genoot belangrijke inkomsten. Het register van het bisdom Kamerijk van vóór 1559 geeft als inkomst voor

de St-Janskapel een som van 20 ponden op. In een rekening van 1787 wordt als inkomen vermeld: «850 guldens, 16 stuivers en 3 denieren» en als uitgaven «475 guldens, 12 stuivers en 3 denieren». Er zouden nog akten bestaan uit de aanvang der 15e eeuw, die de benoeming van een bedienaar bevestigen.

De stichter van het beneficie van St-Jan Baptiste is onbekend. De enige vermelding van een weldoener der kapel is te vinden in een akte van 1567 en waarin gezegd wordt, dat een jaarlijkse «cijns», ingesteld door Hendrik Van Beerle (priester en kanunnik te 's Hertogenbos) afgekocht werd mits 150 guldens-Carolus.

In 1620 gaf de bisschop Malderus aan de beneficiarus, opdracht de missen te celebreren in de parochiekerk, uit reden van de verre afstand der kapel van het bewoonde gebied. Gemeld werd: *«wel is waer stonden er in het verledene een aental woninge; nu nochtans zijn de omstrecken der capel onbewoond»*. Sederdien werd geen mis meer opgedragen tenzij gedurende vele jaren nog op de feestdag van St-Jan Baptiste.

In 1680 verenigde Joannes Ferd. van Beughem, bisschop van Antwerpen, al de inkomsten van St-Janskapel aan zijn kapittel en op 16 mei 1701, door besluit van bisschop Cools, werden de rechten aan de onderpastoor der parochie toegewezen, mits catechismuslessen te geven en het opdragen van een vroegmis.

Vóór 1680 werd de bedienaar benoemd door de pastoor van Wommelgem; had er een woning en ontving de inkomsten van een prebende ¹. Een tiende werd geheven op het gebied waar de kerk gebouwd was; twee vierden ervan kwamen toe aan de pastoor der gemeente; een vierde aan het kapittel van St-Gummarus te Lier en een vierde aan de bedienaar. De plaats rond de kapel was in die tijd tamelijk bevolkt en werd Ghusseghem genoemd.

Het Veldkapelleke aan de Keer

In «Brabantse Folklore» schreef G. Celis, dat de oorsprong van menige veldkapel te vinden is, in het geloof en betrouwen van de enkeling, zowel als van een gebuurte. De ziekte, die de veestal; de droogte of de regen, die de oogst bedreigt, zijn dikwijls oorzaak tot oprichting van een kapel. Bij een besmettelijke ziekte belooft de bevolking tot het oprichten in ex-voto van een kapel, zo het gehucht van slachtoffers gespaard blijft. Een ongeluk of moord geeft eveneens aanleiding tot dergelijk initiatief, terwijl vele kasteelheren hun gedachtenis vereeuwigen door het plaatsen van een kapelleke op hun landgoed. Soms ontstond uit het plaatsen der kapellekens een bedevaartplaats, waar de mensen in gebed troost vonden. De verering van Onze Lieve Vrouw meestal, van Heiligen, somtijds, is een volkszedes geworden.

Voor al de meimaand, toegewijd aan Maria, is van voor eeuwen terug de bedevaartperiode bij uitstek. Wordt nu nog gebeden voor het herstel van een zieke gebuur, dan hielden onze voorouders met een lijkstoet halte aan de kapellekens om een Onze Vader of De Profundis te bidden.

¹ Prebende: kerkelijke titel met daaraan verbonden jaargeld.

G. Celis besloot zijn bijdrage over de veldkapellekens als volgt :

«Ik heb een onderzoek gedaan naar de veldkapellekens in België. Duizenden «bestaan er nog; vele in goede staat, maar enkele zijn vervallen. Vele dezer «kapellekens hebben een legendarisch ontstaan, waarvan de aantekeningen «een schat vormen van Vlaamse en Waalse literatuur. Gebruiken zijn er «aan verbonden, die het opspeuren waard zijn.»

Op de wijk Keer, zeer dicht aan de autosnelweg, prijkt ook een veldkapelleke tussen het lover van vijf oude bomen. Het is de kapel toegewijd aan O. L. Vrouw van Lourdes, opgericht door Constant Van Camp (geboren 23 september 1875). Zijn vader had in de vorige eeuw een klein kapelletje opgehangen aan een eikenboom, maar op initiatief van Constant Van Camp, bouwde metselaar Baptist Joris in 1903 een veldkapelleke. Het kroostrijk gezin Van Camp telde twee ongeneeslijke zieke kinderen, waardoor de brave man er zeker toekwam het kapelletje in 1928 te vergroten tot 4 m. lengte en 3 m. breedte. Het gebouw is voorzien van twee zijvensters en op het dak is een ijzeren kruisje geplaatst. De bidplaats telt acht zitbanken. Midden het mooie altaar prijkt een O. L. Vrouwbeeld, van een bedevaart uit Lourdes meegebracht. Bij de vergrotingswerken stortte een gedeelte van de gevel in, waardoor C. Van Camp ernstig aan de voeten gekwetst werd. Toch heeft hij de bouw van het merkwaardig kapelleke tot een goed einde gebracht. De voorgevel draagt het opschrift: «Geen wandelaar zet hier zijn voet, of zegt Maria Wees Gegroet».

Lange tijd trokken de dorpelingen tijdens de meimaand te voet naar het kapelleke. Iedere avond te acht uur werd een Rozenkrans gebeden en Marialieder en gezongen. Deze volksdevotie is nu verdwenen, maar de mooie kapel wordt nog steeds netjes rein gehouden.

De Dorpskom en de Kaak

Wommelgem is geen «straatdorp» zoals Wijnegem onder andere, maar een kom (-biest, dorp). Midden de komdorpen lagen vroeger meestal grote waterputten. Ook te Wommelgem lag een waterput, maar deze werd later gedempt. Er bevindt zich ook nog een waterpomp waarop het jaartal 1848 vermeld stond. Het eeuwenoud plein is praktisch ongewijzigd gebleven, alleen dat het vroeger van bloemperken en een begraafplaats voorzien was. Zoals dit bij de komdorpen het geval was, werden de overleden parochianen begraven rond de kerk, maar in 1935 werd dit kerkhof opgeruimd (het kerkhof in de St. Damiaanstraat werd in 1921 in gebruik genomen en dit der wijk Kandonklaar in 1936).

Tegenover het gemeentehuis prijkt de kaak of schandpaal (aan de kaak stellen). Waarschijnlijk heeft de kaak van Wommelgem nooit als dusdanig dienst gedaan. De eigenlijke bedoeling van zulkdanige kaken was de misdadigers «tentoonstellen» en aldus te brandmerken, laken of te schande maken. Onder de Franse Republiek verdwenen bijna overal de kaken; ook deze van Wommelgem. Later werd de paal heropgericht door graaf d'Oultremont, dewelke gehuwd was met een dochter van Simon de Neuff, laatste heer van Wommelgem. Het monument draagt trouwens de wapens der familie de Neuff: «van goud, met de hoofden van drij everzwijnen van sabel (zwart)» en dat tevens als gemeentezegel aangenomen werd.

Het kapiteel der kaak was vroeger ionisch (krulversiering), maar daar het barsten vertoonde en gevaar opleverde, werd het ionisch gedeelte verwijderd. Een gedeelte van dit kapiteel steekt in de grond aan de hoek van het huis

Kerkplaats 26. Thans is het kapiteel dorisch (gecanneleerd) en boven op de zuil bevindt zich een daskop.

Na de heropbouw van de kaak door graaf d'Oultremont, deed zij niet meer dienst als schandpaal. Tot kort voor de 20e eeuw deed de kaak wel dienst voor vreedzame afkondigingen van gemeentezaken door de veldwachter, iedere zondag na de hoogmis.

Het Gemeentehuis

Op 5 december 1885 werd, door akte van Notaris Springael, door het bureau van Weldadigheid, vertegenwoordigd door de h.h. Ludovicus Mertens,, Carolus De Prins en Carolus Van de Putte, aan de gemeente, vertegenwoordigd door de h.h. Petrus Van Tichelen (burgemeester), Franciscus Bogaerts en Joannes Mertens (schepenen), een eigendom voor de som van 10.500 f r. verkocht, «bestaande uit twee woningen met hof, kadastraal bekend wijk C nr 383d, 383h en 384a, groot 875 m2, tot het bouwen van een nieuw gemeentehuis.

Voordien beschikten de vroege vaders der meeste gemeenten over geen gemeentehuis. De burgemeester, met zijn twee schepenen en raadsleden, leidde de vergaderingen meestal ten huize van de burgemeester of de secretaris. Het gebeurde ook, waarschijnlijk op warme dagen, dat de gemeentezaken besproken werden in een herberg. Te Wommelgem deed de herberg Dasstraat 1, lang dienst als gemeentehuis. Later werd het zelfs, volgens de wet van 30 maart 1836 in huur genomen. Deze wet legde als verplichting op, dat iedere gemeente een gemeentehuis diende op te richten. Dit was echter vlugger besloten dan verwezenlijkt en daar de kosten van zulke bouw een enorm bedrag vertegenwoordigde, vorderde het plan tot het bouwen van een gemeentehuis eerder traag.

Na de aankoop van de twee woningen in 1885, greep de aanbesteding der verbouwingswerken plaats op 31 maart 1886. Het bestek beliep 26.262 fr. en de werken werden toegewezen aan de heer Ed. Somers, uit Rumst, mits 24.232 fr.

In 1887 werd het gemeentehuis ingewijd en een wit marmeren steen, gemetseld in de muur van het gebouw, vermeldt :

Ridder Ed. Pijcke, gouverneur;
Ch. Du Bois, gouverneur;
P. J Van Tichelen, burgemeester;
P. L. Bogaerts, schepen;
J. F. Mertens, schepen;
A. P. De Schutter, secretaris;
L. Gife, bouwmeester,
en daaronder het bouwjaar in Romeinse cijfers.

In 1952 werd het te klein geworden gemeentehuis aanmerkelijk vergroot. De werken werden toegewezen aan de heer Van Laeken, uit Niel, mits 1.054.000 fr. De inwijding der nieuwe lokalen greep plaats op 29 maart 1953. Een tweede gedenksteen werd onthuld, vermeldend :

E. Peers, burgemeester;
J. Vermeerbergen en C. Crollet, schepenen;
L. De Schutter, secretaris;
J. Sel, provinciaal architect.

Het gebouw is opgetrokken in Vlaams renaissancestijl en vormt met de kerk, de kaak en de pomp een karakteristiek geheel van een dorpsplein, waar de vredige stilte ademt tussen de lindebomen. Met zijn achthoekige toren, geflankeerd door vier kleine hoektorentjes, de typische trapgevel en de ramen van verschillende stijl en grootte, biedt het gemeentehuis een artistieke indruk. In de voorgevel, tussen de twee ramen der fraaie raadszaal, prijkt het beeld van O. L. Vrouw ten Hemel Opgenomen, op 20 juni 1954 gewijd door E. H. Pastoor Berghmans.

Een hoektrap van zestien treden voert naar de brede gang van het gemeentehuis, met links de indrukwekkende raadszaal, alsmede een deur die toegang tot een antiek wenteltrapje verschaft. Rechts bevinden zich de burelen der politie en de politiecommissaris (de eerste politiecommissaris van Wommelgem, de heer Jan Van Hooydonok, legde op 27 juni 1957 de eed af). Achteraan de gang geeft een deur toegang tot de ruime en frisse burelen van het gemeentesecretariaat, waar de bedienden de bezoeker vriendelijk te woord staan.

Op de hoogste verdieping worden de gemeentearchieven bewaard en de benedenverdieping doet enerzijds dienst tot bergplaats, bureel voor de werklozen en tenslotte is er ook nog de amigo, een somber vertrek, waar de gelukkig zeer zeldzame weerspannige lieden tot bezinning kunnen komen. De Wommelgemnaar noemt het lokaal eenvoudig «de bak».

Grenzen der gemeentelijke bevoegdheid

Een gemeente kan weliswaar verschillende kleinere gemeenschappen omvatten, zoals buurten, gehuchten en wijken. Hoe belangrijk zij ook mogen zijn, publiekrechtelijk hebben ze geen eigen persoonlijkheid. Men kan hiervoor in zekere zin een vergelijking maken met de rol van het huisgezin in de samenleving.

Aan het hoofd der gemeenten staan de burgemeester, het college van burgemeester en schepenen en de gemeenteraad. Tezamen hebben zij en voor bepaalde punten ook afzonderlijk, een door de wet ingestelde reglementsbevoegdheid.

Deze stof wordt beheerst door de wetten van 1789, 90 en 91; dus uit de tijd der Franse overheersing. Naast het heffen van belastingen en andere verordenende bevoegdheden, strekken de gemeentelichamen zich uit over het veilig en gemakkelijk verkeer op de openbare wegen en pleinen, met inbegrip het rein houden, verlichten, wegruimen van belemmeringen, het verbod van uitstalling waardoor gevaar kan ontstaan, enz.; de zorg voor de openbare rust (bestrafen van vechtpartijen, nachtelijk gerucht, enz.); handhaving der goede orde op de plaatsen waar grote volksbijeenkomsten worden gehouden; het toezicht op de eerlijke verkoop van waren (gewicht, maten en zuiverheid); het treffen van maatregelen ter beveiliging tegen ongevallen en rampen (brand, besmettelijke ziekten); de zorg om te beletten dat «dolle lieden» of rondzwervende kwaadaardige dieren schade aanrichten. Het staat de gemeenten niet vrij hun benaming te wijzigen. Zij zijn zelfs niet meester over de spelling van de naam, dit luidens een koninklijk besluit van 1932. Ook op het wapen en de zegel gelden bepaalde voorschriften. Ze kan door de regering aan de gemeenten toegekend, na instemmend advies van de heraldische raad (een officiële commissie die de regelen van de heraldiek of wapenkunde toepast), alsmede van de Ministers van Binnenlandse en van Buitenlandse Zaken. Het toegekende wapen moet voorkomen in de gemeentezegel, dat onder de berusting van de burgemeester gesteld is. Heeft de gemeente geen

zegel, dan draagt het zegel de voorstelling van de Belgische leeuw met de zinspreuk «Eendracht maakt macht». Elke gemeente mag een eigen vlag voeren, waarvan de kleuren bepaald worden door de gemeenteraad (voor Wommelgem blauw en goudgeel). De vlag mag gebruikt worden voor de bevestiging van de gemeentegebouwen, straten of pleinen, mits in achtneming van zekere regels door de regering bepaald. Een rondschrijven van 1935 bepaalt, dat naast plaatselijke of regionale vlaggen (bv. de Vlaamse leeuwenvlag), steeds de nationale driekleur de ereplaats moet hebben. Ook vreemde vlaggen mogen uitgehangen worden bij officiële plechtigheden waaraan vertegenwoordigende persoonlijkheden van andere staten deelnemen, maar dan steeds tezamen met de nationale driekleur.

De gemeenteraden, die om de zes jaar gekozen worden, verschillen in aantal naargelang het bevolkingscijfer. Het minimumgetal is zeven in de gemeenten met minder dan duizend inwoners en maximum 45 voor de gemeenten van meer dan 300.000 inwoners.

De gemeenteraden kiezen uit hun schoot de schepenen, die tezamen met de burgemeester het college vormen. Het aantal schepenen bedraagt twee voor de gemeenten van 10.000 inwoners en minder; zes in die van 150.000 tot 200.000 en tot acht te Antwerpen (meer dan 250.000 inwoners).

De aanduiding van de burgemeester, hoofd der gemeente, geschiedt door de Koning, die over het algemeen een lid van de gemeenteraad benoemd. De raad heeft niet het recht om de burgemeesterskandidatuur voor te dragen. Zo hij een voorstelling doet, dan heeft die slechts een officieus karakter. Ook kan buiten de gemeenteraad een burgemeester genomen worden, die minstens 25 jaar oud moet zijn en behoort tot de kiezers van de gemeente. Hiertoe is een gelijkluidend advies van de Bestendige Deputatie der Provincieraad nodig. Dergelijke benoeming kan voorkomen wanneer onder de raadsleden niemand geschikt geacht wordt tot het bekleden van het burgemeestersambt, of de politieke constellatie zo verward schijnt, dat geen akkoord van een behoorlijke raadsmeerderheid over een bepaalde persoon waarschijnlijk is. De buiten de raad benoemde burgemeester heeft wel een beraadslagende stem in het college, maar alleen een raadgevende stem in de gemeenteraad.

Hebben gemeenteraadsleden geen onderscheidingsteken (in zekere gemeenten krijgen zij wel een bijzondere penning), dan is voor de burgemeesters en schepenen een ambtskledij voorzien. Het dragen van het speciale kostuum is niet verplicht, maar in bepaalde omstandigheden moeten de onderscheidingstekens van het ambt gedragen worden (huwelijksvoltrekking, in tijden van troebelen, enz.). Voor de burgemeester is het onderscheidingsteken een sjerp met de drie nationale kleuren en zilveren franjes; voor de schepenen een sjerp met twee kleuren, zwart en geel en rode franjes.

Het gemeentelijk onderwijs

In vroegere eeuwen was het onderwijs in de dorpen praktisch onbestaande en alleen de kinderen van bevoorrechte lieden kenden het geluk hun verstandelijke vermogens te ontwikkelen. Vooral in de kleinere dorpen was het onderwijs zeer primitief en tijdens de middeleeuwen berustte dit uitsluitend bij de geestelijkheid. Op het einde der middeleeuwen ontstonden weliswaar op vele plaatsen lagere scholen, waar lezen, schrijven, rekenen en zingen geleerd werd. Alles bepaalde zich toen bij een hoogst nodige kennis, gegeven door de koster-schoolmeester, dewelke hiervoor een toelage uit de gemeentekas verkreeg. Orde en tucht was er in de klas evenwel niet. In de grote centra groeide in de 14e en 15e eeuw een nieuwe geest door de stichting van hogescholen (Leuven 1428).

Voor de 19e eeuw is over het onderwijs te Wommelgem bitter weinig gekend. De school werd gegeven in een oude schuur of stal en er brandde slechts - zoals trouwens in alle huizen - wat hout. Daartoe diende ieder kind elke dag een blok hout mee te brengen, terwijl zij ook een aandeel moesten bezorgen in licht en «strooisel» (wit zand). De meeste kinderen gingen alleen in de winter naar school. Zodra het goed weder werd, konden de ouders de hulp van hun kinderen best gebruiken op het veld. Daar de tucht in de school berustte op het autoriteitsgevoel der middeleeuwse methode, beschouwde de jeugd het onderwijs als een kwelling. Liniaal streeelde de broeken vaak; de oren kregen het meestal fel te verduren, terwijl de kinderen met de knieën in holle blokken zittend, met de armen hoog in de lucht gestraft werden. Haagschool was dan ook legio.

De leerlingen dienden plaats te nemen op lage zitbanken en daar geen lessenaars ter beschikking stonden, moesten zij het boek in de hand houden of op de knieën laten rusten. Wanneer zij moesten schrijven, diende gebruik gemaakt van een «schoolkas», die na schooltijd aan de muur opgehangen werd. Het rumoer bij het gebruik der «schoolkassen» was bijwijlen oorverdovend, terwijl de houding schadelijk moet geweest zijn voor de gezondheid der jeugd. Bij het leren van schrijven (met ganzepluim!) had de schoolmeester de handen vol met het snijden en hersnijden van het schrijfgereef. Er waren geen muurplaten of borden voorhanden om het onderricht te vergemakkelijken. De methode van het onderwijs richtte zich tot het lijdelijk geheugen. Het rekenen viel zeer moeilijk aan te leren, daar het decimaal stelsel niet in gebruik was. Men bediende zich meestal van rekenboekjes, die ook door de marktkramers benut werden.

De onderwijzer kreeg slechts een karig loon toebedeeld; in elk geval niet genoeg om er van te leven. Daarom was hij gewoonlijk ook nog koster of barbiër; schreef brieven voor de dorpsgenoten, was secretaris van het dorp en verrichtte allerlei karweitjes die hem nog een cent opbrachten.

De grondwet van 22 september 1842 bracht een totale omwenteling op het lager onderwijs met zich mee. Normalscholen vormden bekwame leerkrachten, die nieuwe methoden toepasten. Iedere gemeente werd daarenboven verplicht een lagere school te bezitten. Het zou echter te Wommelgem nog een 25-tal jaren aanlopen alvorens een schoolgebouw opgericht kon worden.

Waar vroeger (noodgedwongen) de kinderen van verschillende leeftijd in éénzelfde klaslokaal ondergebracht moest worden, volgde met de jaren een meer geordende organisatie door de stelselmatige bouw van nieuwe lokalen. Momenteel beschikt de gemeente degelijke scholen, waar bemeubeling,

verlichting en verwarming beantwoorden aan de eisen van de moderne tijd. De modernisering in het gemeentelijk onderwijs is de laatste jaren bijzonder snel gegaan.

De meisjesscholen bezitten daarenboven degelijke kleuterscholen, terwijl voor de snel groeiende wijk Kandonklaar een krachtige inspanning geleverd werd, ten einde de kinderen een verre verplaatsing naar het centrum te besparen. Momenteel tellen de drie verschillende scholen (ongerekend dus de in 1962 opengestelde nieuwe jongensschool op Kandonklaar) meer dan 650 leerlingen en de twee kleuterscholen 370 kindjes. Het lager onderwijs verschaft aan de kinderen het volledig staatsprogramma. De lokalen en de uitrusting zijn uitstekend. Het zijn betrouwbare onderwijsinstellingen met christelijke geest doordrongen.

De leerlingen in de scholen zijn weliswaar in alle tijden dezelfde gebleven en het kost nog altijd veel moeite, inspanning en geduld om hen in het voorportaal der wetenschap te leiden. Iedere tijd brengt nochtans zijn zorgen, maar de schoolzorgen van heden zijn weeldezorgen tegenover vroeger, omdat het lager onderwijs op gelukkige wijze tot ontwikkeling is gekomen. In de prachtig-geoutilleerde scholen staan nu leerkrachten, die zelf een soliede opleiding genoten hebben en een levensstandaard genieten, die hen toelaat zich alleen en uitsluitend met hun verheven beroep bezig te houden.

Gemeentelijke Jongensschool

Het duurde tot 1878 alvorens aan de bouw van een gemeentelijke jongensschool in de Dasstraat (toen Antwerpsestraat) begonnen werd. Op 17 december 1878 werden de plannen van het gebouw door de gemeenteraad goedgekeurd en de werken toegewezen aan de heer Ludovicus Marien, uit Wijnegem, mits 32.995 fr. De werken werden beëindigd in 1879.

In 1953 dienden aan het gebouw dringende herstellingswerken uitgevoerd, maar het Ministerie was van oordeel, dat het gebouw beter gesloopt kon worden. Het schrijven van het Ministerie werd tijdens de gemeenteraadszitting van 1 juni 1953 voorgelezen en verwekte heel wat deining. De raad verwierp resoluut dit voorstel. Door het dak te vernieuwen en de voorgevel op te kalfateren, aldus de raad, zou het schoolgebouw opnieuw in flinke staat verkeren. Deze werken werden dan ook in juli 1954 ten uitvoer gebracht.

Door de bevolkingsaan groei diende kort na de eeuwwisseling naar een plaats uitgekeken om nieuwe klaslokalen bij te bouwen. In de Adolf Mortelmansstraat kocht de gemeente daartoe een strook grond aan en werden twee nieuwe lokalen gebouwd door de aannemer Gommars Van Beirs, uit Lier, dit volgens de plannen van de Provinciale bouwmeester L. Gife. De werken namen op 11 januari 1910 een aanvang en zouden 22.535 fr. kosten. Nog steeds bleef het aantal leerlingen fel aangroeien, zodat op 31 mei 1922 aan bouwmeester Jan Sel opdracht gegeven werd tot het tekenen van twee nieuwe klassen in de Ad. Mortelmansstraat. Het bestek bedroeg 45.470,07fr. De aanbesteding greep plaats op 15 mei 1923, waarbij de werken toegewezen werden aan de aannemer Jaak Van den Putte, uit Wommelgem, mits 68.975 fr.

Op 14 maart 1932 volgde de aanvang van de bouw van een vijfde en zesde klaslokaal. Bouwmeester was Florent Reusens, uit Borsbeek en de raming der werken beliep 206.390 fr. De aanbesteding, plaats grijpend op 22 augustus 1930, bracht als laagste bieder de Gebroeders Reusens, uit Borsbeek, voor de som van 157.843,60 fr. Het aantal leerlingen in de jongensscholen was enkele

jaren voor de tweede wereldoorlog gestegen tot een flink eind over de tweehonderd.

In augustus 1951 werden ook de lokalen in de Ad. Mortelmansstraat van gasverwarming voorzien (148.910 f r.).

In 1957 werd dan nog een zevende lokaal gebouwd, handvaardigheidslokaal genoemd. De bouwmeester was de Provinciale Architect J. Pignet; de raming bedroeg 445.000 fr., terwijl de aanbesteding op 23 mei 1957 plaats vond. Het was de aannemer J. Vermeien, uit Merkplass, die de werken toegewezen kreeg mits 420.039 fr. en de bouw beëindigde op 10 december 1957. Ten voorlopige titel werden dan in 1961 nog drie noodlokalen in geprefabriceerde materialen gebouwd door de firma Versmissen, uit Zondereigen, mits 554.850 fr.

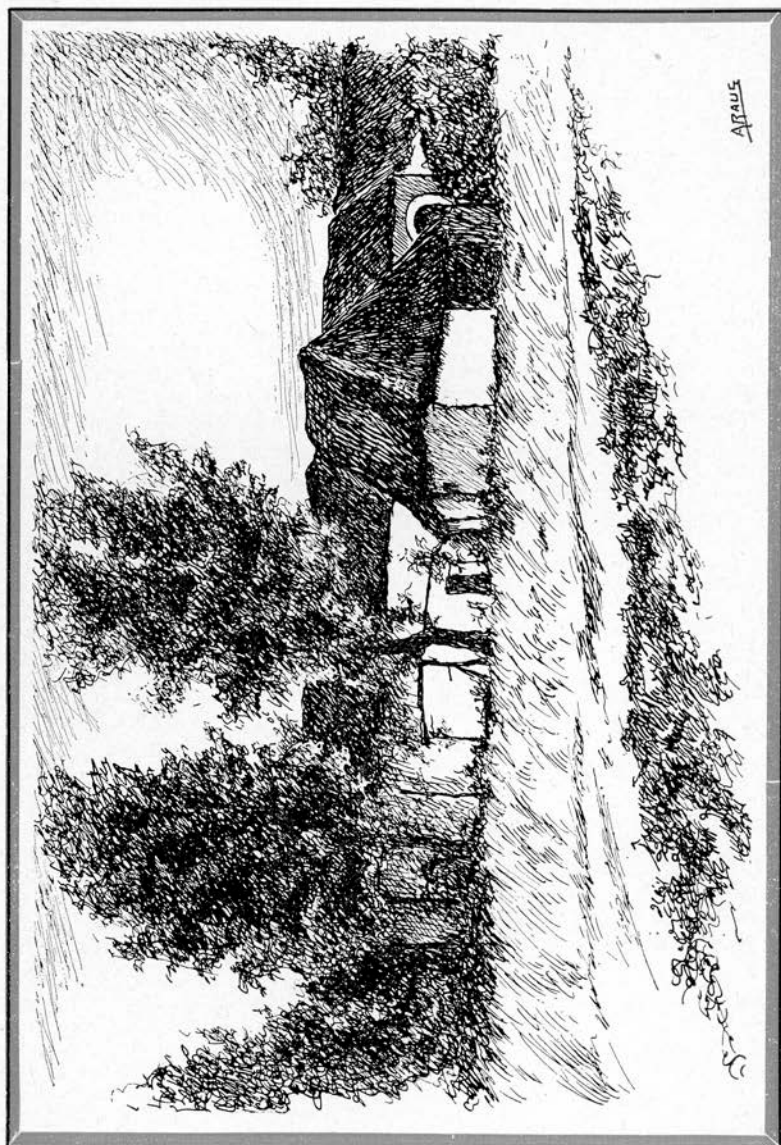
In 1962 bedroeg het aantal leerlingen in de jongensschool 285. Op 1 juni 1953 besloot de gemeenteraad tussen de Das- en de Ad. Mortelmansstraat en palend aan de gemeenteschool, een turn- en feestzaal te bouwen, waarvan de werken eerst op 7 december 1960 toegewezen konden worden aan de aannemer Horsten, uit Wortel, mits 1.578.985 fr. De werken namen een aanvang in mei 1961. Degelijk turnmateriaal zal van het gebouw een zeer moderne zaal maken.

Het gemeentebestuur wil beslist met zijn tijd mee. Wij vergeten inderdaad al te gemakkelijk, dat een gezonde geest het best gedijt in een gezond lichaam («mens sana in corpore sano»). In het buitenland, meer bepaald in Frankrijk en Duitsland, gaat men in vele scholen zelfs zo ver, elke namiddag voor te behouden aan spel, sport en openluchtlevens. De uitstekende examenuitslagen der leerlingen van deze scholen zijn duidelijke tekens van de deugdelijkheid van het systeem.

Naast de turnzaal zal de school nog verder gemoderniseerd worden, dit bij beslissing der gemeenteraad van 27 maart 1962. De werken omvatten: afbraak van het gebouw Dasstraat 26 (voor de oorlog 1939-45 deed het gebouw dienst als postkantoor), en de bouw van refters, lokalen voor medisch toezicht, sanitaire inrichting en voor de onderwijzers, alsmede een bureel voor de bestuurder. Deze werken werden toegewezen aan de firma Versmissen, uit Zondereigen, mits 3.528.906 fr.

Sinds 1935 werd voor de kinderen der wijk Kandonklaar eveneens een school opgericht. Dit kon echter aanvankelijk alleen geschieden voor de meisjes, terwijl de jongens van het eerste en tweede leerjaar eveneens lesonderricht konden genieten van de Zusters Annonciaden. Een groot percentage van de schoolplichtige jongens volgden trouwens ook de leergangen in de meisjesschool, maar vanaf het derde studiejaar waren zij verplicht ofwel naar het Centrum, ofwel elders school te lopen.

Vele jaren heeft het gemeentebestuur geijverd voor de bouw van een gemeentelijke jongensschool op deze wijk. De hogere overheid zag er de noodzaak evenwel niet zo vlug van in en eerst op 1 augustus 1960 konden de werken toegewezen worden aan de firma K. Onsea, uit Oelegem, mits 2.246.764 fr. De werken van de drie zeer moderne klaslokalen werden aangevat in 1961 en in september 1962 in gebruik genomen. De heer Lode De Buysscher, schepen der gemeente en overleden op 25 januari 1962, heeft zich bijzonder ingespannen voor de oprichting der school. Op 23 mei 1962 besloot de gemeenteraad dan ook, aan de instelling de naam «Schepen De Buysscherschool» te geven.

HET WITTHOF

Het Withof is een der oudste hoeven van Wommelgem. Het hof wordt ook Sumbekehoef genoemd. (Zie bladzijde 69).

Aangenomen Meisjesscholen

In 1865 werd, onder impuls van E. H. Pastoor Pauwels, een klooster gebouwd in de Torenstraat, waarin later de Zusters Annonciaden voor het onderwijs der kinderen zorgden. Door de aangroei der bevolking volgde de regelmatige aanbouw van verschillende lokalen. Verscheidene gegevens hierover zijn verloren gegaan toen op 20 februari 1945 een vliegende bom het gehele gebouw vernielde. Als bij wonder vielen geen doden te betreuren, niettegenstaande de bominslag gebeurde midden de schooluren. Twee Zusters en negen kinderen liepen kwetsuren op. Gedurende zes jaar kregen de meisjes onderricht in het klooster zelf, de woning der familie Van den Wyngaert en het Parochiaal Huis. Het waren zeer moeilijke omstandigheden. Het aantal leerlingen bedroeg in 1945 inderdaad reeds 257 voor het lager onderwijs en 121 voor de bewaarschool. In 1948 bedroeg dit aantal 230 (lager onderwijs) en 160 (bewaarschool).

In 1949 werd een aanvang gemaakt met de heropbouw der verwoeste school en op 24 juni 1950 (feestdag van St-Joannes, patroon der instelling) volgde de feestelijke inwijding door Monseigneur Van Eynde, hulpbisschop, in aanwezigheid van de EE. HH. Berghmans, Moors, Liekens, Stas, De Hertogh, De Schutter en Meeussen; Burgemeester E. Peers; de Schepenen C. Crollet en J. Vermeerbergen; enz. De vreugde van de heropbouw werd bij de inzet der wijdingsplechtigheid door de kinderen uitgebazuind in een machtig «Welkomkoor»:

«Een juichend welkom klinkt hier blij

«Voor wie beleeft dees wijdingsdag.

«Het droef verleen vergeten wij,

«En vieren feest met gulle lach.....

Bij de opening der nieuwe schoollokalen bedroeg het aantal leerlingen 224 voor het lager onderwijs en 206 voor de bewaarschool. In 1956 was dit aantal respectievelijk gestegen tot 262 en 222; in 1962 tot 278 en 252. In 1962 beschikte de school over 15 moderne lokalen en 17 leerkrachten. Het onderwijs beantwoordt volledig aan de eisen van de moderne tijd. De lokalen hebben een mooie bemeubeling, degelijke verwarming en verlichting zowel langs de Oost- als langs de Westzijde. Vanaf het 7e leerjaar worden de meisjes de eerste begrippen van de kookkunst en de huishoudkunde diets gemaakt, 's Middags kunnen de kinderen het middagmaal in de school benutten.

De aangenomen meisjesschool op de wijk Kandonklaar heeft zich op enkele jaren tijds opgewerkt tot een volwaardige school voor lager onderwijs. Ook de jongens van het eerste en tweede leerjaar werden er opgenomen. In de snel groeiende wijk werd met Pasen 1935 een eerste kleuterklas opengesteld en na het groot verlof van hetzelfde jaar twee klassen voor lager onderwijs. De Zusters Annonciaden, die het «Hof Kandonklaar» bewonen, zorgen voor het onderricht.

Nog voor de oorlog werd een derde klas voor het lager onderwijs ingericht (1937).

In 1945 bedroeg het aantal leerlingen voor het lager onderwijs 78 en voor de bewaarschool 60. Het is van dan af, dat de bevolkingsaangroei op Kandonklaar in snel tempo de hoogte inging, zodat de uitbreiding der meisjesschool meer dan noodzakelijk bleek. In 1948 kon reeds een tweede kleuterklas geopend worden, alsmede een vierde klas voor het lager onderwijs. In 1950 bedroeg het aantal leerlingen reeds 150, benevens 124 kleuters. De inrichting van een vijfde klas voor het lager onderwijs kon

begroet worden in 1952 en een derde lokaal voor de kleuters in 1956. De school telde aldus in 1962 acht ruime lokalen, acht leerkrachten, 115 leerlingen en 120 kindjes in de bewaarschool.

Niettegenstaande de propaganda op grote schaal der onderwijsinstellingen uit de grootstad, handhaaft de meisjesschool der Volkaertslei zich zeer flink. De instelling heeft een voorname plaats ingenomen inzake gemeentelijk onderwijs en ook hier beantwoordt het programma volledig aan de eisen van het hedendaags onderwijs.

Toekomst van het Lager Onderwijs

Iedere landelijke gemeente, vooral wanneer deze al te zeer de invloed ondergaat van een nabijgelegen stad, worstelt sinds enkele jaren met het probleem van de ontvluchting der kinderen uit de gemeentelijke scholen. Beschikkend over omvangrijker middelen dan voorheen, kunnen de ouders hun kinderen de kans geven tot verder studeren. Zij willen hun telgen een betere sociale toekomst bezorgen. Het is een niet te stuiten verschijnsel, waaronder in zekere zin het lager onderwijs in de dorpen te lijden heeft. Waar vroeger slechts sporadisch gedacht werd de kinderen na hun veertiende jaar verder te laten studeren, zenden de ouders hun zoontjes of dochtertjes thans veel vroeger naar de onderwijsinstellingen van de grote agglomeraties. In verband met dit steeds scherper stellend probleem, hebben wij ons gericht tot leerkrachten, die in het plaatselijk onderwijs reeds lang hun sporen verdiend hebben en rijk aan ervaring zijn.

De Eerwaarde Zuster Bestuurster der Aangenomen Meisjesschool der Torenstraat, die zich uiteraard bescheiden op de achtergrond houdt, liet niet veel los over dit vraagstuk, al wees zij terecht op de zeer moderne lokalen der meisjesschool en op het degelijk leerprogramma. Bewust zijnde dat de mogelijkheden tot studeren in normaalscholen heel wat hoger liggen dan in het lager onderwijs, betreurde de Eerwaarde Zuster nochtans, dat de ouders hun kinderen al te vroegtijdig naar andere instellingen sturen. De Eerwaarde Zuster Bestuurster der Aangenomen Meisjesschool op Kandonklaar noemde als voornaamste oorzaak der «ontvolking» van de lagere scholen op de wijk, de grootscheepse propaganda die de onderwijsinstellingen uit de grootstad voeren en zelfs autocars inleggen om de kinderen uit de dorpen op te halen. Anderzijds lijkt het, aldus de Eerwaarde Zuster, dat de ouders geen voldoende vertrouwen stellen in het plaatselijk onderwijs. De oorzaak hiervan is te wijten aan het feit, dat 95% der «Larenaren» tijdens hun jeugd elders school liepen en zij dus op Kandonklaar geen «schooltraditie» huldigen. Dit wantrouwen, aldus de Eerwaarde Zuster, dient met alle beschikbare middelen bestreden.

De Heer L. Jochems, hoofdonderwijzer aan de gemeentelijke jongensschool sinds 1949, is eveneens van mening, dat de wisselwerking in het leerlingenaantal sterk beïnvloed wordt door het vervoer van de leerlingen, alsmede door het bewaren van de kinderen gedurende gans de dag. Wanneer alle lagere scholen konden beschikken over refters, zou het aantal leerlingen beslist stijgen, aldus de heer Jochems, dewelke de kwestie van het middagverblijf in de school als volgt toelichtte:

«Wanneer we ons houden op principieel standpunt, mogen wij verdedigen, dat elk kind best varen zal 's middags bij moeder aan tafel te gaan en er al de intimiteiten en opvoedingsregels van de huiskring mee te maken. Wat is er immers beter voor het kind? Maar als deze principes door de praktische eisen van de tijd en door de wens, of de noodzakelijkheid van bepaalde ouders,

voorbijgestreefd zijn of worden, dan dienen de schoolinrichters hun standpunt te herzien. Deze materiële noodzaak mag dan niet de oorzaak zijn, dat bepaalde kinderen enkel daarom elders worden ondergebracht. De kwestie van refter en middagbewaking behoort tot de uitrusting van een volwaardige school, die in haar eigentijdse mogelijkheden dient geplaatst».

De heer Jochems drukte zijn vreugde uit over de nieuwe mogelijkheden van lichamelijke opvoeding. Zij groeiden fel aan sinds de oprichting van de prachtig-gerealiseerde turnzaal voor de gemeentelijke jongensschool. «We mogen er ons over verheugen», aldus de schoolbestuurder, «dat Wommelgem over een turnzaal beschikt waarmee zelfs op weinige plaatsen in de stad kan worden uitgepakt. Het is een gebouw, dat zowel van afwerking als van uitrusting, een stap in de toekomst zet. Met het oog op de komende welvaart-conjunctuur, als gevolg van «Euromarkt», is het goed elke vooruitstrevende daad te zien in de richting van de toekomstmogelijkheden en eisen. Als we de economen mogen geloven, kunnen veel verwachtingen voor onze gunstig gelegen streek niet enkel volbracht worden, maar al te gemakkelijk zelfs voorbijgestreefd. Heel dikwijls moet achterstand worden betreurd en bezuurd, en is hij de belemmerende oorzaak van aller noodzakelijkste vernieuwing.

Zo zien we stilaan de gemeentelijke jongensschool materieel flink uitgerust en in staat de tijd van heden aan te kunnen. De huidige tienklassige school, met ontdubbeld eerste leerjaar van elk 23 leerlingen; het tweede leerjaar verenigd sinds het verlot 1961 met 40 leerlingen en het derde leerjaar ontdubbeld met ieder 25 leerlingen, ziet daarom de basis gelegd om verder te bouwen aan ontdubbelde klassen in al de graden, om alzo met klare blik de komende jaren tegemoet te gaan ten bate van al de kinderen en de gemeenschap».

Het gemeentebestuur laat niets onverlet om aan de behoefte van het modern onderwijs te voldoen. Verheugend is het vast te stellen, dat, bij beslissing der gemeenteraad van 27 maart 1962, de jongensschool der Ad. Mortelmansstraat uitgerust zal worden met refters, alsmede een lokaal voor medisch toezicht. Met energie wordt geijverd tot degelijke uitbouw van het onderwijs in de gemeente.

Oude maten

Onze voorouders gebruikten maten en gewichten, die ons eerder vreemd en onduidelijk voorkomen. In oude documenten is inderdaad herhaaldelijk spraak over roeden, veertelen, bunderen, enz...

Ziehier een overzicht van maten die vroeger in gebruik waren:

Landmaten:	1 Antwerpse bunder: 400 roeden;
	400 roeden: 1 ha. 31 a. 60 ca.;
	300 roeden: 1 ha.
	1 dagwand 100 roeden
	1 ziel 100 roeden.
	1 vierendeel 100 roeden
Lengtematen:	1 voet: 28 cm. of 11 duim;
	1 el: 69,5 cm.;
	1 roede: 20 voet.

1 pint:	7,1 dl.;
1 pot:	2 pinten of 1,42 liter;
1 stoop:	2 potten;
1 aam of ton:	100 potten of 142 liter.
1 veertel:	4 meukens of 77 liter;
1 meuken:	19,25 liter;
1 halster:	2 veertel;
1 zister:	2 halster.

(In onze Kempen spreekt men nog steeds over een «meukensmand».
Men bedoelt hiermee een mand met een capaciteit van 16 kg. aardappelen).

Munten: 1 gulden: 20 stuivers;
1 stuiver: 4 oorden of 12 penningen;
1 oord: 6 deniers;
1 denier: 2 mijten;
1 Vlaams pont groot: 6 gulden.

De waterleiding

Vroeger eeuwen streefden onze voorouders er reeds naar, zuiver water tot drank te nemen. Alhoewel men zich vaak behielp met het water van snel vliedende riviertjes, werden toch ook putten gegraven, zodat men steeds over reservewater beschikken kon bij een periode van droogte. In de dorpskommen werden later grote stenen putten gemetseld, waar gans de bevolking water putte. Te Wommelgem was dit insgelijks het geval.

Teneinde de tocht naar de dorpskom te besparen, werden meer en meer putten voor of achter de woningen aangelegd. In de Torenstraat, huisnummer 44, kon men tot in de tweede wereldoorlog dergelijke waterput zien tussen de voorgevel van het huis en de straat (bewoond door Frans Torfs). De waterputten - op sommige plaatsen in de gemeente bleven zij nog steeds in gebruik - zijn voorzien van een piepend hijswerktuig (windas), dat met aker en ketting het water uit de donkere diepte ophaalde. De putten stonden blootgesteld aan het opgejaagde stof of afgerukte bladeren, waardoor de bodem niet beantwoordde aan het principe der hygiëne. Toch zal de waterput, met draaistel en puttemmer, een stuk geschiedenis vormen op gebied van watervoorziening.

Reeds meer moderne middelen werden geschapen met zuigpompen (zelfs elektrisch bewogen), die het drinkwater uit goed afgesloten putten ophalen. Tenslotte is het «kraantjeswater» al de verouderde middelen gaan verdringen. Op het principe der gas- of elektriciteitsmaatschappijen werden van uit waterwinningen hoofdleidingen aangelegd naar de dicht bevolkte steden en agglomeraties. Het water, gehaald uit rivieren, wordt in een zuiveringsstation gefiltreerd (volgens het stelsel van de Chamberlandfilter).

In het Antwerpse komt het drinkwater uit het Albertkanaal en de Nete (enkele kilometers buiten Parijs is het water van de Seine drinkbaar. Licht en lucht spelen in de natuur een grote rol bij het proces der filtering). Het gezuiverd water wordt onder stuwkracht naar de gebruiker gebracht. Voor onze provincie kwam de stichting der Provinciale Intercommunale Drinkwatermaatschappij van de Provincie Antwerpen tot stand (PIDPA). De voordelen van deze watervoorziening is niet alleen hygiënisch, maar vooral comfortabel te noemen. In de landelijke gemeenten betekent het overigens een onbetaalbare hulp bij brand (hoe vaak was vroeger watergebrek oorzaak van ware rampen?)

Einde 1961 beschikte reeds ongeveer 85% der Belgische bevolking over kraantjeswater. Op de circa 2600 gemeenten van het land, waren er nog 880 niet verbonden aan een waternet. Kenschetsend hierbij is wel, dat de Waalse provincies het best bedeed zijn (95% der Waalse gemeenten zijn aangesloten, tegenover 78% in het Antwerpse en 69% in Oost-Vlaanderen). In 1942 werd de gemeente Wijnegem van een waternet voorzien (de toren aan het Albertkanaal heeft een waterinhoud van 600.000 liter).

Op 22 maart 1958 gaf de gemeenteraad van Wommelgem zijn principiële goedkeuring aan het voorontwerp tot aanleg van een waterleidingsnet, terwijl de definitieve goedkeuring volgde op 4 augustus 1960. Op 15 oktober 1960 werden de werken (zij beliepen 25 miljoen fr.) aangevat door de Firma Denys (Gent). Dezelfde firma kreeg ook de slopingswerken van Fort I (Wijnegem) toegewezen (1958). Samen met Wommelgem, werd ook Borsbeek van een waternet voorzien. De werken namen een aanvang op de wijk Tip over de Ternesselei, daar het drinkwater aangevoerd wordt vanaf de waterwinning te Schoten.

Wegens de zeer slechte weersomstandigheden ondervonden de werken heel wat moeilijkheden en vertraging. De wegen hadden fel te lijden en de pers spaarde de aannemer niet. Einde 1961 waren de werken in zoverre gevorderd, dat de eerste aansluitingen van oktober af een aanvang konden nemen. Ook al de gemeentegebouwen werden, bij besluit van 13 augustus 1961, van waterleiding voorzien. Geleerd door de uitzonderlijke droge zomer van 1959, waarbij vele gezinnen wekenlang met watergebrek te kampen hadden en het gemeentebestuur dagelijks water liet aanvoeren, volgden vele aansluitingen op het net, alsmede het plaatsnemen van de meest moderne sanitaire toestellen.

Het Withof

Het Withof (Oelegemsteenweg), ook «het hof Sompeke» of Sumbekehoef genoemd, behoorde in de 15e eeuw toe aan Jan Van Berchem. Het is één der oudste, zo niet de oudste hoeve der gemeente. De poort van het Withof is bijzonder merkwaardig te noemen.

De meeste hoeven hadden vroeger een wal - Withof zelfs een dubbele - waardoor zij als Schans- of Schranshoeve betiteld werd. (De hoeve Mais wordt nog als dusdanig genoemd). Bovendien had vroeger iedere hoeve nog haar vlasput tot het roten van vlas, wat ook voor het Withof lang het geval was. Tot omstreeks 1890 was er te Ranst nog een wever, die op een antiek weefgetouw werkte. Ook te Wommelgem moet zich nog ergens een weefgetouw op een zolder bevinden.

Vlak voor het Withof had zich een eigenaardige lindeboom gevormd, die tot omstreeks 1930 midden de steenweg stond. Een storm deed deze, door de toeristen vaak bezochte boom, afknakken.

Algemeen wordt beweerd, dat een onderaardse gang zou lopen van uit één der ruime en hoge kelders van Withof, naar de St-Janskapel. Bevestiging hiervan kon nog niet verkregen worden.

Algemeen mag ook worden aangenomen, dat het Withof, de St-Janskapel en het hof Van Immerseel, inbegrepen misschien de nog bestaande oude hoeven uit de Beemdkant, een geheel vormen uit de geschiedenis van de 15^e eeuw. In januari 1945 werden de schuren van het hof zwaar geteisterd door een brand, ontstaan bij het inslaan van een Duitse vliegende bom in de onmiddellijke nabijheid der oude en zeer merkwaardige hoeve.

Fort II

In het kader ter beveiliging der Scheldestad, werd een versterkingsgordel om de stad gebouwd, bestaande uit forten. Ook te Wommelgem rees zulke versterking op. Fort II beslaat een oppervlakte van 35 ha. 37 a.

De bouw der forten werd begonnen ingevolge een besluit in de kamers van volksvertegenwoordigers op 30 augustus 1859, gestemd met 49 tegen 19 stemmen, bij 5 onthoudingen en in de Senaat op 7 september daaropvolgend met 31 tegen 15 stemmen, bij 5 onthoudingen. Deze werken werden aangevat in 1864 en beëindigd in 1867. Al de forten rond het Antwerpse, inbegrepen een baan, die de vestingen met elkaar verbinden moest, kostte in die tijd voor de Staat het fabelachtig bedrag van 109 miljoen frank. Minder dan een eeuw later kwam men tot de bevinding, dat al deze forten weinig positiefs nut opgeleverd hadden en in 1958 werd fort I (Wijnegem) zelfs volledig gesloopt, zij het dan ook met het oog op de recht rekking der Turnhoutsebaan.

Fort II werd gedeeltelijk gebouwd door de Cie. Pauwels en gedeeltelijk door de Staat zelve, dit ingevolge moeilijkheden die oprezen tussen de aannemer en de Staat. Deze moeilijkheden vonden hun oorsprong bij een tragisch ongeval, dat bij de opbouw gepaard ging. Tijdens de bouw van het paviljoen, stortte een groot gedeelte hiervan in op 4 november 1865. Dit paviljoen was onderschoord met balken en in de loop van de namiddag werd bevel gegeven deze schoring te verwijderen. Niettegenstaande de aangestelde bouwmeester op het gevaar van deze handelwijze wees, werd het bevel uitgevoerd, met het noodlottig gevolg, dat het paviljoen instortte en elf werklieden onder haar puin begroef. Het ter hulp gesneld 3e bataljon, 4e linieregiment en 31e batterie konden slechts vier der slachtoffers redden die zware kwetsuren opgelopen hadden. Het waren de 14-jarige Deckers, de 28-jarige Meeus, beiden uit Wommelgem, de 30 jarige De Rooy uit Borgerhout en de 15-jarige Sebrechts uit Deurne. Zeven arbeiders werden gedood, n.l. de 45-jarige Sloomans, de 35-jarige Ceulemans, beiden uit Deurne; de 19-jarige Nauwelaerts, de 21-jarige Hoeyberghs, beiden uit Wommelgem; de 30-jarige Van Looy uit Boechout; de 14-jarige Van Beylen uit Borsbeek en de 20-jarige Verwerft, wiens stoffelijk overschot eerst op 6 november gevonden werd. Het ongeval verwekte algemene verslagenheid. De toenmalige Minister van Oorlog, Generaal Thibaut, bezocht het toneel der ramp op 6 november. De begrafenisplechtigheid der slachtoffers greep, onder een grote volkstoeloop, plaats in de parochiekerk van Wommelgem.

Kandonklaar

Volgens Prims moet Kandonklaar vroeger toebehoord hebben aan Deurne (ook Borsbeek behoorde tot 1264 toe aan Deurne). In zijn «Geschiedenis van Borsbeek» zegt Prims, dat Deurne zich in de 7e eeuw uitstreckte tot Merkssem, Antwerpen, Wijnegem, Wommelgem, Boechout, Mortensele (Mortsel) en Berchem.

Voor ons schijnt evenwel van groter belang, een tekst van de Vlaamse officier Sohier de le Beke, geschreven in zijn register, ten dienste van Lodewijk van Male. Deze kostbare aanwijzing, onder het jaar 1358, tot aanduiding van de zeven Rijnlandse dorpen, die krachtens de scheidingsuitspraak van Aart van Vlaanderen werden toegestaan, luidde voor Deurne als volgt:

«....ende strect van der Scint (Schijn) achter Jans van Coudelaer, al de beke op tusschen den Dornhoeve ende Voorspoele; van daer voort tusschen den bosch van Hackerdong ende heren Jans goet van Ymmersele, daer Willem van Blincrode (Hillincrode?) op plach te noemme, ende alsoo voort tot Wouters van Radelgheem, dore thof aen dessrde den waterlaet horet Dorne toe...»
(naar kopij van J. P. Willems, «Brabantse Feesten II).

Om de tekst begrijpelijker te maken, verduidelijken we dat Wijnegem in 1357 ook aan Vlaanderen werd afgestaan. De grens tussen Wijnegem en Deurne (dit is van Kruininge op de Deuzeld, nu Klein-Schijn, tot Ruggeveld) was dus van geen belang en werd niet vernoemd. Wel krijgen we de vermelding van de grens tussen Deurne enerzijds tegenover Immerseel.

Het goed van Wouters van Radelgheem is wellicht Campdonc (Kandonk), zo is Prims tenminste van mening, en de waterlaet, die over Radelgheem erf loopt is dan de Koudebeek. Kandonklaar zou aldus volgens Prims, aan Deurne toebehoord hebben, dewelke het in de 173 eeuw aan Wommelgem diende af te staan.

Of de versie van Prims volledig met de werkelijkheid strookt is echter geen absolute zekerheid, daar J. B. Stockmans in zijn boek «Deurne en Borgerhout» melding maakt van een grensgeschil uit het jaar 1321 en waarin beschreven wordt, dat de grens van Wommelgem tot aan de brouwerij «de Sprinkhaan» kwam (deze inmiddels verdwenen brouwerij was gelegen op Borsbeeks grondgebied, nabij de Koudebeek tegen Deurne).

In bedoeld boek schrijft Stockmans, dat aangaande de grenzen van Wommelgem meerdere geschillen gerezen zijn, zowel op burgerlijk als op geestelijk gebied. Het oudst bekende geschil dateert uit 1321. Sinds vele jaren hadden de pastoors van Deurne en Wommelgem het recht betwist der woning van Joannes de Coudelaere, palende aan de Koudebeek. Op 26 mei 1321 werden beide pastoors opgeroepen bij Arnold, landdeken van Antwerpen, om te verschijnen in de St-Margaretakamer. Ook waren op deze bijeenkomst Jan van Liere en zijn dochter Elisabeth, gemalin van Jan van Deurne aanwezig, 's Anderendaags riep Arnold de pastoor van Wommelgem opnieuw op, samen met Jan van Coudelaere en velde als vonnis, dat het huis toebehoorde onder de kerk van Deurne, «alwaar Jan van Coudelaere, zijn familie en afstammelingen voortaan ook hun Paasplicht zouden moeten vervullen».

Schrijver voegde er nog aan toe, dat met de woning, «Manebrugge» bedoeld werd, dewelke in de 17e eeuw de naamverandering «Sprinkhaan» onderging. Het grensscheidingsverdrag van 1756 heeft deze eigendom daarna aan Borsbeek toegewezen.

Er moeten ook nog grensgeschillen bestaan hebben betreffende het landgoed Immerseel, maar hierover ontbreken nadere gegevens.

Het heeft er de schijn naar dat de vele grensgeschillen enige twijfel doen ontstaan, bij welke gemeente Kandonklaar vroeger behoorde. Veeleer moet nochtans worden aangenomen, dat de wijk bijna steeds onder Wommelgem behoort heeft, maar wellicht gedurende een korte tijd aan Deurne toebehoorde, ten bewijze de talrijke Deurnese laren: Eksterlaar en Te Boelaar, waarvan reeds sprake geweest moet zijn in 1344.

Laar is de oorspronkelijke betekenis van een open plaats in een bos (verwant van het Franse clairière), maar kan ook als tweede betekenis (volgens de Middeleeuwse oorkonden) onbebouwde grond of gemene weide hebben. In ons geval kan er evenwel ook «donk» aan te pas komen (Kan-donk-laar) waarvan de oorspronkelijke betekenis «moeras, zompige wildernis met gras en struikgewas» (dr. J. Lindemans) geweest moet zijn. Het is verwant met dong = mest. Kandonklaar zou aldus een dubbele oorspronkelijke betekenis kunnen hebben.

Aangroei Kandonklaar

In 1935 werd een aanvang gemaakt met de bouw van een kapel, toegewijd aan O. L. Vrouw Boodschap. Na de verharding der Autolei groeide Kandonklaar inderdaad snel aan, zodat de oprichting van een hulpparochie noodzakelijk bleek. Ook werd een begraafplaats aangelegd, die kort voor de tweede wereldoorlog in gebruik genomen werd.

Op 4 juni 1935 werd E. H. Stas, voorheen onderpastoor te Wijnegem, kapelaan benoemd der hulpparochie en onder zijn onverpoosde arbeid groeide «Laar» spoedig uit tot een bloeiende parochie. Tal van christelijke organisaties werden in het leven geroepen en groot was de vreugde, toen in 1950 een Parochiaal Huis ingezegend kon worden. De zaal kreeg de naam St. Jozefhuis, naar de heer Jozef Liekens, die geen financiële offers ontzien had opdat de parochiesaal in de kortst mogelijke tijd tot stand zou komen. De heer Liekens kwam op 22 augustus 1958 jammerlijk om het leven bij een ongeval. Toen E. H. Stas op 5 juni 1951 gevierd werd bij gelegenheid van zijn zilveren priesterjubileum, was het niet te verwonderen dat de pers over de zielenherder o.a. het volgende schreef: «E. H. Stas heeft tijdens de 16 jaren van zijn rijk apostolisch werk te Wommelgem de harten weten te veroveren van geheel Kandonklaar, omdat hij naast eenvoud, de goedheid overtreft. In de annalen der geschiedenis zal geboekt worden «dank zij het geestelijk werk van Z. E. H. Stas, kapelaan, werd Kandonklaar een machtige parochie». (Algemeen Weekblad 16-6-1951).

Met spijt in het hart zagen de «Larenaren» hun geliefd kapelaan in januari 1952 vertrekken naar Borgerhout, waar hij pastoor benoemd werd van de H. Familie. E. H. Van Craen werd zijn waardige opvolger, dewelke op 16 augustus 1958 benoemd werd tot pastoor, zodat O. L. Vrouw Boodschap niet meer als een hulpparochie beschouwd diende te worden. Heuglijke dagen voor Kandonklaar waren o. m. de vaandelwijding bij de Mannenbond van het H. Hart door Mgr. Schoenmaeckers en de instelling van een processie (een initiatief van E. H. Van Craen), dewelke nochtans bij de eerste uitgang uitrengende (31 mei 1953).

In 1960 vertegenwoordigde Kandonklaar zowat 1/3 der ganse bevolking (± 2700).

Sinds 1935 werd voor de kinderen van de wijk lesonderricht gegeven door de Zusters Annonciaden, uit de Volkaertslei, terwijl de gemeenteraad, na zeer lang aankloppen te Brussel, op 1 augustus 1960 toelating verkreeg een gemeentelijke jongensschool op de wijk te bouwen.

Hof Kandonklaar

De eerst gekende eigenaar van het hof Kandonklaar was Jozef De Ridder - Verheyen, dewelke het eigendom in 1785 aankocht. In 1820 ging het kasteel over in handen van G. Meeussen, brouwer te Antwerpen, dewelke het eigendom in 1825 verkocht aan Ferdinandus Nicolaas Werbrouck, dewelke later tevens eigenaar zou worden van het kasteel Hulgenrode. De familie Werbrouck was zeer gekend. Achtereenvolgens was het hof nog eigendom van E. Van Haecht (1831 tot 1849), Hendrik Sils (1849 tot 1889), Alfons Moons (1889-1892), Jozef Prij (1892-1893), J. Van Pelt en kort daarop de Heer L. Volkaerts. Nu nog zegt men «het hof Volkaerts», terwijl een straat de naam Volkaertslei draagt.

Hendrik Sils overleed op 22 november 1881 te Wommelgem, terwijl Alfons Moons bestuurder was van het Rubenspaleis te Antwerpen. Deze laatste kocht het hof Kandonkkaar in 1889 voor de som van 41.800 frank. Het hof is thans eigendom der kloosterorde Zusters Annonciaden, v.z.w.d. Huldenberg.

Hofke Roose en Roosekapel

Het «Roosehof» en Roosekapel vormen een zeer merkwaardige geschiedbron voor de gemeente. Beide gebouwen werden genoemd naar de familie, die eigenaar hierover was tot 28 december 1822. Het is niet gekend wanneer de familie in het bezit kwam van het kasteeltje, of wanneer het opgericht werd. Zeker is, dat de familie in 1641 reeds eigenaar was van het lusthof. Volgens baron le Roy (Notitia Marchionatus) richtte Anna Frederickx van der Bouchorst, vrouwe van Seclin, weduwe van Jan Roose de Baisy, heer van Martinsart, een kapel op in 1650, toegewijd aan de H. Maria. De mooie kapel diende jammer genoeg in 1864 plaats te ruimen voor de bouw van Fort II. De afgebroken materialen der kapel (arduinen zerken, dorische kolommen, enz.) worden thans nog te Wommelgem en Antwerpen als herinnering bewaard.

De familie Roose was afkomstig uit Vlaanderen en tevens eigenaar van het kasteel van 's Gravenwezel (Isabella Beatrix Roose, weduwe van Ferdinand Hendrik Vecquemans).

De echtgenoot van Anna Frederickx, (Jan Roose) was algemeen schatbewaarder der stad Antwerpen (1624-25) en bracht het tot Schepen en Burgemeester van deze stad. Hij overleed op 27 juli 1641 en zijn stoffelijk overschot werd bijgezet in een prachtige familieelder in de St-Jacobskerk te Antwerpen. Het grafmonument, bekroond met twee kunstig gebeitelde engelbeelden, werd vervaardigd door Artus Quellin Jr. (overleden in 1668), zoon van Jan Quellin.

De familie Roose droeg niet alleen de titel van graaf de Baisy, maar verkreeg op 9 mei 1683 van Karel III de titel van baron van Boechout. Albert Roose (1628-1707) bezat in de 17e eeuw inderdaad ook het «Spokenhof» te Boechout (waarschijnlijk gebouwd in 1610) en wiens wapens in de gevel geplaatst werden. Het wapen van Albert Roose, majoor van de stad Antwerpen, heer van Seclin en Martisant, echtgenoot van Christina Barbara van Liere, alias de la Torre en die dochter was van Ridder Pauwel van Liere, schepen van Antwerpen (1613-33) is als volgt:

«Van keel (rood) met de keper van zilver en drie rozen van hetzelfde. Helm: gekroond.

Helmteken: een roos van zilver tussen een vlucht van keel en zilver. Schildhouders: twee zwanen aan de hals met goud gekranst, houdende een standaard; rechts met de wapens van het schild; links met de wapens van Liere; dit is, van keel met drie kepers van zilver».

De familie Roose is uitgestorven in de 19e eeuw, op 18 december 1873 om precies te zijn. Carolus Roose was de laatste mannelijke vertegenwoordiger der familie. Hij huwde met barones Hendrika Ghislina de Visscher en overleed op 30 oktober 1817. Uit het huwelijk sproten twee dochters, namelijk gravin Maria Roose (die Arnoldus Gilles huwde en op 52-jarige leeftijd overleed op 9 juni 1850) en gravin Josephina Roose (die in de echt trad met graaf Ludovicus van Beaufort en stierf in 1873). Beide dochters verkochten het hofke Roose op 28 december 1882 aan Mevrouw Douairière

K. de Brouckhoven-de Bergeyck. Op de Meir te Antwerpen bestond ook een hof Roose, dat op 13 augustus 1812 reeds door de beide dochters aan Napoleon verkocht werd en later het Koninklijk Paleis worden zou.

Na mevrouw de Brouckhoven-de Bergeyck kwam het hofke Roose te Wommelgem in 1832 in bezit der familie Hendrickx-Chantrain; in 1906 aan Jacobus Ludovicus Moons; in 1928 aan Joannes Watelet (toondichter en organist) en in 1954 aan Maria Buytaert (Sobelrue). Zwaar geteisterd in 1944-45 tijdens de V-bommenperiode, diende het hof - op het koetshuis na - gesloopt. Dit koetshuis werd omgetoverd in een stemmig en vooral rustig buitenverblijf. De heer Architect Arthur Paul Hahn heeft uit het oude gebouw gered wat te redden viel en verrichtte hierbij vermeldenswaardig werk. Kostbare overblijfselen van kasteel en kapel bracht hij meestal over naar het koetshuis, alsmede naar het Vlees- en Rubenshuis te Antwerpen. In het koetshuis (Roosekapellaan) is onder meer te vinden, het altaar der kapel, het altaarbeeld en enkele stollen. Twee schoorstenen werden opgetrokken uit gaaf gebleven materialen van het voormalig kasteeltje. Boven de schoorsteen der keuken prijkt een onbekend wapenschild. Kunstig vervaardigde tegelstenen sieren de wanden, terwijl de trapleuning kunstig uitgesneden is. Waar thans de schoorsteen der zitkamer opgetrokken is, stonden vroeger de paarden gestald. In het gebouw is trouwens bijna ieder meubelstuk vervaardigd van overblijfselen uit het oorspronkelijk gebouw. Er bevindt zich tevens een indrukwekkende brandkast, voorzien van zes sloten. De heer Hahn is tevens in het bezit van een torenklokje (waarschijnlijk afkomstig van de kapel), waarop het jaartal 1713 vermeld is. In de merkwaardige voortuin valt niet alleen de nog bestaande driebogige brug over het nog bestaande gedeelte der omwalling op, maar vooral de dorische kolommen van de kapel, alsmede een oude waterpomp en een arduinen steenblok, in een bijgebouw gemetseld, met vermelding van het Jaartal 1613.

In deze merkwaardige voortuin van het hofke Roose (het buitengoed is als druksieraad genomen voor de Vlaamse liederenuitgave «De Ring») treft men zelfs twee arduinen stenen aan, die afkomstig blijken van grafzerken van te Wommelgem of omgeving gesneuvelden Sansculotten! Waar één steen gedeeltelijk vergaan is, kan op de andere duidelijk de naam van de overleden Franse soldaat afgelezen worden. Het betreft capl. (korporaal) Wilgo. In de voorgevel is een dubbel wapen te vinden, met de vermelding «Lapostele - Roose».

De geschiedenis van het hofke Roose houdt enigszins verband met deze van het «Spokenhof» te Boechout. In dit gebouw, waar schoonheid en eenvoud harmonisch samenleven, woonde tot aan zijn dood de grote Vlaamse componist Jef Van Hoof (geboren in 1886 en overleden op 24 april 1959). Toen het hofke Roose in 1955 gesloopt werd, heeft de toondichter van «Groeninge» en «Daar is maar één Vlaanderen» eigenhandig één der oude vloeren uitgebroken en overgebracht naar het «Spokenhof».

Landgoed van Immerseel

Het landgoed en het verdwenen kasteel «Van Immerseel» heeft in vroegere eeuwen een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van Wommelgem. Het landgoed omvatte meer dan 100 ha. en het landgoed «Ternessen» hoorde eveneens onder dit van Immerseel.

Het lot van onze voorouders was in handen van heren of geestelijke gestichten. De heren Van Immerseel hadden zodoende een domein of buitenverblijf te Wommelgem, waarvan de stichting tot het Frankisch tijdvak opklimt. Reeds in de 13e eeuw, en mogelijk veel vroeger, was het domein in

het bezit van het ridderlijk geslacht van Lyere, daar Jan I, hertog van Brabant, aan Johan de Lyra, zoon van Arnold van Liere, het dorp Wommelgem geschonken had. De stamboom der familie vermeldt dat de nieuwe heer van Wommelgem het kasteel Immerseel bouwde in 1280. Sederdien werd de tak der van Lieren algemeen Van Immerseel geheten naar het verblijf van die naam.

Immerseel spruit voort uit een plaatsnaam met uitgang -sele, zoals Mortensele (Mortsel), Litensele, Eggersele, enz. Volgens kol. P. Van den Bogaerde betekent Immerseel: koehouderij (vacherie). De plaats was van ouds gekend om haar uitgestrekte beemden en lag besloten tussen de gemeenten Deurne, Wijnegem en Wommelgem (Stockmans en De Raadt). «Wanneer Godevaart Van Immerseel het leengoed in de 15e eeuw verhiel, bevatte het een «winhove» of wijnhof en een domein van 59 bunderen land; verder de heerlijkheid van het dorp Wommelgem, met een derde deel in de grote tiende aldaar, een windmolen, twee watermolens, een koren- en smoutmolen «die binnen corte jaeren afgebrandt zijn» (Machionatus, blz. 207), een weggeld over de Immerseeldijk, enz.» (Springael). Volgens Stockmans en De Raadt, moet Hendrik Sanders in 1432-33 het kasteel heropgebouwd hebben, terwijl, volgens het werk van J. le Roy «Notitia Marchionatus» het kasteel gedeeltelijk verwoest werd in de 15e of 16e eeuw. Sommigen veronderstellen dat de verwoesting plaats greep omstreeks 1585, wat in de woelige periode valt van het Staatsenleger en Alexander Farnèse en aldus wel eens door een van beide legers verwoest zou kunnen geweest zijn.

Of zou het kasteel tesamen met de parochiekerk in 1589 verwoest zijn geworden? Bladzijde 205 van le Roy's «Notitia Marchionatus» bevat een gravuur van de puinen in het jaar 1678. Daar het kasteel onbewoonbaar geworden was, verbleven de heren van Wommelgem niet meer in de gemeente, niettegenstaande de heerlijkheid hun toebehoren bleef. Intussen moet het landgoed gesplitst zijn geworden; enerzijds het landgoed «Immerseel» en anderzijds het landgoed «Ten Esschen» of «Ternessen». Aangenomen mag, dat in het begin der 16e eeuw «Immerseel» van «Ternessen» gescheiden werd, daar Joannes Vermoelen de eerste eigenaar was van het landgoed «Ternessen». De overblijfselen van het kasteel «Immerseel» bleven nagenoeg dezelfde tot 1864, zoals door baron le Roy voorgesteld in zijn «Notitia Marchionatus».

Op 19 april 1864 brak een enorme brand uit op de nabijstaande pachthoeven, bewoond door landbouwer Huybrechts en de kinderen Lucas. De oorzaak van de brand moet ontstaan zijn uit een genster, die ontsnapt was uit een locomotief, die materialen aanvoerde voor het in aanbouw zijnde fort I. De woningen met al de meubelen, de schuren en stallingen, alsmede een paard en een gedeelte van het vee, werden de prooi van het gretig vuur. De schade beliep nagenoeg 50.000 frank. Ook de historische overblijfselen van het kasteel «Immerseel» werden zwaar gehavend en, niettegenstaande de sterk gebouwde muren, steeds bouwvalliger. Weledele Heer Fredegandus Cogels, senator, sloopte als eigenaar van het kasteel, het gebouw in 1885. Het landgoed 38 ha. bevattend, werd later verkaveld, terwijl de Militairebaan het geheel doorsneed. De oude gebouwen der huidige brouwerij Beirens waren de stallingen van het kasteel, dat gelegen was ten Westen der Militairebaan tussen de boerderijen van Adriaenssens en Nicolay. Wanneer opgravingen verricht moesten worden, zouden zonder de minste twijfel de grondvesten ontdekt worden, die zich beslist ondiep moeten bevinden. De hoeven van voornoemde landbouwers bevinden zich trouwens op een lichte verhevenheid, waaronder de grondvesten van 't kasteel zich bevinden.

Familie van Immerseel

De familie Van Immerseel, (de oorspronkelijke naam luidt van Liere-de Lyra) was een zeer voorname familie uit Antwerpen. Zij bezat een buitenverblijf te Wommelgem, terwijl te Antwerpen het hof «Ter List» (Lange Nieuwstraat) eveneens haar eigendom was. «Immersele» is een Skandinaafs woord, dat volgens P. Van den Boogaerde, koehouderij (vacherie) betekent. De stamboom der familie gaat terug tot 1237 (Arnold van Liere). Vervolgens vermeldt de stamboom in 1278 Johan van Liere, heer van Wommelgem, die het kasteel «Immerseel» in 1280 bouwde. Daarna vinden we onder andere Arnold Van Immerseel (1415), die burgemeester was van Antwerpen (1413-19) en eerst Elisabeth van Kets en later Katerina van Somepeke huwde. Tussen de van Liere's en de van Somepeke's werd menig huwelijk gesloten in de 15e eeuw. De wapens van beide families zijn trouwens dezelfde. De stamboom vermeldt verder nog Aert Van Immerseel (1433), die te Parijs studeerde, het kasteel «Immerseel» herbouwen liet in 1432-33 en overleed in 1450. Na Aert of Arnold, werd Elisabeth Van Immerseel eigenares van het landgoed. Zij verkocht in 1472 een watermolen, aan de Schijn gelegen, aan de stad Antwerpen, dewelke er een Spuihuis oprichtte teneinde de Herentalsevaart te voeden.

Vervolgens werd in 1510 Jan Van Immerseel, ridder, markgraaf van Antwerpen en heer van Wommelgem, eigenaar van het kasteel. Hij was een neef van Elisabeth Van Immerseel en huwde met Maria de Lannoy, ondergravin van Aalst. Over Jan Van Immerseel schrijft Aug. Thijs in zijn werk «Historiek der straten van Antwerpen»:

«Jan Van Immerseel, markgraaf en heer van Wommelgem, overleed te Antwerpen in 1504. Zijn zoon (Jan) volgde hem op in die hoedanigheid en bleef dit tot 1520. Hij was raadsheer en kamerheer van Karel V, die hem in zijn brieven zeer vleidend «mon cher et féal cousin» noemde. De familie is uitgestorven in de volgende eeuw. Een der laatste van hen is de markgraaf Jan Van Immerseel, die tijdens de kerkverwoestingen van 1566, in de kathedraal van Antwerpen met zijn voetvolk rukte, doch vluchten moest voor de dreigende houding van het gepeupel».

Met betrekking tot de eigenaars van het kasteel, vermeldt de stamboom als laatste eigenaar Thomas Van Immerseel (1654). Hij huwde met Madeleine Françoise 't Serclaes en verkocht het landgoed op 13 april 1672 aan Jan Gansacker voor 58.000 gulden. Gansacker was gehuwd met Margareta Vinck en met Maria Bollarte. Na zijn dood erfde Jacob Gansacker het landgoed, wiens grafzerk nog te vinden is in de St-Jacobsmarkt te Antwerpen. Naast een Van Immerseelstraat te Wommelgem, is deze straat ook te Antwerpen te vinden, evenals de Margravestraat, die omstreeks 1495 geopend werd door Jan Van Immerseel.

Wapen der familie Van Immerseel (tevens der familie Van Somepeke): «Van keel met drie kepers van zilver».

Familie de Neuff

Simon Jozef Charles de Neuff, heer van Wommelgem, Aissche, Ensefair en Walhaim, was de laatste heer van Wommelgem en was een zoon van Simon Charles de Neuff en Maria van Colen. Geboren op 6 november 1734, trad hij op 6 februari 1755 in het huwelijk met Philippa Josephina du Bois d'Aissche. Uit hun huwelijk sprongen twee dochters: Anna, geboren op 27 januari 1757 en Maria-Charlotta, geboren in 1759. Deze laatste huwde met Karel Jozef du Bois van Vroylande en Anna op 25 april 1792 met graaf Karel d'Oultremont, heer van Wegimont en dewelke de kaak op het gemeenteplein heroprichtte na de Franse omwenteling. Na het overlijden der echtelingen de Neuff-van Colen erfden graaf d'Oultremont-de Neuff al de goederen. Graaf d'Oultremont, geboren te Antwerpen op 11 juli 1753, overleed op 4 germinal van het jaar X der Franse tijdrekening en zijn vrouw op 19 maart 1830. Uit hun huwelijk sprongen vijf kinderen, waarvan Emiel (geboren in 1787) al de goederen van zijn ouders erfde. Hij was gevolmachtigd minister van België bij de Romeinse Staten en huwde met barones Maria Charlotta Beatrix de Lierneux de Presles. Na het afsterven van de echtelingen E. d'Oultremont-de Lierneux erfde hun dochter, gravin Emilia Olympia d'Oultremont, al de goederen (1837). Zij huwde met baron Victor Jozef Ghislain van der Linden d'Hoogvorst. Uit hun huwelijk sprongen twee zonen: Adriaan en Edmond, waarvan eerstgenoemde, bij akte van 28 februari 1878, de goederen van zijn ouders erven zou, die gelegen waren onder Wommelgem, Borsbeek, Vremde, Mortsel en Lier. Hij was gehuwd met de Italiaanse markgravin Aurora Guadagni. Edmond van zijn kant erfde onder andere de goederen gelegen onder Hoboken en die hij verkocht voor 300.000 frank. Ook Adriaan Ghislain van der Linden was volop doende zijn geërfde goederen te verkopen, toen hij te Florence overleed na een slepende ziekte. Zijn weduwe verkocht alle goederen verder en de verkoop duurde meer dan tien jaar. Het voornaamste lot, het landgoed «Van Immerseel», werd toegewezen aan Weledele Heer Fredegandus Cogels, senator en broeder van Georges Cogels, burgemeester te Deurne van 1840 tot 1885.

Wapen der familie de Neuff

«Van goud, met de hoofden van drie everzwijnen van sabel (zwart)».

De gemeente Wommelgem heeft dit wapen als gemeentezegel aangenomen, maar veranderde later de everzwijnen in dassen. In dit verband verhaalde E. H. Jos. De Schutter (heemkundige) volgende pikante bijzonderheid :

«Nadat de gemeente het wapen der familie de Neuff als gemeentezegel overgenomen had (omstreeks 1782), ontstonden onaangename verwikkelingen. De Wommelgemnaren werden inderdaad aldaar voor wilde varkens uitgescholden (!). Onze voorvaders voelden zich in hun eer gekrenkt en zij besloten een wijziging aan het blazoën aan te brengen. Daar de koppen van een everzwijn en een das veel gelijkenis met elkaar vertonen, viel de keuze op «de drie dassen».

Een das is een plomp marterachtig roofdier, maar van groot nut, daar het muizen, ratten en slangen verdelgt. Zijn verschijning is eerder zeldzaam. Van zijn fijne haren worden borstels en penselen gemaakt.

Landgoed Ternessen

Omtrent het ontstaan en het tijdstip van de bouw van het kasteel «Ternessen» of «Ten Esschen» tast men in het duister. Verondersteld mag dat het landgoed «Van Immerseel» en «Ternessen» in het begin der 16e eeuw van elkaar gescheiden werden. Omtrent dit tijdstip huwde immers Joannes Vermoeien met een lid der Van Immerseel's, namelijk Anna en dit echtpaar werd eerste eigenaar van het landgoed (vanaf 1610). Aanvaard mag, dat Joannes Vermoeien het kasteel bouwde omstreeks 1610. De familie Vermoeien behield het landgoed tot 20 september 1736, waarna Joannes d'Allewich eigenaar werd tot 1740. Vervolgens had de familie de Cornelissen het landgoed in handen van 1740 tot 1816 en was het Jacobus de Cornelissen die het kasteel herbouwde in 1775. Springael schrijft hierover «dat hij (Jacobus de Cornelissen) in 1775 een kasteel deed bouwen, veel grootser en schoner dan het oude en dit in een ander gedeelte van het park. Van de oude gebouwen bestaat thans niets meer dan een torentje, nevens de bestaande stallingen en nog is dit gedeeltelijk vernieuwd».

Anderzijds liet graaf Joannes Baptiste Adrianus de Cornelissen tussen 1791-94 omvangrijke verfraaiingswerken aan het kasteel en het park uitvoeren. Tevens had hij het plan opgevat een dreef met een driedubbele bomenrij te planten in de richting der Herentalsebaan, aansluitend op de dreef van het landgoed «Hulgenrode». De dreef werd gedeeltelijk aangelegd in 1810 en de laatste bomen ervan eerst in 1894 uitgehakt. In het mooie park leefden bovendien talrijke reebokken en herten.

Napoleon was met de familie de Cornelissen zeer bevriend, voornamelijk dan met Joannes Baptiste Adrianus de Cornelissen, dewelke hij op 6 oktober 1810 tot graaf benoemde. Hij was tevens burgemeester van Antwerpen (1812-14). Napoleon en zijn echtgenote Marie-Louise, samen met haar hofdames, de prins van Neufchatel, de maarschalcken Duroc en Mortier, alsmede een aantal generaals, brachten zelfs een bezoek aan het kasteel «Ternessen». De ontvangst was luistervol en de keizer genoot op het domein een heerlijk verlof. De ontvangst geschiedde naar aanleiding van een zesdaags bezoek (van 30 september tot 5 oktober 1811) aan Antwerpen, waar de keizer en zijn gevolg verbleef op het in 1745 gebouwd en door Napoleon in 1812 aangekocht Koninklijk Paleis op de Meir.

Op 22 mei 1816 verkocht Joannes de Cornelissen het kasteel «Ternessen», met de omliggende gronden, 60 ha. groot, mits tussenkomst van Notaris Gliezes te Antwerpen, aan Joannes Josephus de Witte-Maria Theresia Herry, voor de som van 246.470 frank. Charel de Tylerchamps verhaalt in één van zijn boeken, dat rond dit tijdstip in het kasteel een Tempel van Italiaanse bouwtrant bestaan moet hebben.

Na het overlijden van de echtelingen de Witte-Herry, werd, door ambt van Notaris E. Deckers te Antwerpen, het kasteel openbaar verkocht op 26 juni 1890. De verkoop bestond uit 120 loten en onder de kopers vinden we de namen van Theophiel Meeus; Prosper Luyckx; de Burgerlijke Godshuizen te Antwerpen; Henri Van Tichelen; Emmanuel de Browne; J. Blockx; De Meulder; baron Henri de Witte en markgravin d'Aubigny-de Witte. De voornaamste loten bleven in handen van de erven der echtelingen de Witte-Herry, maar op 23 februari 1893 werd het kasteel en het hof, 72 ha. groot, van hand tot hand verkocht aan Theophiel Meeus voor 230.000 frank. Theophiel Meeus, geboren op 30 maart 1849, was een broeder van de toenmalige burgemeester van Wijnegem, Louis Meeus, medestichter van de overbekende likeurstokerij Meeus te Wijnegem, onder het merk «De Sleutel».

Theophiel Meeus, die op 3 maart 1895 overleed, was gehuwd met Maria Schul en uit het huwelijk sproten 9 kinderen. Maria Schul, in 1857 geboren, overleed in 1940 en werd naast haar echtgenoot in een familiekerkder begraven naast het hoogkoor der parochiekerk. Thans is het landgoed eigendom der familie Van Doren. Het hof «Ternessen» is steeds een prachtig landgoed geweest. Een met treurwilgen omringde visrijke vijver en het park, vormden van het geheel iets schilderachtigs. Spijtig genoeg werd het kasteel, alsmede het prachtig park, slachtoffer van de oorlog 1939-45. In het kader ter verdediging van Antwerpen - een plan dat gelukkig niet baatte - groef de Duitse bezetter een «anti-tankkanaal» rond de grootstad. In de volksmond noemde men het kanaal «de Dnjepr», naar de naam der Russische stroom en waar het Duitse leger ontzettende verliezen leed. Het kanaal liep achter Fort II doorheen het landgoed «Ternessen», met het gevolg dat het kasteel gesloopt werd en het park verwoest (1943). Bovendien dienden nog gronden afgestaan voor de aanleg van de autosnelweg Boudewijn. De grondvesten van het kasteel zijn evenwel nog te vinden, terwijl de hoeven, met het antiek torentje, de getuigen blijven van een groot verleden.

Familie Vermoelen

De familie Vermoelen, eerste eigenaar van het landgoed «Ternessen», is van Antwerpse afkomst en zeer goed bekend. De stamboom der familie gaat terug tot 1477, toen Hendrik Vermoelen schepen was der Scheldestad. Tal van familieleden fungeerden trouwens te Antwerpen als burgemeester, schepen of groot-aalmoezenier. Joannes Vermoelen was onder andere schepen in 1785 en Filip Vermoelen in 1806 schepen en van 1814 tot 1817 burgemeester. Alle tijdstippen vermelden rijke huwelijken en grote betrekkingen. Joannes Vermoelen, eerste eigenaar van het landgoed «Ternessen» huwde met Anna Van Immerseel, die behoorde tot de invloedrijkste en schatrijkste families, die eeuwen lang meesters over Wommelgem is geweest. Thans nog zijn rechtstreekse afstammelingen der familie Vermoelen te vinden, onder meer te Antwerpen en Hoboken.

Wapen der familie Vermoelen:

«Een schild gevierendeeld, waarvan het eerste en vierde deel van azuur, beladen met drie molenijzers van zilver; het tweede en het derde van goud, beladen met een molensteen van azuur; het schild gedekt met een helm van zilver, gekroond, geboord, getralied en gesierd van goud, gevoerd van keel, en tot helmteken een vlecht, aan de rechterzijde van azuur en aan de linkerzijde van goud tussen welke de molensteen van het schild. Verder met zijn helmdekken, aan de rechterzijde van azuur en zilver en het linker van goud en azuur».

Familie de Cornelissen

De familie de Cornelissen was in het bezit van het kasteel «Ternessen» van 1740 tot 1816.

Jacobus de Cornelissen, die het kasteel in 1761 erfde van Mej. Clara de Cornelissen, was doctor in de rechten en zoon van Pietro Ignatio de Cornelissen-Maria Katerina Mertens. Hij herbouwde het kasteel in 1775. Na zijn overlijden (12 maart 1790) zonder nakomelingen, liet hij 2.000 gulden na aan bloedverwanten van moeders zijde en het landgoed «Ternessen» aan Jacobus de Cornelissen, jongste zoon van Joannes Baptiste de Cornelissen de Weynsbroeck, heer van Schoten. Jacobus de Cornelissen huwde Henriette du

Bois de Vroylande en bewoonde een grote woning aan het Groenkerkhof (Groenplaats) te Antwerpen. Keizer Napoleon gaf hem op 6 augustus 1810 de titel van graaf. Zijn enige zoon, Joannes Baptiste Adrianus, gehuwd met Josephina Stier, werd op amper 23-jarige leeftijd burgemeester van Antwerpen (1812-14), Volgens Aug. Thijs zou hij in 1811 ook maire van Wommelgem geweest zijn, maar de archieven der gemeente maken hiervan geen melding (Springael).

Wij hebben reeds gezien dat Napoleon een grote genegenheid wegdroeg voor de familie de Cornelissen en zelfs een bezoek bracht aan het kasteel (oktober 1811). Op Napoleons verzoek vestigde de graaf zich in 1812 te Parijs, maar de lichtstad ontnam hem z'n geluk. Door mislukte handelszaken en tevens door al te weelderig te leven, verloor hij er gans zijn fortuin. Zijn zoon Joannes, burgemeester van Antwerpen en tevens ambtenaar aan het Franse gouvernement te Pondéchery (1815), erfde na de dood van Jacobus het landgoed. Joannes had twee kinderen, n.l. Jacobus, geboren op het kasteel in 1806 en later een droeve beruchtheid krijgen zou, en Henrietta, die het landgoed op 22 mei 1816 verkocht aan Joannes de Witte.

Wapen der familie de Cornelissen:

«Gevierendeeld; 1 en 2 ingehakt in paal van vier punten van sabel op goud, het hoofd van azuur, beladen met 2 ruiten van zilver; dit is Cornelissen; nieuw 2 en 3 van keel, met het hoofd en schild van zilver, met een geankerd kruis van keel, staande midden van het wapenschild; dit is Martini.
Helm: niet gekroond.

Helmteken: een vooruitkomende leeuw van keel houdende het schild van Cornelissen, nieuw. Voor de titel voerder: kroon van graaf. Schildhouders: twee leeuwen».

Familie de Witte

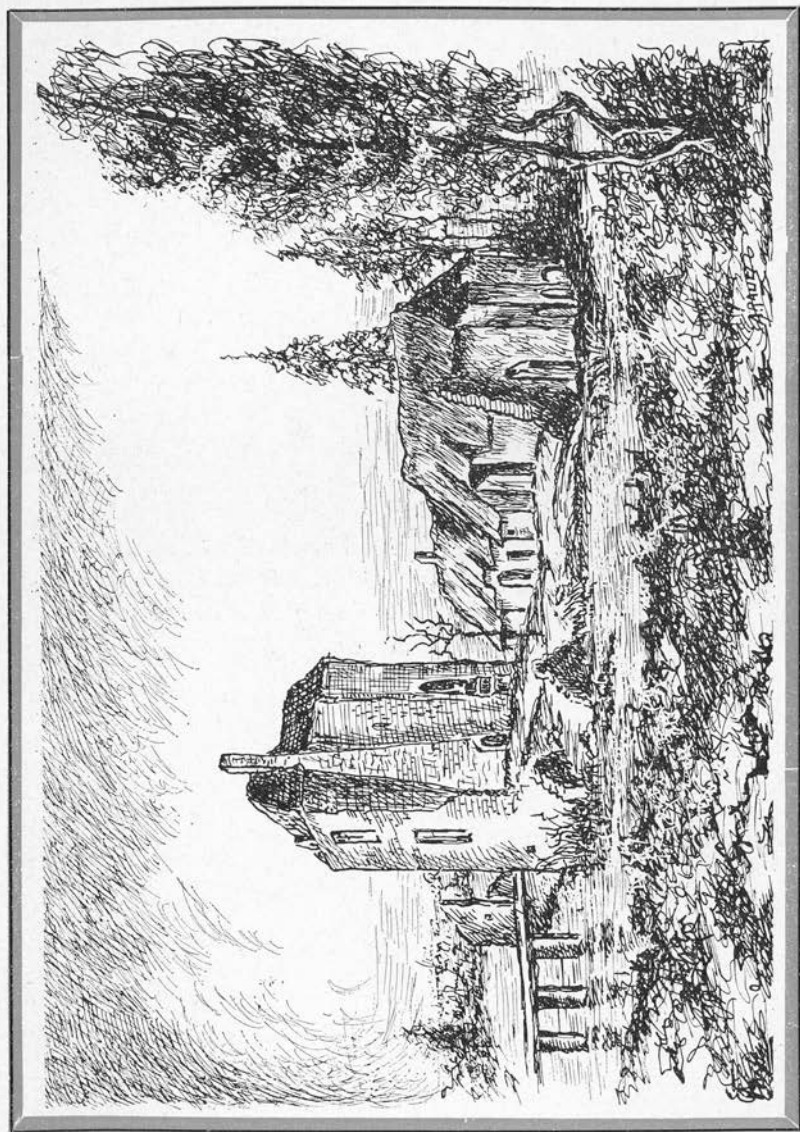
De grootouders van Joannes de Witte, eigenaar van het kasteel «Ternessen» van 1816 tot 1851, waren de echtelingen Carolus de Witte (oud-schepen van Antwerpen) Maria Katerina van Kesel (eigenares van het buitengoed «de Witte» te Hoboken). De ouders van Joannes waren Carolus Jacobus de Witte-Joanna Gavellier.

Joannes Josephus de Witte zag te Mechelen het levenslicht op 8 maart 1766 en huwde met Maria Theresia Herry. Uit dit huwelijk sproten twee kinderen: Joannes (geboren 21 februari 1808) en Ludovicus (geboren 15 april 1810). Joannes Josephus de Witte overleed op 19 april 1851 en een gedenksteen op de zijbeuk der parochiekerk vermeldt:

*Joanni Josepho de Witte, ovi vixit ann. LXXXV.M.L.D.X.I.
Antverpae defuncto
S. D. XIX April Ann. DNI-MDCCCLI
Joannes Filius Patri Benemerenti in Pace.*

Volgens Goethals in zijn «Miroir des notabilités Nobiliaires», gaat de stamboom der familie de Witte terug tot het jaar 1500.

De jongste zoon van Joannes, n.l. Ludovicus, overleed op 24 april 1853, terwijl de oudste, Joannes, de titel van baron toegewezen kreeg op 15 oktober 1853. Hij was lid van het Instituut van Frankrijk; lid van de Kon. Academie van België (1841); Ridder in de Leopoldsorde (1856) en Ridder van het Erelegioen (1854). Hij huwde te Billy, bij Orleans (Fr.) met Anna Maria de Crespín de Billy en het echtpaar vestigde zich te Parijs in de

HOF VAN IMMERSEEL (bouwjaar 1280)

Op het hof van Immerseel woonde de heer van Wommelgem.
Bouwjaar 1280. Zwaar geteisterd in de 16^e eeuw en in 1864 door een brand.
De tekening geeft een beeld van het hof in 1860. In 1885 sloopte F. Cogels de
overblijfselen van het histo-rische gebouw. {Zie bladzijde 74}.

wijk St-Honoreus. Iedere zomer verbleven de echtelingen evenwel op hun kasteel te Wommelgem. Uit het huwelijk sprongen zes kinderen. Joannes de Witte overleed op 29 juli 1889. Zijn kinderen verkochten het landgoed op 26 juni 1890, maar de verkopers zelve kochten de voornaamste loten, n.l. 1, 12 tot 24; 46 tot 73; 76 en 90, mits 294.000 frank. Uiteindelijk kocht Theophiel Meeus het kasteel en de omliggende gronden, 72 ha. 81 a., op 23 februari 1893 volledig, mits de som van 230.000 frank. Wapen der familie de Witte:

«van keel met de keper van zilver vergezeld van drie meerlen van hetzelfde. Het schild is gedekt met de kroon van baron getopt met een helm van zilver, getralied, gekraagd en geboord van goud, gevoederd van sinopel, en gekroond met de kroon van vijf bladeren.

Helmteken: rechts een leeuw van goud en links een wildeman, omgordeld en gekroond met vele bladeren, met zijn knots gewapend. Leuze: Tute vide».

Kasteel Hulgenrode

«Een rode is een geroeid land, dat gelegen is buiten de oorspronkelijke colonisatie-centra (dorpen) en hun gezamenlijke kampen. De rode's zijn dus in regel jonger dan de dorpen. Ze zijn voor het eerst bij enig dorp aangesloten, wanneer, in latere tijd, wegens jurisdictie of tienden, de dorpen zijn onbegrensd geworden». (Prims in «De littekens van Antwerpen»). De oudste vermelding van Huigenrode luidt Hillincrode, waarin we de samenstelling -inc en rode vinden. In de 16e eeuw moet dit landgoed waarschijnlijk een uitgestrekte hoeve geweest zijn, in leen ontvangen van de hertogen van Brabant. Tijdens de oorlogen uit die tijd moet het volledig verwoest zijn geworden en alsdan bekend geraakt onder de benaming «het goed van Hulinghrode».

In het jaar 1600 was dame Joanna de Wasseras, afstammeling van de familie Rockox en echtgenote van ridder Thomas Hutter, eigenares van het landgoed. Haar man was een krijgsman van Tyroolse afkomst en overleed in 1605. Na de dood van Joanna de Wasseras in 1619, erfde het nabestaande familielid Anna Adriana van den Heetvelde het eigendom. Meer dan waarschijnlijk moet haar vader, Karel van den Heetvelde, het kasteel gebouwd en de landerijen in luthoven herschapen hebben. Zijn grafscript voor de kerk van Wommelgem vermeldt, dat Karel van den Heetvelde «heer was van Eeckvelde en Hulkenrode» en overleed op 10 december 1624. Anna van den Heetvelde was gehuwd met haar neef Adrianus van den Heetvelde, dewelke zelf neef was van Nikolaas Rockox, een van de voornaamste lieden uit die tijd en waarvan Hendrik van Cuyck een levensbeschrijving gegeven heeft. Nikolaas Rockox, die geen nakomelingen had, wenste niettemin zijn roemrijke naam te zien vereeuwigen. Hij maakte al zijn goederen over aan zijn neef Adrianus van den Heetvelde, op voorwaarde dat deze de naam en de familiewapens van Rockox overnemen zou. Dit geschiedde op 5 december 1641 bij een akte. Adrianus van den Heetvelde overleed in 1702 nadat drie van zijn vier kinderen hem vroegtijdig overleden waren. Zijn ander kind, Nikolaas, overleed ongehuwd in 1712. Het landgoed werd dan voor 21.000 gulden verkocht aan Maria Martens, weduwe Joannes Wittebol. Na haar dood erfde haar zoon Franciscus, priester, het kasteel, dewelke het gehele eigendom op 22 mei 1777 voor 40.000 gulden verkocht aan Alexander Carpentier-Goris. Deze voor die tijd hoge koopsom getuigt de waarde van het landgoed. Na de dood van de echtelingen A. Carpentier-Goris erfde hun dochter Joanna het eigendom. Zij was gehuwd met Nikolaas Jozef Werbrouck, een van de grootste kooplieden van Antwerpen en wonende naast

het Koninklijk Paleis aan de Meir. Zijn broeder, Joannes, was burgemeester der stad van 1801 tot 1811. Nikolaas Werbrouck overleed op 20 maart 1817. Zijn weduwe en kinderen verkochten «Hulgenrode» aan Franciscus Werbrouck, respectievelijk zoon en broeder van de verkopers. Hij huwde op 24 april 1816 te Parijs met Zoé Katerina d'Heussens, verbleef meestal in voormelde stad en was lid van het Erelegioen, een onderscheiding hem waarschijnlijk door Napoleon gegund. De beste verstandhouding heerste niet in het huwelijk en het kwam zelfs tot een echtscheiding (24 juli 1821). De vrouw werd eigenares van het kasteel, alsmede over twee hoeven te Kessel en te Nijlen. Haar enig kind, Franciscus Marie August, kreeg zij tot zijn elfde jaar toevertrouwd. Een ander kind, geboren op 16 mei 1817, stierf bij ongeval op de hoeve aan de rechterzijde van het kasteel gelegen.

Nikolaas Werbrouck overleed op 4 november 1824, wat aanleiding gaf tot een rechterlijk geding dat acht jaar in beslag zou nemen.

Eindelijk, in 1832, werd het kasteel mits 33.000 gulden, toegewezen aan Ferdinandus Nikolaas Werbrouck, broeder van de overledene. Deze verkocht het landgoed op 4 juni 1834 voor 127.000 fr. aan Joannes Ferdinandus Osy de Wycken-de Bosschaert, wonende Kipdorp 79, te Antwerpen. Het echtpaar, dat het kasteel aanzienlijk vergroot liet, overleed kinderloos, respectievelijk op 11 januari 1846 en 5 november 1852. Voor de helft werd het eigendom geërfd door Eugenia della Faille (Antwerpen) en de andere helft door de vier gezusters Paulina, Maria-Katerina, Eugenia-Regina en Julia della Faille (Fumal). De familie della Faille, die we te Antwerpen in belangrijke functies aantreffen vanaf de 16e eeuw, zou van Italiaanse afkomst zijn (della Faglia), aldus Prims. Op 29 juli 1853 werd het landgoed, 45 ha. groot, toegewezen aan Edmondus Oscar Augustinus baron de 't Serclaes, mits 255.000 fr.; alsmede «Het Zwijn» (2 ha.) mits 12.500 fr. Baron de 't Serclaes, geboren te Wommersom op 29 mei 1818, was doctor in de rechten vanaf 1 september 1839; gehecht aan het ministerie van buitenlandse zaken vanaf 10 maart 1840; secretaris aan het kabinet van de Minister van Buitenlandse Zaken van april 1841 tot juni 1847; bureeloverste aan de directie van staatskundige zaken (30 augustus 1845); ridder van het Erelegioen en de Rode Adelaar van Pruisen, enz. Zijn burgerlijk huwelijk met Hubertina Maria de Gilman werd voltrokken te Ranst op 10 april 1849 en 's anderendaags het kerkelijk huwelijk in de St-Augustinuskerk te Antwerpen. Zijn echtgenote werd geboren te Ranst op 21 mei 1823 en was een dochter van baron Hyacinte de Gilman de Zevenbergen en Clara della Faille de Leverghem. De baron was burgemeester te Ranst van 1822 tot 1830. Baron de 't Serclaes overleed op 29 februari 1888 en zijn gade op 15 mei 1885. Zij werden begraven in een familiekerk te Wommelgem. Hun twee kinderen, Florentina Walburga de 't Serclaes, echtgenote van baron Domis de Semerpont (algemeen secretaris aan het ministerie van Justitie), en Odilia Maria de 't Serclaes, echtgenote van baron Oscar Arnold de Crombrugge de Looringhe, verkochten het landgoed «Hulgenrode» (35 ha. groot) voor 192.000 fr. en de toebehorende landerijen (eveneens 35 ha. groot) voor 111.600 f r. aan eerst voornoemd echtpaar Domis de Semerpont-de 't Serclaes. In 1890 werd Antoon Spruyt-Matzerath uit Antwerpen, eigenaar van het landgoed, liet verfraaiingswerken aan het kasteel aanbrengen en het park in een weelderig landgoed herscheppen. Nadat het kasteel en de rijke meubelering wegens oorlogsomstandigheden in oktober 1914 grotendeels verwoest werd, herbouwde de heer M. Mommens het kasteel in 1920 zoals het er thans nog uitziet, niettegenstaande in 1946 een nieuwe brand de grote zaal teisterde. In 1921 kwam het kasteel toe aan het Nationaal Werk van Kinderwelzijn, dewelke het geheel omvormde tot een prachtig vakantieoord voor zwakke kinderen. Honderden kinderen uit de grootstad genieten er bovendien tijdens de zomermaanden een heerlijk verlof.

Z. E. Kardinaal Van Roey bracht aan de instelling een bezoek op 2 augustus 1949.

In het park zijn merkwaardige bomen te vinden en aan de ingang staat een Canadaboom, die op 1,50 m. hoogte van de grond een omtrek heeft van 4,37 meter.

Franciscus Werbrouck had in 1819 een brede gracht rond het kasteel laten graven en hierover schreef Th. Van der Maelen in zijn boek «Dictionnaire géographique de la province d'Anvers» volgende gegevens, hem verstrekt door de Franse geleerde M. Amault (1766-1834):

Men ontwaarde op 1,50 m. diepte een laag schelp, dewelke in hoeveelheid vermeerderde toen men 3 m. diepte had. In het onderste gedeelte van de bank, ontdekten men versteende overblijfselen tussen de schelpgrond, enz. Men vond er goed bewaarde tanden en beenderen van grote zeevissen onder andere van de «squalus carcharias» en de «squalus galeus» die een blauwachtige schaliekleur hadden. Schrijver besloot: «dit alles levert een bewijs dat de waters der zee, duizenden jaren geleden, tot hier kwamen».

Kasteel Selsaten – VerbrandHof

Dit kasteel moet in ouderdom niet wijken van dit van «Immerseel». Oorspronkelijk moet het eertijds uitgestrekt domein (11e of 12e eeuw) toebehoord hebben aan de Sint Michielsabdij van Antwerpen. Luidens archieven van deze voormalige abdij hoorde het kasteel dan toe aan Goscelinus Hirci, wiens vrijgoed het was. Het landgoed droeg de naam «hof Haga» of «Ter Hage» en aangenomen wordt, dat de naamverandering omstreeks 1155 plaats greep. Vervolgens moet het domein toebehoord hebben aan Amebricus en daarna aan Alscanus, deken van Broechem, die het landgoed voor acht marken verkocht aan Johan van Berchem.

Drie akten uit de voormalige Sint Michielsabdij luiden:

- 1) de akte van 1146: «Pretera Alscanus, decanus de Brochem, terram cum curte Haga et ctun omni jure suo predictae Ecclesie tradidit, cujus hereditarum jus possederat quondam quidam Amebricius, quod ipse et omnes heredes sui, consensu Gocelini Hirci, cujus allodium fuerat, pro octo marcis sibi perpetualiter vendi derat. Hujus rei testes sunt: Arnoldus dapifer, Renzo de Thildune, Reinerus prepositus Antwerpiensis, Ruardus Tempus Dei» - Cartulaire van St-Michiel Antwerpen, boekdeel I.
- 2) de akte van 1155, genaamd «Carta Domini Nicolai Episcopi de curiis minatis in eleemosiam datis quibusdam specialiter nominatus et confirmatio correndem»;
«Curtem de haga cum molendius de Immersele et terram de Selsaten cum duabus partibus decime illius».
- 3) de akte van 1282, genaamd «Confirmatio specialis Domini Ingelramis Episcopi Cameracensis de Conis nostris libertatibus ecclesiae nostra»;
«Item duas partes grosse decime provenientibus de parochia de Wommelgem, in loco qui dicitur Selsaten et in confinio ibidem».

Kwam dus Jan van Berchem in 1155 in het bezit van het kasteel, dan hield de familie van Berchem het landgoed in handen tot 1535. Volgens baron le Roy zou Selsaten een niet-leenroerig goed geweest zijn. Jan van Berchem, zoon van Jan de Grote, was de laatste erfgenaam der familie over het slot. In december 1535 werd het kasteel aangekocht door Jan d'Affaytady, dewelke het gebouw herschiep naar de oude Toscaanse stijl. Enkele jaren daarna (1542) werd het kasteel echter in brand gestoken door de troepen van Marten van Rossem. Bijna al de kloosters, de kastelen en vele kerken in de

Antwerpse omgeving ondergingen hetzelfde lot. Van dan af kreeg het kasteel nog een tweede naam: «Verbrandhof» (er is ook een Verbrandelei). Tot 1807 bleef het prachtig slot in handen der familie d'Affaytady.

In het werk van Cantillon, getiteld «Vermakelijkheden van Brabant», gedrukt in 1770, is er een gravure van het kasteel uit de 18e eeuw te vinden. Gezegd werk bevindt zich in de Stadsbibliotheek te Antwerpen. De gravure biedt van het kasteel een geheel andere aanblik dan deze van thans. Het biedt namelijk een eigenaardig gebouwd waterslot, omringd door brede wallen en dat door een hoge houten brug met het vasteland verbonden is. Het omliggende domein, waarvan de oppervlakte aanzienlijk uitgestrekter was dan nu, bestond grotendeels uit bosland.

Volgens Springael moet Frans De Wael burgemeester te Ranst van 1818 tot 1821 en tevens burgemeester van Wommelgem van 1818 tot 1822, rond deze jaartallen het kasteel bewoond hebben. Nochtans wordt vermeld, dat het landgoed op 17 november 1807 in het bezit kwam van Jan Willem Le Grelle die er lange tijd op verbleef.

Het huidige kasteel is van veel jongere datum en dagtekent eerst uit 1897, toen het door erfenis, eigendom werd van Gustaaf Agie de Selsaeten. Geboren op 18 april 1834 trad hij op 2 mei 1863 in de echt met Emma de Cock, geboren op 26 juni 1834 en dochter van Theodorus de Cock-Adelaida Le Grelle

Gustaaf Agie de Selsaeten, wonende op de hoek van de Ambacht- en Keizerstraten te Antwerpen, en dewelke consul was van Rusland, herbouwde het kasteel in Vlaamse renaissancestijl. De herbouwing geschiedde volgens de tekeningen van bouwmeester Alfons Van der Gucht, dezelfde bouwmeester die het in 1907 gebouwde St-Jozef-Godshuis tekende. Tijdens de verbouwingswerken had de familie Agie haar intrek genomen in de huidige zaal «Keizershof» in de Dasstraat. Aan de vier hoeken werd het herbouwde kasteel geflankeerd door spitse torentjes, waarvan de fiere «slottoren» aan de linkerzijde de voornaamste is. In de voorgevel bracht de bouwmeester boven de ingang het wapenschild aan der familie Agie. Op sommige punten bleef de bouwmeester trouw aan de geschiedenis, maar op andere punten liet hij zijn fantasie vrije loop. De toren werd opgetrokken uit middeleeuws materiaal, maar het kasteel zelf uit machiensteen, in plaats van met de hand verwerkte gebakken stenen. Het achteraan het kasteel gelegen kapelletje is vrij goed bewaard gebleven. Deze kapel brandde ook in 1542 af, maar werd door Filip d'Affaytady heropgebouwd.

Jozef Agie en Mej. Marie Joseph Julie Agie erfden het kasteel bij akte van Notaris Leclef, op datum 29 juli 1910. Eerstgenoemde overleed op 22 april 1926 en Mej. Marie op 2 november 1926. Bij akte van Notaris Wellens, uit Broechem, op datum 14 juli 1928, werd het domein voor 1.822.700 fr. verkocht aan Mevrouw Veuve Agie-Goethals en haar zes kinderen. In 1957 tenslotte werd het kasteel aangekocht door de Antwerpse vereniging «Nieuw Leven», hetwelk het gebouw inrichtte tot een tehuis voor verwaarloosde knapen.

Familie d'Affaytady

De familie d'Affaytady (of de li Affaytady) was afkomstig uit Cremona in Italië en zeer gekend. Franciscus d'Affaytady was een boezemvriend van de Koning van Portugal en deze laatste nam zelden een belangrijke beslissing zonder zijn vriend geraadpleegd te hebben. Z'n beide broeders waren verder verbonden aan het huis der Vorsten van Milaan. Andere familieleden hadden zich verspreid in verschillende steden der zuidelijke Nederlanden. Anderzijds is het pand in de Raapstraat te Antwerpen, waar eens door Joannes Baptiste en Joannes Carolus d'Affaytady een suikerraffinaderij uitgebaat werd, zo origineel mogelijk bewaard gebleven.

Tijdens de oorlog tegen de Duitse prinsen, werd Karel V geldelijk gesteund door Joannes Carolus d'Affaytady. Deze vestigde zich in 1498 te Antwerpen en was een knap handelaar. Daarna kwamen ook tal van zijn familieleden naar ons land over en verspreidden zich o.m. te Lier, Mechelen en Leuven. Nu nog herinneren twee glasramen in de St-Gummaruskerk te Lier aan de familie d'Affaytady (ook de familie Van Immerseel schonk ramen aan voormelde kerk). In 1545 kocht Joannes Carolus van keizer Karel V de heerlijkheid van Gistel. Op 29 december 1535 had hij reeds het kasteel Selsaten aangekocht. De familie hield het landgoed onafgebroken in het bezit tot 1807. Joannes Carolus, edelman van Cremona, als eerste eigenaar, herbouwde het kasteel in Toscaanse stijl in 1536. Na een brand in 1542 (door de troepen van Marten van Rossem) bouwde hij het kasteel opnieuw herop. Over Joannes Carolus vermelden de adellijke brieven (1563) der familie d'Affaytady (later goedgekeurd door koning Willem van Holland), dat hij, tijdens de regering van de koningen van Hongarië, de stad Antwerpen vrijwaarde tegen het vijandelijk leger tot Karel V met zijn troepen toekwam. Joannes Carolus d'Affaytady overleed op 24 december 1555 en werd begraven op het koor van de kerk te Gistel.

Zijn echtgenote, Lucretia d'Affaytady (nicht van haar man) overleed op 19 maart 1569 en werd begraven in de kerk van Sion te Lier. Het echtpaar liet zes kinderen na. De oudste zoon werd op 23 mei 1563 als prins van Hilst erkend (overleden in 1595 in Italië), terwijl een andere zoon (Joannes Franciscus) de eerste graaf van Gistel werd.

De familie d'Affaytady is geruime tijd in het bezit geweest van de wereldbepaalde diamant van Karel de Stoute, de «Sancy» genaamd en die op het kasteel «Selsaten» bewaard bleef. Deze beroemde edelsteen werd in het reisgoed van Karel de Stoute gevonden door de Fransman Harley de Sancy, na de slag van Granson (1476). Deze verbond dan ook zijn naam aan de steen. Hij verkocht de diamant aan Joannes-Baptiste en Joannes Carolus d'Affaytady, dewelke hem op hun beurt verkochten aan Filips II, bij gelegenheid van het huwelijk van diens zoon Karel V met Maria Tudor in 1554. De steen werd te Antwerpen geslepen door de uitvinder van de diamantslijpkunst, Jan van Bercken. Later behoorde de diamant toe aan het hof van Frankrijk. Zijn bestaan was in 1791 nog met zekerheid bekend, maar enkele jaren daarop werd «de Sancy», samen met een groot aantal andere edelstenen, gestolen. Al de diamanten werden in 1791 geraamd op een waarde van 20 miljoen frank. «De Regent» was de kostbaarste, met een gewicht van 136 karaat. Na hem kwam «de blauwe diamant», 67 karaat. Dank zij een naamloze brief werden de gestolen edelstenen terug gevonden, met uitzondering van «de Sancy» en «de kleine diamant». «De Sancy» is een prachtige diamant in amandelvorm, onder en bovenaan gelijk geslepen. In 1791 werd zijn waarde geraamd op 2 miljoen frank. Men beweert te weten, dat de steen in kwestie kort na de oorlog van 1914-18 in bezit gekomen is van de Russische familie Drmidoff, maar er is niets bekend over de wijze hoe de

steen naar het Oosten verhuisde en of hij zich daar nog moet bevinden. Een der zonen van voornoemde familie zou de steen laten verwerken hebben in een halssnoer, dewelke hij dan ten geschenke gaf aan zijn verloofde Mathilde Bonaparte.

Wapen der familie d'Affaytady:

«Van azuur met de toren van drie verdiepen in goud, met de poorten van sabel;

Kroon van vijf bladeren;

Schildhouders: twee leeuwen van goud getongd van keel.

Leuze: Je vive en espoir».

Wapen der familie Agie de Selsaten:

«van zilver met het kruis van keel, gekantonneerd met 4 sterren van 6 stralen van azuur.

Helmteken: 1 ster van het schild in een vlucht van zilver en keel.

Dekklederen: rechts van keel en zilver en links van azuur en zilver.

Leuze: Age quod agis».

Kastelen voor de Jeugd

In de beide gaaf gebleven kastelen van Wommelgem huizen geen landheren of graven meer. Zij zijn in beslag genomen door de jeugd en hebben een bestemming gekregen, die de ridders, welke eeuwen geleden de grondvesten van de gebouwen lieten leggen, wel nooit gedroomd zullen hebben.

In «Selsaten» werd een tehuis opgericht voor verwaarloosde knapen door de Antwerpse vereniging «Nieuw Leven», zetel Scheldestraat 63, te Antwerpen. In haar instellingen in de Scheldestad zijn de jongsten (van 3 tot 14 jaar) ondergebracht, terwijl de groteren, tot 21 jaar, in de fraaie omgeving van «Selsaten» verblijven. Bij mooi weder worden de jongsten ook wel eens naar het kasteel te Wommelgem gebracht, om er dan ook van de gezonde buitenlucht te genieten.

De vereniging werd in 1950 gesticht door Mevrouw Tuyls, de heren Theuns, dr. C. Stijnen en De Laet. «Nieuw Leven», dat in 1958 uitbreiding zocht naar Wommelgem, verricht een onschatbare mooie taak ten bate van de verwaarloosde jeugd, die evenzeer recht heeft op een schoonmenselijke toekomst.

De heer De Laet werd op het kasteel «Selsaten» als directeur aangesteld. Met vaderlijk gezag en ruim begrip waakt hij over «zijn» jongens, die hun slaapkamers hebben op de bovenverdieping van het geschiedkundig gebouw. De knapen staan tewerkgesteld in de grootstad of bij hoveniers in de omgeving, terwijl de bekwaamste jongeren zelfs kans krijgen een vak aan te leren. In en rond het kasteel voert de jeugd ook heel wat verdienstelijk werk uit en mooie paviljoenen hebben het eigendom prettig verrijkt. Vooral wordt er naar gestreefd, de jongens familiaal op te voeden.

Het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn heeft het landgoed «Hulgenrode» omgetoverd in een verblijf voor zwakke kinderen en een vakantieoord tijdens het schoolverlof. Dit initiatief kwam tot stand in 1938. Zwakke kinderen van drie tot zes jaar krijgen er een kuur van drie maanden. Voor hen zijn vijftig bedjes beschikbaar. Offerv aardige leidsters waken over de kleintjes en organiseren diverse kinderspelen. Een terrein van 20 ha., in hoofdzaak grasvelden en boomgaarden, vormt één groot speelplein, waar zandbakken de kinderen schijnen te wenken. In de vakantie komen dagelijks meer dan duizend kinderen naar «Hulgenrode». Er is inderdaad plaats voor 450 meisjes

en 620 jongens. Paters Salesianen van Don Bosco ontfermen zich over de jongens en worden hierbij geholpen door een zestigtal jonge leiders.

Naargelang hun leeftijd worden de jongens verdeeld in drie groepen: namelijk de kabouters (van 6 tot 8 jaar); de speelvogels (van 9 tot 11 jaar); en de rakkers (van 12 tot 14 jaar). Er heerst een prettige atmosfeer op «Hulgenrode». Een middagmaal en een vieruurtje wacht er de kinderen. Liedjes worden aangeleerd en niets verwaarloosd tot de opvoedkundige waarde van het verblijf. Verveling is op «Hulgenrode» een onbekend woord, want zelfs bij regendagen vermaken de kinderen zich met film, zang, vertellingen en gezelschapsspelen in overdekte plaatsen. Lachende en gelukkige snuitjes rukken iedere vakantiedag naar «Hulgenrode». Meer dan duizend kinderen vinden er immers iedere dag een uitlaat voor hun bewegingsdrang in een heerlijke en gezonde omgeving. Dit vergt een schitterende organisatie, oneindig veel geduld en een intense voorbereiding, van het Secretariaat der Speelpleinen van Groot-Antwerpen», Huidevettersstraat 21, Antwerpen.

Tehuizen voor Ouderlingen

Wommelgem bezit twee liefdadigheidsinstellingen voor ouden van dagen: het St-Jozefgesticht voor mannen en vrouwen (Kallement) en het Rusthuis voor vrouwen (Welkomstraat). De verzorging is er uitstekend en een ruime tuin laat de oudjes gelegenheid te over tot aangename wandelingen. Beide gebouwen bezitten een mooie kapel met een antiek torentje.

Het St-Jozef-Rusthuis wordt bestuurd door de Eerwaarde Zusters Annonciaden (Huldenberg), terwijl toezicht uitgeoefend wordt door een Beheerraad. De instelling werd gebouwd in 1907 volgens de plannen van bouwmeester A. Van der Gucht. De naam der achtbare familie Beirens is nauw aan het Rusthuis verbonden. Verschillende leden der familie zetelden in de beheerraad en staken in alle opzichten een helpende hand toe tot verwezenlijking van het prijzenswaardig opzet. De pioniers bij de stichting waren vooral EE. HH. Jozef Beirens 1838-1927, oud-pastoor te Corbeek-Dijle); Van Tichelen (1928-1929, oud-pastoor te Schoonderbeuken); Geens, pastoor te Wommelgem; Roëll, onderpastoor te Wommelgem; de heer Petrus Beirens (1871-1933) en Notaris Andries.

Het rusthuis in de Welkomstraat werd opgericht in 1928 door de Maatschappij Christelijke Liefdadigheid, Paardenmarkt, Antwerpen. De instelling werd aanmerkelijk vergroot in 1953. De vergrotingswerken bestonden uit de toevoeging der woning van Notaris Fesinger (1866-1947). De nieuwe lokalen werden gewijd op 6 juni 1953.

Hofke Moons

Het hofke «Moons», gelegen achter de lokalen van het Parochiaal Huis (gebouwd in 1930) werd opgetrokken in 1695. De eigendomsbrieven gaan echter niet zo ver terug en de eerste ons gekende eigenaar is E. H. Frans Willems, pastoor der parochie van 1769 tot 1795. Hij verkocht het hof in 1786 aan zijn zusters Anna Maria Willems, weduwe N. Brants en Anna Katerina Willems, begijn. Op 21 oktober 1795 werd E. H. Bax, pastoor der parochie van 1795 tot 1833, eigenaar van het hof en beleefde er enkele angstige jaren. Tijdens de Franse Revolutie werden de priesters vervolgd die de republikeinse eed weigerden af te leggen. E. H. Bax hield zich schuil op het hofke «Moons». en slaagde er in zijn geestelijke zending in het geheim te

vervullen. In 1819 werd J. Van Helteren de nieuwe eigenaar, die het eigendom op 14 april 1827 voor 4.000 gulden verkocht aan Lud. Jacobs, uit Antwerpen. Amper tien jaar later kocht M. Melmarle, uit Wommelgem, het hof voor 9.225 frank. Het was op 1 augustus 1844 dat Joannes Moons, veearts te Borsbeek en later burgemeester van Wommelgem (1851-66), die eigenaar van het hof werd, mits de som van 8.750 frank. Sederdien noemde men het eigendom het hofke «Moons», al wordt ook wel eens gesproken over het «hofke IJzermans», familie die het eigendom in bezit kreeg in 1868.

Brouwerij Beirens – “De Draaiboom”

De brouwerij, die thans de benaming draagt van de huidige eigenaar en uitbater (Beirens), eist beslist 'n plaats op in de Wommelgemse geschiedenis. De instelling trotseerde de eeuwen en ligt schilderachtig tussen het groen van hoge bomen op de oude wijk Tip. Alhoewel deze uithoek in de twintigste eeuw, bijzonder dan na de tweede wereldoorlog, een revolutionaire verandering onderging, ademt hier nog steeds het oude Wommelgem, met zijn verdwenen kastelen «Immerseel» en «Ternessen», alsmede de puinen van het Spuihuis. De brouwerij droeg aanvankelijk de naam «De Gulden Cammer». De verouderde benaming van een brouwerij luidde cambe (afkomstig van het middeleeuws-latijn camba, wat in de opsomming der domaniale instellingen brouwerskuip betekent), camme of cammer. De Kammenstraat te Antwerpen luidde oorspronkelijk Cammerstraete. De benaming «De Gulden Cammer» zou kunnen slaan op «de gulden brouwerskuip» of «gulden brouwer».

Algemeen mag aangenomen, dat de brouwerij op de Tip opgericht werd rond 1486, toen de Herentalsevaart of «Brouwersvaart» (gedempt in 1962) van de Tip tot Antwerpen gegraven werd, teneinde de talrijke brouwerijen in de Scheldestad van degelijk drinkwater te voorzien, (eminent chemisten hebben het water uit de artesische putten der Brouwerij Beirens geprezen omwille van zijn bijzondere samenstelling). In de brouwerij werden ten andere gedeelten terug gevonden uit de jaren 1500. Overigens, de oudste gebouwen der instelling (zeker ook de merkwaardige poort) zijn overblijfselen van de stallingen van het verdwenen kasteel «Immerseel». Alhoewel uit die jaren bitter weinig gekend is wat betreft de brouwerij beslaat de instelling niettemin, in het kader van onze geschiedenis, een grote bladzijde. Zij is bovendien één der oudste, nu nog bestaande brouwerijen uit de Antwerpse provincie.

Uit de verkoopakten blijkt, dat de Brouwerij in 1705 door het geslacht «Beirens» verder uitgebouwd werd. Alhoewel oude documenten aantonen, dat de instelling dikwijls verkocht werd, bleef het bedrijf toch onweerstaanbaar in handen der werkzame familie Beirens.

Verkoopakten vermelden onder meer als eigenaars: de weduwe Adam Van den Wijngaert-Elisabeth Verbist op 4 maart 1711 (zij trad een tweede maal in de echt met Adriaan De Backer); daarna E. H. Adam Van den Wijngaert in 1730, zoon van Elisabeth Verbist. Deze verkocht de brouwerij op 8 februari 1732 aan zijn stiefvader Adriaan De Backer. De verkoop der brouwerij, woning en landerijen (ongeveer 4 bunderen groot) geschiedde vrij en onbelast, uitgenomen «Schoth, Loth, Dorps en gebeurlijke kosten, alsmede drij veertelen Roghs en drij guldens in geld erfelijk aen de Capelrije van Milleghem; twee guldens twaelff stuyvers en twaelff mijten Brabants 's jaers aen de Godshuyze van Sint Michiel te Antwerpen».

De verkoopakten vermelden nog als eigenaars: Frans Bervoets - De Wolf (op 5 juni 1739); Joannes Taeymans (op 20 december 1762); Filip Braeckmans (op 27 september 1770); Petrus De Groof (op 14 september 1818), dewelke

op 24 oktober 1823 het eigendom verkocht aan Frans Beirens - Elisabeth Van Rooy. De akte van verkoop in 1770 luidde: *«eene extra schoone brouwerij, hebbende geriefflyeke Commoditeyten, mitsgaders den steenwegh op Deurne sonder voor 't gebruyck dier op het Ruggelveld eenigh Barrierrecht te moeten betalen»*.

De brouwerij moest jaarlijks 8 gulden en 10 stuivers als belasting betalen aan de kerk van Millegem.

In 1823 kreeg de instelling een nieuwe benaming, namelijk «De Draaiboom». De betekenis van deze benaming ligt verbonden aan de typische wijze waarop men, bij middel van een draaibare boom of balk, de zware brouwketel boven het open vuur kon draaien of verwijderen. Het toestel werd aanzien als zeer modern voor die tijd. De brouwerij was ten andere een der weinigen die een verplaatsbare brouwkuip bezat. Vandaar de benaming «De Draaiboom», waarnaar de straat, gelegen vlak aan de brouwerij, gedoopt werd.

Niettegenstaande tijdens de oorlog 1914-18 een zware tol diende betaald aan de bezetter, die al het koper opeiste, bleef de familie Beirens de brouwerij flink op gang houden (zie verder in het hoofdstuk «Handel en Nijverheid»).

Inhuldiging Albertkanaal

Op die zonnige 13 mei 1935 trappelden wij, schoolkinderen, van ongeduld om de lange voettocht aan te vangen van de jongensschool in de Langereep tot aan «de vaart». Op die dag werd immers het nieuwe Albertkanaal ingehuldigd door Koning Leopold III en de schoolkinderen dienden langsheen de oever een erehaag te vormen, de handjes getooid met driekleurige wimpels. Onder geleide van hoofdonderwijzer Gustaaf Peeters was de lange tocht voor het jonge volkje eerder een aangename uitstap en terwijl de schooljeugd postvatte tussen de «Stokerij Meeus» en de brug van Oelegem, togen de oudstrijders, met vaandeldrager Gust Verhaegen voorop, naar het sas. Het wachten duurde lang en de jeugd kreeg alleen het kabbelende water te zien, dat gretig en onvermoeid likte aan de oever. Maar eindelijk toch kwam er beweging in de richting van Wijnegem, toen de sluisdeuren zacht, maar snel open draaiden en een sliert van kleine vaartuigen vooruit schoten, als leken zij opgetogen van de «sasomknelling» verlost te zijn. Daarachter voer statig de «Flandria II», waarop de Koning en de liefthallige Koningin Astrid hadden plaats genomen. Met popelend hart en breed vlaggengezwaai verbeidde de schooljeugd ons Vorstenpaar en zelfs de leraren gaven de aandacht op de leerlingen een ogenblik prijs om te genieten van het onvergetelijk schouwspel op het water. Tientallen scheepjes begeleidden de statige Flandriaboot, die getooid was met tientallen wimpels. Ergens in het salon zaten de Koning en de Koningin en de kinderen turden belangstellend uit. Jammer genoeg moet het Vorstenpaar zich op dit ogenblik aan bakboordzijde bevonden hebben, want niemand kon met enige zekerheid bevestigen de Koning en de Koningin gezien te hebben. Wat nochtans niet belet, dat bij de terugkeer in het dorp iedere schooljongen bij hoog en bij laag staande hield, dat Leopold en Astrid speciaal de Wommelgemse jeugd gegroet hadden. Het waren nochtans de oudstrijders die meer geluk gekend hadden, vermits zij tijdens het schutten van de Flandriaboot in de sluis te Wijnegem, een twintigtal minuten lang in de onmiddellijke nabijheid van het Vorstenpaar vertoefd hadden, dat trouwens een groet kwam brengen aan de dapperen van de eerste wereldoorlog. Niettemin werd 13 mei 1935 voor de schooljeugd een dag, die haar immer bijblijven zou.

De Wommelgemse Brandspuit in de Ranstse geschiedenis

Het Vrijwillig Pompierskorps werd officieel gesticht op 4 februari 1873 (bevelhebbers waren: Louis Mertens tot 1892; Louis Joris tot 1898; Jozef Blockx tot 1930; Frans Van Mechelen tot 1940; Gustaaf Smits tot 1947 en daarna Georges Bettingers). Voor die datum bezat de gemeente nochtans reeds een brandspuit, waarvan zelfs de naburige gemeenten gebruik maakten in noodgevallen. Dit was onder meer het geval op 22 maart 1854.

Te Ranst was op deze voorjaarse woensdagnamiddag omstreeks 14.45 uur een schrikkelijke brand uitgebroken. De vuurhaard ontstond in de brouwerij Verhaegen en de wind had de vlammen overgedragen naar twee kurkdroge houtmijten, waarna het vuur zich verder verplaatste naar de herberg «De Zwaan» en tot overmaat van ramp naar de parochiekerk. In paniek gedreven liep de bevolking wild door elkaar, zodat van een ordelijke redding moeilijk sprake kon zijn, temeer er gebrek was aan blusmateriaal.

Terwijl Z. E. H. Pastoor Van Hemel (dewelke in 1844 te Ranst het klooster der Zusters Annonciaden gesticht had) met enkele bereidwillige onverschrokkenen de relikwie van de H. Pancratius in veiligheid brengen kon, sloegen Burgemeester Petrus Van Camp en Schepen Corneel Cools alarm naar de naburige gemeenten.

De oude documenten vermelden: «Een hoerageroep weerklonk op de steenweg! De brandspuit van Wommelgem kwam aangereden en ook die van baron de Gilman. Dank zij het manhaftig optreden van beide brandploegen konden verdere verwoestingen belet worden. Zwetend door de snelle marschpas, stapten 60 soldaten en pompiers uit Lier het dorp binnen, waar ze, na een korte rustpoos, al de uitwegen bezetten om het stelen te beletten». Het verplaatsbare pomptoestel van Wommelgem werd destijds meestal bediend door lieden die zich vrijwillig aanboden. Op dezelfde wijze kwam ten andere de officiële stichting tot stand.

Toen een Ranstenaar te paard te Wommelgem op 22 maart 1854 de brandmare verkondigde en om hulp smeekte, verzamelde Burgemeester Jan Moons, met behulp van Schepen Jan Van Bauwel, enkele bereidwillige lieden. Met mannen als Mertens, Van de Putte, Corluy en Sebrechts werd de brandspuit met bekwame spoed naar de plaats der ramp gevoerd. Tot laat in de avond diende hard gewerkt om de brand te bestrijden.

Het slot der beschrijving van deze brandramp in de oude documenten verteld, mogen wij volledigheidshalve wel vermelden:

«De ramp had het dorp en ook de bewoners der omliggende gemeenten in een diepe verslagenheid gedompeld. De schade was werkelijk aanzienlijk. Veel oogst en meubelen werden door het vuur vernield en onder de afgebrande gebouwen bevonden zich twee brouwerijen. Van de kerk en de toren bleef niets over dan vier kale en zwarte muren. Was de kerk verzekerd, dan was dit spijtig genoeg niet het geval met de klokken. Ook het orgel, de altaren en de predikstoel gingen in de vlammen op. De archieven van de kerk werden gered door er zand en mest over te werpen. De relikwie van de H. Pancratius kon veilig geborgen worden in het klooster. Ook de biechtstoelen, de communiebank en de gewaden konden gered worden. Met het onderzoek van de brand werd de heer Meeusen, arrondissementscommissaris, gelast».

Een eeuweling te Wommelgem

Wommelgem bezit de vleiende reputatie feesten te kunnen organiseren en daarom heeft het in 1955 geen moeite gespaard om zijn eeuweling, weduwe Jos. Mortelmans-Rosalia Wouters een huldebetoon te bezorgen, die een plaats krijgen zou in de annalen der plaatselijke geschiedenis.

Op initiatief van het gemeentebestuur bleef haast geen enkele vereniging ten achter in de driedaagse viering. (30 april, 1 en 2 mei). Een stralend zonnetje was gedurende deze jubeldagen van de partij en de hoogtepunten der viering waren het kanongebulder (honderd schoten) met klokkengelui en het ontsteken der feestverlichting op 30 april; de jubelmis, de prachtige praalstoet en de ontvangst in het gemeentehuis met overhandiging van het geschenk van de Koning op 1 mei. Het Schepencollege maakte van Roos een ereburgeres der gemeente, vermits haar foto in de raadszaal opgehangen werd tussen van onze Vorsten en Vorstinnen. Voor de eerste maal dat Wommelgem een eeuweling vierde kon, werd dit dan ook op waarlijk grootse wijze gedaan.

Aan de viering van Roos Zout - zo kende men haar het best - gaan twee pikante gebeurtenissen gepaard.

Roos diende het Gulden Boek tijdens de ontvangst in het gemeentehuis te tekenen. De eeuweling, die slechts enkele jaren school gelopen had en geheel haar leven hard moeten werken heeft (zij was onder andere in 1872 dienstmeid in het landbouwersgezin Jef De Prins - Van Camp aan de Militairebaan), heeft op haar honderdste levensjaar dagenlang moeten oefenen om haar naam op papier te kunnen zetten. Voorheen tekende zij eenvoudig met een kruisje, omdat zij anders niet kon. Bij deze gelegenheid echter wilde de brave vrouw haar originele naam in het Gulden Boek plaatsen en de lessen der laatste weken, die 1 mei voorafgingen, hadden de gewenste vruchten afgeworpen. Op de bewuste dag tekende de eeuweling met zwierige hand het boek, tot grote opluchting van haar leermeesteres dochter Fien.

Een tweede pikante bijzonderheid bij dit eeuwfeest betrof de vergissing die geslopen was omtrent de geboortedatum van Roos Wouters. Op haar trouwdag met Jefke Mortelmans, kreeg het echtpaar van de toenmalige burgemeester De Beuckelaer een trouwboekje mee, waarop vermeld staat, dat Rosalia Wouters geboren werd op 31 april 1855 en ook deze datum stond in de registers van het gemeentehuis geboekt.

Op één der vergaderingen in het gemeentehuis door het feestcomité gepland, merkte één der leden nuchter op, dat de maand april slechts 30 dagen telt, waarop 't ganse comité als vertwijfeld op de kneukels van de handen begonnen na te rekenen. En inderdaad, de maand april telt slechts 30 dagen. Niettemin behield het comité de reeds vastgestelde datum voor de officiële viering: 1 mei.

Gemeentesecretaris C. Corluy, die eveneens van het comité deel uitmaakte, nam zich echter voor aan het Gemeentebestuur van Begijnendijk (geboortedorp van Roos) een schrijven te richten, waarin hij verzocht de officiële geboortedatum van de eeuweling uit te vorsen. Het antwoord dat Stan Corluy op de eerstvolgende vergadering voorlas, sloeg gans het comité perplex, want het uittreksel van de geboorteakte vermeldde zwart op wit: «Op 21 april 1855 werd alhier geboren Rosalia Wouters, dochter van Petrus Wouters en Joanna Gaukens». Het feestprogramma was echter zodanig

uitgewerkt, dat van een wijziging geen sprake meer kon zijn en Roos aldus gevierd werd elf dagen na haar honderdste verjaardag. Intussen werd de fout, door een vroegere bediende op het gemeentehuis begaan, hersteld.

Jubileum op 't Laar

Kandonklaar, stilaan de allures aannemend van een «stadswijk», kon voor de tweede wereldoorlog een gehucht worden genoemd, waar het er zeer gemoedelijk aan toe ging en tal van specifieke figuren de volkse aard der streek levendig hield. Eén dezer figuren was beslist Jozef D'Joos (men noemde hem Jef Doos). Als doorbrave vrijgezel had hij slechts één gebrek, maar dan ook een enorm groot gebrek: men zag hem zelden nuchter.... In de herberg had hij zijn vaste plaats: klein in elkaar gezakt op een stoel, de benen schrijlings over elkander en met 'n halfleeg gemorst glas bier in de hand. Hij hield zich liefst afzijdig van ieder gezelschap en bromde ononderbroken onverstaanbare zinnen, waarvan alleen het «m'n menneke» waarneembaar was.

En toch hadden enkele mannen, die van een pleziertje hielden, aan Jef Doos gedacht, toen de man zestig geworden was. Zij zouden het zestigjarig jubileum van Jef als vrijgezel eens flink vieren!

De koppen werden bij elkaar gestoken door Charel De Bruyn, Sus Jennes, Fonne Lat, Janus de brouwer, witte Sus, Pol Vercammen, Gust Verhaegen, rosse Sander, Stan Michiels en Pardaf. De jubilaris zou bij Pol Vercammen «uitgehaald» worden met een fraai open wagentje, getrokken door een lief ezelkje. Gust Verhaegen zou als voerman fungeren. Het «comité» had voor Jef Doos bovendien een prachtig geruit kostuum gekocht, dat er wel een beetje clownesk uitzag, maar eindelijk toch eens een «fatsoenlijk» uitzicht geven zou aan de vrijgezel.

Toen het comité met diverse bedoelingen bij Pol Vercammen toekwam, trof haar een ontgoocheling. Jef Doos, bewust zijnde van de grote dag, had zich voorgenomen geen druppeltje of «blondje» te drinken, teneinde er een beetje deftiger voor te komen op deze feestdag. Het gevolg was, dat de jubilaris mordicus weigerde in het wagentje te stappen, toen het comité aanstalten maakte de stoet in beweging te zetten. «Nee, m'n mennekens, met Jef gaat ge 't zotteke niet uithangen!»

Algemene consternatie! Uitgewerkte plannen die in duigen vielen. Het comité greep dan maar naar een noodoplossing en ieder om beurt schoot diep in de geldbeugel om Jef «een blondje» aan te bieden ter gelegenheid van zijn verjaardag.

Nu eentje kon geen kwaad, oordeelde Jef, maar na dat eentje volgden nog vele andere. Het kostte de comitéleden heel wat lieve centen alvorens Jef Doos in zijn typisch scheve houding verviel en hij zich tenslotte ontvallen liet: «Vooruit dan maar, we kunnen wel eens een toerke rond het Laar maken».

Jef werd inderhaast in het wagentje geholpen en Pol Vercammen (de burgemeester van 't Laar) zorgde voor aangepaste muziek op zijn oude-trouwe tienbasser. Gust Verhaegen, zo fier als een pauw, mende met vaste hand het ezelsspan en met de kostbare last ging het - zij het met enkele uren vertraging - de wijk rond.

Jef kreeg er warempel smaak in en zag er verdikkeme flink uit in zijn geruit pak. De Larenaren begroetten de bonte stoet op vrolijk handgeklap. Over de hobbelige kinderkoppen der Militairebaan ging het om beurt naar Wis van 't Fort, Rozeke Van Dessel, Mie Sigaar, 't Brouwershuis, 't Paviljoen, Frans Beeck en tenslotte naar Charel Moons, waar het comité verpozing zocht op de ton. De jubilaristocht werd zulksdanig succes, dat de comitéleden smaak in het geval en in het bier begonnen te krijgen.

En terwijl witte Sus zich gespannen concentreerde om de laatste schijf «op het blad» te werpen en Lien van Charel Moons een nieuw rondje klaar zette, trok Jef Doos zich recht uit zijn typisch scheve houding, schuifelde naar de voordeur en mompelde iets van «naar de koer gaan».

Buiten gesukkeld, strompelde de jubilaris naar het brave ezeltje, dat zijn buikje vulde aan de graskant van «het hof van Volkaerts». Jef legde met een teder gebaar zijn arm liefkozend in de nek van langoor en fluisterde: «Ook bemerkt dat het comité wat zattekens wordt ? Wij zullen de terugreis naar Pol Vercammen dan maar alleen aanvangen».

Jef Doos kroop op het wagentje, greep de teugels en commandeerde: «Hu, m'n menneke».

Voorhistorische bewijzen

Wij vertelden reeds over de opgravingen gedaan aan het kasteel «Hulgenrode», waardoor de bewering gestaafd wordt, dat de zee vroeger eeuwen onze streek overspoelde. Dit bewijs is in 1961 nogmaals geleverd bij de aanleg van de autosnelweg, gedeelte Wommelgem-Borgerhout. Dit gedeelte diende over gans de lengte (2.900 m.) over een berm van 6 meter hoogte aangelegd, zodat ongeveer 1,4 miljoen m³ grond aangevoerd moest worden. Daartoe werd een sensationeel procedé aangewend. De «Vesdre» - een 70 m. lange Kanaalboot met een speciale baggeruitrusting voorzien - graafde zich naast de Wijnegemsteenweg in het slijk en stuwde de opgezogen grond, via een 4 km. lange pijplijn naar de autosnelweg.

Tussen het aangespoten zandwater vond men eerst - toen de reusachtige kuil op een drietal meter diepte «uitgegraven» was - een overvloed van zeeschelpjes, wat enigszins normaal te noemen was. Hoe dieper de opgravingen gingen, hoe meer men stuitte op grote fossielbrokken en stukken beenderen, afkomstig van reusachtige geraamten. Men trof ruggenwervels aan van walvissen, tanden van voorhistorische dieren, halswervels van zeekoeien, gefossiliseerd hout en silexstenen (gedurende vroegere eeuwen gebruikt om er vuurvonken uit te slaan). Vele universiteitsprofessoren stelden groot belang in deze vondsten teneinde de studie van het voorhistorisch tijdperk aan te vullen.

Tot voor het einde van de 19e eeuw wist men nog bitter weinig over de voorhistorische mens. Sederdien zijn de ontdekkingen zo talrijk en betekenisvol, dat reeds een uitgebreide geschiedenis over de prehistorie tot stand kwam. In de meeste landen van Europa zijn duizenden overblijfselen van de voorhistorische geslachten aan het licht gekomen. Onder het opgegraven materiaal treft men aan: 1) wapens en huiselijk gerief uit steen vervaardigd; 2) sieraden en andere voorwerpen uit gesteente, been, ivoor of schelp; 3) geraamten of gedeelten ervan, soms op grote diepte in de grond bedolven door opstapeling of verschuiving van nieuwe aardlagen; 4) schelpen en beenderen van dieren die de bewoners tot voedsel dienden; 5) enkele plantendelen. De zeer talrijke opgravingen leveren het onomstootbaar bewijs, dat de voorhistorische beschaving van het mensdom geen gebruik van enig

metaal maakte. Het materiaal van werktuigen en wapens (zonder van hout te spreken, dat zeker gebruikt werd, maar gemakkelijk verging) bestond hoofdzakelijk uit steen (voornamelijk uit silex of vuursteen), later ook uit been en gewei. Heel het tijdperk ingenomen door de voorhistorische beschaving, wordt daarom «Steentijdperk» geheten, onderverdeeld in «Oud-Steen-tijdperk» (waarin de steen grof bekapt werd) en in «Nieuw-Steen-tijdperk» (waarin de steen niet alleen bekapt, maar ook geslepen of gepolijst werd). Om de gevonden voorwerpen stuk voor stuk een plaats toe te kennen in de gang der eeuwen, dient men flink ingeburgerd te zijn in de aardkunde, teneinde de ouderdom der aardlaag, waarin het overblijfsel gevonden werd, met juistheid te kunnen bepalen. Deze perioden strekken zich uit over miljoenen jaren. Men heeft het Secundaire tijdperk (190 miljoen jaren vóór Christus), dat 130 miljoen jaren duurde en de eerste vogels begroeten mocht. Dan kwam het Tertiaire tijdperk, dat begon 60 miljoen jaren vóór Christus en 59 miljoen jaren duurde en rijk aan zoogdieren moet geweest zijn. Tenslotte kwam het Quarternaire tijdperk, waarin de mens verscheen. Dit laatste tijdperk is onderverdeeld in Gunz-, Mindel-, Riz- en Wurm-ijstijd. Daar het oudste geraamte tot op heden ontdekt, gevonden werd in Europa, meende men aanvankelijk te weten, dat ons werelddeel de bakermat was van het mensdom. Algemeen wordt nochtans aanvaard, dat de mensenvieg in Azië stond en dat de landverhuizing over Afrika of Kaukasie geschiedde. Alles blijft bij gissingen, want ook drong de vraag op, of de eerste stammen niet langs Griekenland in Europa binnen gekomen zijn, Griekenland is immers het oudst beschaafde land van Europa.

Door de grote afwisseling van klimaat, is in Europa herhaaldelijk een ander uitzicht gekomen. Het nauw van Gibraltar bestond nog niet en Engeland was voor de Riz-ijstijd (Chelleens tijdvak) nog aan het vaste land gehecht. Onze zeekust strekte zich niet uit van De Panne tot Knokke, maar wel boven Antwerpen over Mol naar Hasselt. Ze begrensde de Maasdelta, die destijds bijna de hele Antwerpse en Limburgse Kempen met haar hoogten en laagten, besloeg. Een zeearm stak van uit Antwerpen diep in Zuidelijke richting van ons land, die in de omgeving van het Brusselse ettelijke kilometers breedte had. Na de «Moseën» kwam er werking onder het Zuid-Oostelijk deel van ons land en de bodem steeg gestadig. Daardoor verwijderde zich de zee Noord-Westelijk en de Maas (die een grotere val gekregen had) stuitte, door haar sterke vloed, de stenen, die in haar bedding lagen, over de Kempen uit.

Tijdens de Magdaleense beschaving (op het einde van de Wurm-ijstijd), onderging het Westen van Europa opnieuw belangrijke wijzigingen. Engeland werd van het vasteland afgescheurd, terwijl in het Noord-Westelijk gebied een trage verzakking plaats had. De beide Vlaanderen en bijna de gehele provincie Antwerpen was door de zee overspoeld. Ook Wommelgem werd ontgensprekelijk door het zeewater overheerst, wat de vondsten in 1961 aan de Wijnegemsesteenweg bevestigden.

Tijdens het overgangstijdvak (het Aziliaanse en waarmee het Oud-Steen-tijdperk afgesloten werd), steeg het klimaat aanmerkelijk in onze streken. De grond verhief zich langzaam, maar aanhoudend in het Westen van ons land en ook in de provincie Antwerpen. Daardoor trok de zee «achteruit», ongeveer op haar huidige kust en werden de Vlaamse provincies bewoonbaar.

Op gebied van prehistorie heeft Wommelgem dus niet alleen de aandacht op zich getrokken bij het graven der slotgracht rond het kasteel «Hulgenrode», maar heeft de aanleg der autostrade meer dan ooit de geheimen van het voorhistorisch tijdvak helpen ontsluiten.

De militieloting

De oorsprong van de militieloting is te vinden in de Franse overheersing. «De conscriptie» - door ons volk als bloedwet bestempeld - was door de Franse regering uitgevaardigd op 5 september 1798 en elk Belgisch onderdaan van 20 tot 25 jaar werd hierdoor een gewapend verdediger. Na de heldhaftige, doch hopeloze Boerenkrijg, werd de eigenlijke militieloting pas enkele jaren later ingevoerd. In 1910 werd zij afgeschaft door Koning Albert.

De Wommelgemse jongelingen dienden «te loten» te Merksem, waar zij te voet naar toe trokken en ook te voet terug keerden. Niet allen waren zo gelukkig als oud-schepen Constant Crollet, die een rijtuig voor de rit huurde aan 1 fr. per uur en bovendien een gunstig lot trok. Vanzelfsprekend werd de terugrit een prettige tocht.

De jonge lieden verafschuwden het leger en er waren er die zich een vinger lieten afzetten, of een andere verminking ondergingen, om toch maar niet in krijgsdienst te moeten treden.

De dagen voor de loting werden de meest zonderlinge volksgebruiken en bijgelovige praktijken aangewend om het lot gunstig te stemmen. Zo stopten de moeders in de kledingstukken van de loteling kleine loden beeldjes van St-Antonius; gewijde medailles; schapulieren of stukjes Paaskaars, dewelke de zoon aan een goed nummer helpen moesten. Het magisch beladen «Krachtig Gebed van Keizer Karel» diende gedurende heel de week vóór de militieloting gepreveld, om het dan in de mouw te hechten van de rechterarm, waarmee een nummer uit de trommel gehaald moest worden. Men mocht er dan van overtuigd zijn «er uit te loten».

Er bestonden evenwel ook nog andere zonderlinge volksgebruiken om aan het noodlot te ontsnappen. Het Antwerps Museum voor Folklore bewaart onder meer een stukje koord van een gehangene; een rattenkop; een medaljon met het nummer 13 en zakjes met gewijde grond, die de loteling in zijn hand hield bij de beslissende trekking. De nacht voor de gevreesde dag der loting trok menig jongeling naar het kerkhof en wanneer de torenklok twaalf uur sloeg, nam hij een weinig aarde van het laatste gedolven graf. Deze aarde, in een zakje genaaid, werd als talisman bij het loten in de linkerhand geklemd. Er waren ook lotelingen die deze aarde aanbrachten onder de nagels van duim en wijsvinger, waarmee het nummer moest getrokken worden.

Zij die een slecht nummer trokken, stonden voor een militaire dienst van drie jaar. De meesten ondergingen - niettegenstaande soms schrijnende jammerklachten der ouders - die eindeloos schijnende tijd filosofisch, omdat het niet anders kon. Bij het afzwaaien trokken zij dan in kleine groepen huiswaarts, hun dolle vreugde uitjubelend in heel het repertorium der soldatenliedjes, zoals «Leve de liberteit» e.a. De liedjes getuigden van een zekere volkstaal, eigen aan de soldaten in garnizoen, kazerne en kamp. De geaardheid en de specifieke raseigenschappen van ons volk kwamen er in tot uiting. Het belichtte volledig de arme figuur van de toenmalige militiaan.

Jaarmarkt anno 1905

De morgen van zaterdag 29 juni 1905 kroop met een gouden zonnelach over het dak van de pastorijs. De stralen van de zon toverden het dorpsplein om in een wonderlijk natuurschouwspel en weerkaatsten glinsterend op de fris opgepoetste ramen van het gemeentehuis, de woning van gemeentesecretaris August De Schutter en de herberg-winkel van Fien Van de Velde.

Op het plein hadden de marktkramers geen oog voor de schoonheid der natuur en spanden geroutineerd hun tenten op, om dan de eerste bezoekers met hun legendarische welsprekendheid te begroeten en te lokken. De stralen der zon overheersten vlug het plein en kaatsten verblindend licht op de witte huiven der kramen, die netjes in rijen opgeslagen, een rijke keuze van diverse waren te koop aanboden. De raafzwarte kraaien tuurden nieuwsgierig van uit de galmgaten van de eeuwenoude kerktoeren naar dit drukke gedoe.

Uit de Langenreep, de Kerk-, Antwerpse- en Ranstsestraten stroomden in dichte drommen de Wommelgemnaren op het plein toe; de mannen in hun beste pak en strooien hoed; de boeren met de voor die tijd typische blauwe kiel en pet; de vrouwen met wijde rokken en witte kapmutsen en de jonge meisjes hoofdzakelijk uitgedost in kraaknette witte kleedjes. Ieder was op z'n Paasbest, want het was immers weer eens de grote dag: de jaarmarkt van Pieter en Pauwel.

Het plein was volledig benomen en er was amper plaats voor de afgeladen huifkarren van de marktkramers. Ook de bewoners der omliggende dorpen stroomden (meestal te voet) op het door de zon overgoten dorpsplein toe, want «de jaarmêt van Oemmelegoem» schiep altijd een speciale sfeer en gaf meteen gelegenheid met oude vrienden en kennissen een glas of drupke te drinken.

Met breed gesticuleerde armengezwaai en luide keelgeluiden drongen de kramers hun waren op aan de opeengepakte menigte. De vrouwen verdrongen zich rond de textiel- en schoenkramen, terwijl de mannen enkel oog hadden voor gereedschappen en de boeren met ware kennersblikken het paardentuig monsterden of de blinkende ruggen streelden der ontelbare biggetjes, die lui met de oogjes tegen het felle zonnelicht knipperden. De biedingen tussen koper en verkoper betreffende de varkentjes alleen, waren op zich zelf een stukje folklore te noemen. Na lange discussie werd eindelijk de koop bezegeld met een pot bier bij Moorkens of Fien Van de Velde, dewelke handen te kort hadden om de glazen te vullen.

Tussen al dit gewoel draaide onverstoord de paardenmolen van Janneke Gram met het zoet schreeuwerig orgeltje en bleef de trekpleister voor de uitgelaten jeugd.

Aan de overzijde van het plein hield de tandentrekker, gekleed met hoge hoed en verschoten pitteleir, een wantrouwend publiek in spanning en trok de lastigste kies «zonder de geringste pijn, madam». Daarnaast lokte de liedjeszanger en sleurde zijn zoveelste moord uit het trekorgel, of schreeuwde opnieuw het drama van Napoleon, terwijl een grote plakkaat met bont gekleurde figuurtjes de melodie verklaren moest. Pol Vercammen, die de muzikant met een blik van een ernstig criticus beluisterde, wierp schokschouderend een halve cent in de door een jofel gekleed vrouwe aangeboden blikken schaal, draaide bruusk de hielen, Jef Krol en Jef Boskens met zich meesleurend: «Met mijn tienbasser speel ik die vent overhoop», meesmuilde Pol, «laat ons liever een frisse seef bestellen bij de Poels».

KASTEEL SELSATEN (herbouwd in 1897)

Het kasteel «Selsaten» (Verbrandhof), dat niet meer door kasteelheren of ridders bewoond wordt, maar thans de jeugd herbergt. Bouwjaar 1146. Herbouwd in 1897 (Vlaams renaissance-stijl) door Gustaaf Agie de Selsaeten. (Zie bladzijde 83).

Naast Voorspoels was het «volle bak» bij Jef Blockx, waar de paartjes op het bovenkamertje een lustige polka dansten en Peer Peloer bij al die drukte zenuwachtig het zweet van het voorhoofd wreef met zijn wijnrode zakdoek.

Bij Pien Van Gael wrong boer Smits zich hijgend door de dichte menigte verbruikers om eindelijk toch maar een plaatsje aan de tapkast te bemachtigen en dit voor geen geld van de wereld meer af te staan. Bij Beuckelaers heerste al een even grote drukte. De duivenmelkers vertelden in geuren en kleuren de onovertrefbare prestaties van hun «witpen» of «blauwe gestuikte». En terwijl Burgemeester Caluwaerts de drukte op het plein monkelend van op de trappen van het gemeentehuis gadesloeg en afwezig een groot beantwoordde van meester Palmans en de olijke Jan Peeters, vertelde Nestje Meeussen van over zijn toog een nieuwe kostelijke mop aan Leo Van Hoecke, dewelke geconcentreerd de brand stak in een verse sigaar. Hoe dichter de goudgele wijzers van de torenklok naar het middaguur kropen, hoe rumoeriger het er in de herbergen, aan toe ging. Na de vermoeiende wandeling tussen de marktkramen, volgde immers de verlossende verfrissing van een glas gerstenat van drie centen. De mensen zagen er feestelijk en gelukkig uit. De drukte in de herbergen bleef tot lang nadat de marktkramers het plein ontruimd hadden. De jaarmarkt bleef de voornaamste dag van het jaar en van werken kwam die dag - buiten het hoogst noodzakelijke - niets in huis, al verzekerde Peer Peloer aan de filosofisch over zijn snor wrijvende Flier, dat het koren op 't Eksterveld bijna «pikklaar» stond.

«t Is maar eens in t jaar Petrus en Paulus», wijsgeerde Jaak Swinkels tegen Sus Joris, «en geef mij nog een gersten».

Bloemenstoet 1953

In 1913 werd de Kon. Landbouwmaatschappij «Natuurschoon» gesticht door Edward Baets, Henri Flerackers en Louis Joossens. De vereniging legde spoedig een bloeiende activiteit aan de dag en verwierf standing. In de maand maart 1953 werden in de herberg van Charel Peeters (het café werd einde 1960 gesloopt in het vooruitzicht tot verbreding van het enge Kaakstraatje) plannen gesmeed, om het veertigjarig bestaan van de maatschappij waardig te vieren. Gewoonlijk gebeurt zulks met een bloemententoonstelling in troosteloze klaslokalen, waarbij de mensen naar de «gedichten van de natuur» gelokt worden. Te Wommelgem vond men het beter de bloemen naar de mensen te brengen. Daarom ook kwam het besluit, een bloemenstoet in te richten. Om dit doel te bereiken dienden van maart tot 6 september (dag waarop de gebeurtenis plaats grijpen moest) bergen werk verzet. Het leek wel een gewaagde onderneming. De organisatie was evenwel zo knap, dat de deelname iedere verwachting overtrof.

Op de bewuste dag bleef het zonnetje niet ten achter om met gouden stralen mee te werken met de niet te tellen lieden, die wekenlang zware taken hadden getorst. Toeschouwers waren er in overvloed, toen te 15 uur de bloemenwagens door de straten van de gemeente rolden. De grootste optimist had echter zulk schitterend vertoon niet verwacht. De bloemensymfonie en kleurenpracht was fantastisch, overweldigend. Keurig uitgedoste groepen en muziekkorpsen zorgden voor de nodige afwisseling en de luide toejuichingen waren dan ook meer dan verdiend aan de deelnemers, die hier de basis hadden gelegd van een gebeurtenis, die enkele jaren later weerklink vinden zou tot over onze landsgrenzen. Buiten de deelname van verenigingen in groep of met bloemenwagens uit Borsbeek, Vremde, Ranst, en Kontich, vielen van plaatselijke zijde te noteren: de B.J.B.-ruiters, de buurtschappen Doornboom en Welkomstraat, de Turnkring, Onder Vrienden Crollet

Kandonklaar (deze groep behaalde de eerste prijs met de bloemenwagen «Morgensymfonie»), de Kon. Harmonie's «De Eendracht» en «De Verbroedering», Boerengilde, St-Sebastiaansgilde, St-Hubert, Oudstrijders, de Duivenbond en tenslotte «De Zevenslagers» in hoogst eigen persoon, dewelke gedurende een twaalfstal jaren voor een knallende Halfvastenstoet zorgden. De jubilerende maatschappij sloot de sprookjesstoet met twee prachtige bloemenwagens, waarop de zwaanridder «Lohengrin» stralend poseerde.

«Natuurschoon» onderstreepte beslist het cultureel aspect van de gebeurtenis, wat heel zeker een spoorslag is geweest voor de aanhangers tot stichting van een «Comité Bloemenstoet». Ook de tentoonstelling der wagens op het dorpsplein sterkte de pioniers van het eerste uur in hun geloof tot een succesvolle uitbouw van latere corso's. De tentoongestelde bloemenwagens, onder een zee van lichtbundels geplaatst, vormden tegen de eeuwenoude parochiekerk een ware feeërie. De duizenden toeschouwers geraakten niet moegekeken op het heerlijk en kunstvol schouwspel. Het was de triomf van de bloem. Het was de bekroning van een gedurfd initiatief. Het was de voorbode van een jaarlijks terugkerend schouwspel, dat iedere beschrijving tart. De bloemenstoet deed inderdaad te Wommelgem - hoe oud de gemeente ook zijn mag - nog nooit zoveel volk samen stromen. De latere organisaties brachten soms tot honderdduizend mensen op de been, om de, inmiddels tot ware gedrochten opgebouwde bloemenwagens te bewonderen. Voor de middenstand groeide de bloemenstoet uit tot de dag van het jaar. Het bescheiden «dorpke van de boerebuiten» was in de twintigste eeuw plots uit de onbekendheid, en in geschiedenis getreden als een van de grootste bloemengemeente van West-Europa...! In deze zin althans oordeelden de door onze Vlaamse kranten toegezonden journalisten.

Evolutie

We menen wel te mogen zeggen, dat de 20e eeuw een algehele omwenteling heeft gebracht in de levenswijze van onze mensen. Dank zij sensationele ontdekkingen en uitvindingen, alsmede dank zij betere sociale toestanden, is onze wereld op een halve eeuw tijds zodanig veranderd, dat een vergelijking van levenswijze tussen 1900 en heden enorm te noemen is.

Op het einde der vorige eeuw hebben «grote mannen» de evolutie bewerkt door revolutionaire denkbeelden in werkelijkheid om te zetten (Gramme, Nobel, Lumière en anderen). Zij legden als het ware de basis van onze atoomeeuw.

De telefoon, in 1861 door Johan Reis (Duitsland) uitgevonden, werd in 1876 door de Schot Bell vervaardigd en deed een jaar later zijn intrede in Europa. Tientallen jaren gingen er weliswaar overheen alvorens «de spreekdraad» burgerrecht verkregen had. Voor 1914 beschikten slechts enkele grote firma's over een telefoon, maar thans is hij onmisbaar geworden. In 1959 telde Wommelgem reeds 425 aangesloten abonnees.

De elektriciteit veroverde ons land ook in deze eeuw. In 1913 werd de elektrische leiding tot aan de grenzen van onze gemeente gebracht, maar er diende tot na de oorlog gewacht alvorens de elektrische verlichting te Wommelgem algemeen worden zou. In 1930 hadden verschillende huisgezinnen nog gaslicht. Elektrische straatverlichting volgde geleidelijk. De gasleiding werd in 1905 vanuit Antwerpen naar de buitengemeenten gelegd, zodat de petroleum- en olielampen tot de geschiedenis gingen behoren. Enkele jaren voor de tweede wereldoorlog waren er te Wommelgem

nochtans nog gezinnen, die zich met een petroleumlamp behelpen moesten. Zij woonden op een afgelegen buurt.

Rond 1930 was een radiotoestel een waar weeldeartikel.

De film deed zijn intrede in onze gewesten kort na 1914, maar te Wommelgem diende tot enkele jaren voor de tweede wereldoorlog gewacht om de vedetten van Hollywood op het witte scherm aan het werk te zien. De eerste jaren brachten uitsluitend «stomme filmen», want eerst in 1929 werd de klankfilm uitgevonden. Vijftig jaar slechts bestaat de cinema. Toch schijnt zijn bestaan wankelbaar, ingevolge de concurrentie van de televisie.

Belinogram (1921) en radar (1922) enz., enz., waren al uitvindingen om ons meer en meer te verbazen.

In de twintigste eeuw nog trokken onze arbeiders te voet naar Antwerpen, daar zij over geen ander vervoermiddel beschikten. Na de vervoermiddelen voortbewogen door dieren (paarden, ezels, koeien, honden) volgde, buiten het spoor, de uitvinding van de fiets in 1880 (Engeland). Bij de eeuwwisseling was het bezit van een rijwiel een weelde. Te Wijnegem onder andere verscheen de eerste fiets in juli 1892. De eigenaar hiervan was de vader van Fredje Van de Velde en deze gebeurtenis vond weerklink tot in Wommelgem. Thans zijn de rijwielen omgebouwd tot snelle (misschien te snelle) bromfietsen. In 1938 hadden wij in België één fiets per vier inwoners.

Niet alleen de uitvinding van de locomotieven, maar ook de verschijning van de auto zette onze ouders op stelten. In 1914 waren deze voertuigen voor de Wommelgemnaren haast onbekend. Alleen de kasteelheren bezaten dergelijk voertuig. Volgens een statistiek, had men in 1938 in ons land één auto per 37 inwoners. In 1961 was dit gestegen tot één auto per elf inwoners. In 1909 zou men in onze provincie vliegen! Iedereen stond perplex. Onze oudere mensen herinneren zich nog, hoe men naar de heide, van St-Job in 't Goor trok, om, bij volledige windstilte, «Peerke Caters» een vlucht te zien maken van honderd meter ver, op een hoogte van 15 tot 20 meter. In 1910 zag men voor het eerst een vliegtuig over Wommelgems grondgebied vliegen. Het toestel, dat op een hoogte van honderd meter vloog, deed iedereen de straat op hollen. Amper vijftig jaar later stuurden de Russen en de Amerikanen een ruimtevaarder in enkele uren om de aarde!

Zoals de twintigste eeuw gans onze aardbol veranderde, zo ook kreeg het kleine dorpke Wommelgem een geheel ander uitzicht. De bevolking is tegenover het jaar 1900 verdriedubbeld. Het aantal woningen bedroeg in 1962 ongeveer tweeduizend. De evolutie is zo snel voltrokken, dat het gemeentebestuur het tempo met de bestratingswerken niet heeft kunnen volgen. Van de 84 straten, zijn er slechts 26 gekasseid of gebetonneerd, terwijl de 58 overige straten uitsluitend asse- of aardewegen zijn, totaal ongeschikt voor modern verkeer. Een grote inspanning in dit opzicht dient geleverd.

Het is goed wonen te Wommelgem

Gelegen op amper tien kilometer van de wereldstad Antwerpen, waarheen een uitstekende verbindingsweg loopt, heeft Wommelgem ontegensprekelijk een evolutionele toekomst voor zich. Het is immers nog geen eeuw geleden, dat Deurne een «buitengemeente» genoemd werd, waar zelfs de landbouw het voornaamste bedrijf voor de inwoners betekende. Thans is deze gemeente uitgegroeid tot een ware voorstad van Antwerpen. Het bevolkingscijfer, dat in 1860 amper 7.000 bedroeg, is thans (1962) gestegen tot 70.000! Er moet niet aan getwijfeld aan de verdere uitbreiding naar Westelijke richting. De eerste sporen zijn daar reeds merkbaar van op de wijk Kandonklaar. De bouw van de moderne woonwijk «De Sprinkhaan» op Borsbeeks grondgebied, is wellicht de schakel tussen de dichtbevolkte agglomeratie en de aangrenzende landelijke gemeenten.

De verkeersmogelijkheden werken de «ontvluchting» uit de steden sterk in de hand. Op betrekkelijk korte tijdspanne verplaatst zich thans de arbeider en de bediende naar het werk, waar dit vroeger niet het geval was, zodat meer en meer gezinnen de voorkeur geven de ongezonde stadslucht te ontvluchten. Niet alleen duizenden zwakke kinderen genieten in het heerlijk domein «Hulgenrode», waar zij onder toezicht staan van het Nationaal Werk van Kinderwelzijn, een herstellende vakantie, maar ook de bevolking geniet, na de zware dagtaak, van de gezonde lucht uit de Voorkempen.

Zij het misschien in mindere mate - al weet men nooit wat al verrassends de nabije toekomst brengen kan - wacht Wommelgem éénzelfde ontwikkelingsgang als Deurne. De autosnelweg en later de ringlaan, alsmede de verdere vernieuwing van de Herentalsebaan, zullen een zeer voorname rol in dit opzicht vervullen, in zoverre dat Wommelgem zelfs kans maakt een belangrijke nijverheidsgemeente te worden, waar duizenden werklieden hun brood zullen kunnen verdienen. Gevolg hiervan: de bouw van talrijke woningen. Bovendien beschikt de gemeente nu ook over een waterleidingnet in de meeste straten, zonder te gewagen van elektriciteit en gas. Meer en meer zal de landbouw verdrongen worden, niet alleen door serre bouw, maar vooral door de bouw van nette woningen, die op hun beurt de oude dorpshuizen vervangen, die meestal slechts één kamer telden, met daarnaast enkele kleinere vertrekken waar geslapen werd en die gewoonlijk enigszins hoger lagen dan de woonkamer. De moderne woningbouw voltrekt zich te Wommelgem met een niet te stuiten zekerheid.

Voorlopig zijn in de gemeente nog geen grote nijverheden te zien. Toch ontstonden reeds enkele flinke ondernemingen met een belangrijk afzetgebied. Dit is het eerste teken van de ruime mogelijkheden tot verdere uitbouw van een gemeente waar het heerlijk is te wonen. De standing der gemeente wordt gestadig verhoogd, mede ook door de verschillende moderne en frisse handelszaken. De moderne uitbouw van de gemeente wordt trouwens door tienduizenden bezoekers met bewondering aangestipt, wanneer zij te Wommelgem toestromen ter gelegenheid van de sinds 1953 gewettigde trots van iedere dorpeling: de ongeëvenaarde bloemenstoet. Het kleurrijk gebeuren toont de kunstzin aan, de mooie woningen de werklust van een volk, dat niettemin van een pretje houdt.

Geraadpleegde werken:

Kerkarchief.

Gemeentearchief.

Documentatie wijlen E. H. Jos. De Schutter, heemkundige.

Privaat archief - krantenknipsels.

Geschiedenis van België - R. Van Gerven.

Belgische Geschiedenis - R. Van Mieghem (1936).

Geschiedenis der Middeleeuwen - dr. J. Uytterhoeven (1933).

Historische herinneringen Wommelgem, Wijnegem, Ranst Gustaaf Springael (1897).

Les Environs d'Anvers - Joseph Schobbens.

Geschiedenis van Borsbeek - Fl. Prims.

Geschiedenis van Hove - A. Van Gysel (1957).

Ranst - J. Proost (Uitgave Gitschotel Buurtschap).

Antwerpen doorheen de Eeuwen - Kan. Fl. Prims.

Antwerpen en Omstreken - E. De Ridder (V.T.B.).

Antwerpen - Fr. Clijnmans en Jan Denucé (1941).

Antwerpen - Beetemé.

Onze Vlaamse Dorpen - dr. K. Roelandts.

Deurne en Borgerhout - Kan. dr. J. Laenen (1928).

Deurne - Geschiedkundige Flitsen - H. Derouck (1954).

Calmthout 20 jaar onder Frans bewind - Dés. Boen (1947).

Het Symbolisme onzer Kerkgebouwen - J. Van Vlierberghe.

De Littekens van Antwerpen - Fl. Prims.

Kleine Leidraad bij de Studie der Plaatsnamen - dr. J. Lindemans.

Antwerps Straatnamenboek - Fl. Prims en Mich. Verbeeck (1938).

Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandse plaatsnamen - J. De Vries.

Het Brouwershul - Fr. Clijnmans en Jan Denucé (1940).

De Voorhistorische Mens - A. J. Hendrlx (1937).

St-Rochusparochie - J. Proost.

De Slag van Antwerpen - Th. Franssen (1945).

Lijst der Wommelgemse straten

Benaming	Begin	Einde
<i>Antverpiastraat</i>	Maria-Clarastraat	Laarstraat
<i>Autolei</i>	Herentalsebaan	grens Wijnegem
<i>Beeldekensweg</i>	Herentalsebaan	Stommehoevestraat
<i>Beemdkant</i>	Wijnegemsteenweg	Doornaardstraat
<i>Begoniastraat</i>	Oudebaan	
<i>Caluwaertsstraat (LuitKarel)</i>	St-Damiaanstraat	Scheersel
<i>Corluystraat</i>	Herentalsebaan	Stommehoevestraat
<i>Daniiastraat</i>	Oudebaan	
<i>Damiaanstraat (Sint)</i>	Handboogstraat	Herentalsebaan
<i>Dasstraat</i>	Kerkplaats	Ternesselei
<i>DeKeer</i>	Keerbaan	Oelegemsteenweg
<i>Deniesstraat</i>	Ternesselei	
<i>Diepenbeekstraat</i>	Kallement	Selsatenstraat
<i>Doornaardstraat</i>	Ternesselei	Beemdkant
<i>Draaiboomstraat</i>	Ternesselei	Autolei
<i>Driemastenbaan</i>	Vremdesteenweg	Herentalsebaan
<i>Fortbaan</i>	PortII-straat	PortII-straat
<i>FortII-straat</i>	Autolei	Herentalsebaan
<i>Eenhoornstraat</i>	Oelegemsteenweg	grens Wijnegem
<i>Guddegemstraat</i>	Ternesselei	Nijverheidsstraat
<i>Gulkenrodestraat'</i>	Herentalsebaan	hof Huigenrode
<i>Handboogstraat</i>	St-Damiaanstraat	Hoevenstraat
<i>Herentalsebaan</i>	grensDeurne	grensRanst
<i>Heyaertstraat</i>	Selsatenstraat	grensRanst
<i>Hoevenstraat</i>	Handboogstraat	Rollebeekstraat
<i>Hofstraat</i>	Herentalsebaan	Portbaan
<i>HogeKeer</i>	Oelegemsteenweg	Albertkanaal
<i>Immerseelstraat</i>	Ternesselei	Autolei (rondpunt)
<i>Jacobsveldweg</i>	Oelegemsteenweg	autosnelweg
<i>Joannastraat (Sinte)</i>	Torenstraat	Kallement
<i>Kaakstraat</i>	Kerkplaats	Welkomstraat
<i>Kallement</i>	Kerkplaats	Diepenbeek
<i>Kapelleveld</i>	Kapelstraat	Sportstraat
<i>Kapelstraat</i>	JanMoonsstraat	autosnelweg
<i>Kasteelstraat</i>	Welkomstraat	Selsatenstraat
<i>Keerbaan</i>	Torenstraat	DeKeer
<i>Kerkplaats</i>	rond de parochiekerk	
<i>Laarstraat</i>	Herentalsebaan	PortII-straat
<i>Langeweg</i>	Scheersel	Moffenhoeven
<i>Leliebaan</i>	Pietingbaan	grensBoechout
<i>Lindekensweg</i>	Ternesselei	
<i>Mariastraat</i>	Autolei	Herentalsebaan

Benaming	Begin	Einde
<i>Maria-Clarastraat</i>	Volkaertslei	Autolei
<i>Moffenhoeven</i>	Rollebeekstraat	Van Asschestraat
<i>Molenbaan</i>	St-Damiaanstraat	Wiekenstraat
<i>Molenbeekstraat</i>	Welkomstraat	Kallement
<i>Moonstraat (Jan)</i>	Kerkplaats	Wijnegemsteenweg
<i>Mortelmansstraat (Adolf)</i>	Kerkplaats	Dasstraat
<i>Melkerijstraat</i>	Welkomstraat	Herentalsebaan
<i>Netelaarstraat</i>	Herentalsebaan	Huigenrode
<i>Nijverheidsstraat</i>	Ternesselei	Doornaardstraat
<i>Oelegemsteenweg</i>	Wijnegemsteenweg	grens Oelegem
<i>Oudebaan</i>	Autolei	rondpunt autostrade
<i>Pietingbaan</i>	Herentalsebaan	grens Vremde
<i>Rollebeekstraat</i>	Ternesselei	Rollebeek
<i>Roosekapellaan</i>	Volkaertslei	Fortbaan
<i>Rooseweg</i>	Fortbaan	Moffenhoeven
<i>Scheersel</i>	Lt K Caluwaertsstraat	Langeweg
<i>Schransweg</i>	St-Damiaanstraat	Scheersel
<i>Schranshoevebaan</i>	Herentalsebaan	Rollebeekstraat
<i>Selsaten-Titinwijk</i>	Selsatenstraat	
<i>Selsatenstraat</i>	Herentalsebaan	Keerbaan
<i>Serclaesdreef ('t)</i>	Herentalsebaan	Hulgenrode
<i>Silsstraat</i>	Maria-Clarastraat	Fort II-straat
<i>Smisstraat</i>	Hoevenstraat	Lt K Caluwaertstraat
<i>Sportstraat</i>	Dasstraat	Kapelleveld
<i>Stenekruis</i>	Herentalsebaan	grens Ranst-Millegem
<i>Stommehoevestraat</i>	Pietingbaan	Vremdesteenweg
<i>Swinkelsstraat (Jozef)</i>	Torenstraat	Jan Moonsstraat
<i>Terneselei</i>	Dasstraat	Autolei
<i>Terstraetenweg</i>	Ternesselei	Kapelleveld
<i>Torenstraat</i>	Kerkplaats	Wijnegemsteenweg
<i>Tuinbouwstraat</i>	Herentalsebaan	
<i>Uilenbaan</i>	Wijnegemsteenweg	Ternesselei
<i>Van Asschestraat</i>	Moffenhoeven	Fortbaan
<i>Van Tichelenlei</i>	Ternesselei	Autolei
<i>Veldstraat</i>	Autolei	grens Deurne
<i>Verbrandelei</i>	Selsatenstraat	grens Ranst
<i>Volkaertslei</i>	Autolei	Fortbaan
<i>Vremdesteenweg</i>	Herentalsebaan	grens Vremde
<i>Vrijgezellenstraat</i>	St-Damiaanstraat	Lt K Caluwaertsstraat
<i>Welkomstraat</i>	Kaakstraat	Herentalsebaan
<i>Wiekestraat</i>	St-Damiaanstraat	Herentalsebaan
<i>Wijnegemsteenweg</i>	Torenstraat	grens Wijnegem

Gedrukt op de persen van de
Moderne Drukkerij J. VERHEYEN p.v.b.a..
Uitgever van het Weekblad «VOLKSBODE»
Kroonstraat 126. Boechout- Tel 51.2084

VERENIGINGSLEVEN

De Belgen zijn bekend om hun zin tot verenigen. “Zet gedurende een half uur drie Belgen bij elkaar, en er is een nieuwe maatschappij gesticht”, klinkt het in de volksmond. Er schuilt een grote waarheid in.

Over het verenigingsleven te Wommelgem zou gemakkelijk een lijvig boek gevuld kunnen worden. Talrijk zijn inderdaad de maatschappijen, die doorgaans zeer actief zijn. Het is praktisch onmogelijk, met recht op volledigheid, een opsomming te geven van al de kringen, inbegrepen hun onderscheidelijk doel en strekking. Het zou ons trouwens te ver leiden.

Zowel het centrum als het Kandonklaar, tellen in de eerste plaats tal van parochiale kringen als de K.W.B., K.A.V., Bond der Ouderlingen en verschillende jeugdorganisaties, allen met een zeer vermeldenswaardige bloei. Het schoonmenselijk doel dat nagestreefd wordt, op grond der christelijke leer, werkt heilzaam op het leven van een dorp. Naast het zedelijk en cultureel aspect, staat de gezonde ontspanning in de vrije uren op hoog peil. Uit de schoot van die verschillende kringen kwamen zelfs toneelverenigingen tot stand, die - niettegenstaande de aantrekkelijke concurrentie van het modern en ontaard ontspanningsleven - reeds voor ettelijke aangename en ontspannende uurtjes zorgden. Het Parochiaal Huis in het centrum (opgericht in 1930) en deze van Kandonklaar (1950) is praktisch iedere dag het toneel van een gonzende bijennest van rusteloze ijveraars voor de christelijke organisaties.

Veelvuldig zijn ook de maatschappijen in de gemeente, die de deuren open houden voor alle lagen van ons volk en diverse smaak. Als één der oudste verenigingen is zeker het Vrijwillig Pompierskorps te noemen, dat, niettegenstaande het speciale doel van zijn bestaan, een vereniging op zich zelf vormt, waarbij de vriendschapsbanden nauw verbonden zijn. Alhoewel officieel gesticht in 1873, zou Wommelgem veel vroeger reeds beroep hebben kunnen doen op de onbaatzuchtige hulp van vrijwillige brandweerlieden. Ook de Kon. Handboogmaatschappij «St-Hubert» wettigt een lang bestaan. Het stichtingsjaar is 1857, terwijl de Kon. Wipmaatschappij «St-Sabastiaan» in 1913 opgericht zou zijn.

Twee bloeiende muziekmaatschappijen zijn de trots van jong en oud. De Kon. Harmonie «De Eendracht» is de oudste en werd in 1877 gesticht. De Kon. Harmonie «De Verbroedering» werd in 1898 in het leven geroepen. Aanvankelijk zou hier de edele muziekkunst zelfs op de fiets beoefend zijn geworden (Veloclub). Rond 1930 heeft ook de maatschappij «De Verenigde Harmonicaïsten» enkele tijd flink gefloreerd.

De Boeren- en Hoveniersgilde (gesticht in 1899); de Boerinnengilde (gesticht in 1921); de Kon. Land- en Tuinbouwmaatschappij «Natuurschoon» (stichtingsjaar 1913) en de veel jongere «Het Neerhof van Wommelgem» (1960) leggen al een even bloeiende activiteit aan de dag. Bij de bewonderaars van onze wonderlijke natuur, dient ook de «v.z.w.d. Bloemenstoet» (1953) gevoegd.

Het Davidsfonds (1927) en de Studentengilde «Keikop» (1913) telt menig ijverig strever voor een verheven doel.

Er is ook nog de Nationale Strijdersbond (gesticht in 1921), dewelke de oudstrijders uit de beide wereldoorlogen, alsmede de weerstanders groepeerde. Op gebied van sportverenigingen is Wommelgem niet misdeeld. Diverse sporttakken worden beoefend. Is de plaatselijke Duivenbond (ontstaan rond

de jaren 1900) wellicht de oudste sportvereniging, dan is de roemrijkste zeker de Kon. Ternesse V. V. Van de voetbalclub was op de Tip reeds sprake in 1915, maar de officiële stichting volgde eerst in 1922, terwijl in 1927 aangesloten werd bij de K.B.V.B. De glorierijkste jaren van Ternesse lagen tussen 1928 en 1936. Ook de Ternesse Veteranen blijven zeer actief. De «Wommelgemse Turners» (1939) staan in voor de lichamelijke vorming der jeugd. De «Club Wommelgemse Politiehond» (1944) is gekend over gans het land. De vogelliefhebbers vinden hun gading bij «De Goudvink» (1955) en «De Drie Dassen» (1957). De hengelsport blijft niet op het achterplan met «De Goudkarper».

Wellicht door de successen van Jef Somers beïnvloed (hij won tweemaal de wielerklassieker Bordeaux-Parijs), werden wielersclubs in het leven geroepen. Als oudste club is «t' Winnend Wiel» (1946) nog steeds actief, evenals de lopers- en wielersclub «Wommelgemse Vitesse W.A.C.» (1945), Sommige herbergen tellen supportersclubs ter ondersteuning van lokale wielrenners. De meest actieve vereniging op het groene laken is de biljartclub «Willen is Kunnen» (1949), terwijl de biljartclub «Flora» (1935) lange tijd de scepter zwaaide in deze sporttak.

Alhoewel niet de besliste zekerheid te koesteren, alle verenigingen opgesomd te hebben, menen wij toch deze opgenoemd te hebben, die de laatste jaren het meest in de kijker liepen. Flink gesteund door een begripjend Gemeentebestuur, maken al die maatschappijen deel uit van de folklore en de zeden van een dorpsgemeenschap.

HANDEL en NIJVERHEID

Sinds het einde van de tweede wereldoorlog is Wommelgem werkelijk van aanschein tot aanschein veranderd, ook op industrieel vlak. Waar vroeger geen arbeidsmogelijkheid bestond, is de landbouwstructuur bepaald doorbroken en heeft de industriële gedachte wortel geschoten.

Arbeidsmogelijkheid is reeds geschapen sinds Wommelgem de reputatie heeft gekregen van "het glazen dorp". Men specialiseert er zich inderdaad in vervroegde tomaten- en saladeteelt. De bekwame tuinbouwers zorgen er voor, dat zowel in de maand april, als omstreeks Kerstmis, tomaten op de markt gebracht kunnen worden. In de serres - die men t'allenkante ontwaren kan te Wommelgem - groeien de tomatenstruiken opwaarts aan touwen (ze steunen niet op stokken zoals de planten in openlucht), zodat ze aan klimplanten doen denken. De productie gaat naar de veilingen (o.m. naar deze van St-Katelijne-Waver) en vandaar verspreid over het gehele land. Naast een veelzijdig onderhoud der planten, is bemesten, «uitstomen» tegen ziektekiemen en onverpoosd de serren op temperatuur houden, van primordiaal belang.

Buiten het bloeiend hoveniersbedrijf, is een nieuwe en zeer belangrijke mogelijkheid geschapen voor nijverheid en handel, ingevolge de vernieuwing van een uitstekende Herentalsebaan en de aanleg van de autosnelweg. Het thans reeds gevestigd industrieel patroon is zeer gevarieerd en omvat onder meer transport, vleeswaren, leder-, hout, bouw-, plastic-, meubel- en metaalnijverheid.

Een wandeling langsheen de mooie Herentalsebaan laat aan duidelijkheid niet te wensen. De eertijds kronkelende Aeszaklei, met zijn "kinderkoppen" van kasseistenen en schaarse woningen, onderging een grondige verandering en de oprichting van nieuwe bedrijven als middel tot werkverschaffing was het gelukkig gevolg hiervan.

Op zulke wandeling bemerkt men er de houthandelaars A. Crollet en de weduwe Borremans en Zonen. Vooral de houtzagerij Borremans is zeer modern uitgerust en biedt aan verschillende personen werk. Men bemerkt er de p.v.b.a. Altrak; het aardewerkbedrijf Walraven; de maalderij Biermans; het plasticbedrijf Plastibel; het Antwerps Metaalbedrijf; de carrosserie Van Genechten en garage Van Gestel. Men treft op de weg ook twee chocolaterie's aan. De chocolaterie GUDRUN, Herentalsebaan 463 is volledig machinaal uitgerust, waarbij de grondstoffen door mannelijk en de verpakking der producten door vrouwelijk personeel uitgevoerd wordt. De chocolaterie DEMANDE, Herentalsebaan 516, heeft zich zeer gespecialiseerd in confiserie, hoofdzakelijk pralines. De inrichting is volledig gemechaniseerd en naar het oordeel van bevoegden, hypermodern uitgerust.

Een toonaangevend bedrijf is de p.v.b.a. VITRA, gelegen in de schaduw der populierendreef naar "Hulgenrode" (Gulkenrodestraat 4). De belangrijke bedrijvigheid der firma is opvallend en wordt gestaafd met indrukwekkende cijfers verschaft door de dynamische figuur de heer Laeremans. Er is werkgelegenheid voor 45 personen en het bedrijf, dat ruim 1700 m² oppervlakte beslaat, heeft eigen ontwerptekenaars en vertegenwoordigers. De productie

bestaat uit cellofaan, polyethyleen, polypropyleen, P.V.C., cellulose-acetaat, enz. De firma bedrukt en verwerkt die materialen voor machinale verpakkingen van biscuiterie-, confiserie- en soortgelijke artikelen. Ook worden zakken vervaardigd voor textielwaren, onder andere de verpakking van nylonkousen. Wat van deze verpakking op de binnenlandse markt komt, wordt voor 80% door Vitra geleverd. In 1961 werden onder meer twintig miljoen van dergelijke zakken geproduceerd en verhandeld. Ook voert Vitra uit naar het buitenland (Duitsland, Nederland). De Belgische grootwarenhuizen van naam en faam zijn afnemers van het bedrijf, dat de enige in België is in zijn soort, dat polypropyleen verwerkt en tevens de eerste en enige is, die een verpakking voor zelfbediening op de markt brengt. Het betreft de «blisterverpakking», dat in de handel is onder de naam «VITRAPAK» en gespecialiseerd is als hangverpakking. «Vitra», dat een bedrijfsleiding bezit met initiatief en bovendien revolutionaire methoden ontwerpt, verwerkt per jaar alleen reeds 150 ton cellofaan.

Een groeiend bedrijf is de schrijn- en timmerwerkerij Ed. HEYNS, Herentalsebaan 444. Alle bouwwerken worden aangenomen met metserij-, schrijn- en timmerwerken. Het plaatsen van rolluiken in plastic wordt door de firma met zorg uitgevoerd, terwijl Ed. Heyns zich specialiseert in moderne keukenkasten en alle winkelininstallaties.

Zeker valt ook de «Laboratoire Flamy p.v.b.a.» te vermelden (Herentalsebaan 424), dat zich gelast met de fabricatie van cosmetische producten (schoonheidsmiddelen). Ets. M. VERHEYEN op hetzelfde adres, gelast zich met de fabricatie van de modernste haarkappersmeubelen. Het huis is hierin tenzeerste gespecialiseerd en de fabricatie is degelijk verzorgd. Ets. Verheyen verkoopt verder alle mogelijke artikelen voor het haarkappersvak.

De kernvraag waar de vleesnijverheid voor staat, is, dat het publiek, de koper of de gebruiker, meer service in de voeding wenst te zien ingebouwd. Het vleeswarenfabriek VAN GENECHTEN, Herentalsebaan 422, vooral om zijn Yiv-worstjes gekend, voldoet in dit opzicht volkomen en houdt beslist gelijke tred met de hedendaagse voedingseisen.

Naast de autosnelweg ligt de toekomst voor verdere ontwikkeling op gebied van de industrialisatie ver open. In de loop van 1962 werden grote oppervlakten, laag gelegen gronden aangespoten teneinde woningen en nieuwe bedrijven op te richten. Een ware evolutie voltrekt zich op de oude wijk Tip. Reeds enkele bedrijven zijn naast de baan in volle werking. De p.v.b.a. SOCAL, Nijverheidsstraat 62, specialiseert zich in wegsignalisatie en constructies in aluminium, terwijl VIBRABETON, op de Hoge Keer, het midden houdt tussen de nieuwe baan en het Albertkanaal. Deze firma kenmerkt zijn productje door een gebrevetteerd systeem van holle welfsels met kruisbewapening. In de bouwnijverheid heeft Vibrabeton een gunstig aangeschreven naam.

Een zeer toonaangevend bedrijf is ZEELANDIA - A. TROGH N. V., Nijverheidsstraat 58-60. dat voor het publiek praktisch onbekend is, doch naam en faam heeft in de bakkerijnijverheid. Zij voert handel in bakkerij grondstoffen, hoofdzakelijk speciaal bereide bakkerijgrondstoffen en uitgezochte meelmengelingen, die de bakkerij in staat moet stellen brood, kleingoed en gebak van prima kwaliteit te leveren, (o.a. biscuitpoeder Super; Luctor voor luxe-kleingoed; Quick-pasta, beslagstabilisator voor cake, enz.). In 1922 begon de heer Arthur Trogh, schoonbroeder van de E. H. Jos. De Schutter (+ 19.7.1961) en de heer ere-gemeentesecretaris L. De Schutter,

dergelijke producten uit Nederland in te voeren. De zaak nam regelmatig uitbreiding, maar de oorlog legde alle activiteit stil. In 1946 werd met een meerderheid van Belgisch kapitaal een Naamloze Vennootschap gesticht, waarvan in 1962 het kapitaal en de reserve 7 miljoen frank bedroeg. Het betreft dus een groothandel in specialiteiten, waarvan de meeste afkomstig zijn van de N. V. Zeelandia H. J. Doeleman te Zierikzee, de éنية Nederlandse firma in deze sector gemachtigd tot het dragen van het predicaat “Koninklijk”. De heer A. Trogh, afgevaardigde-beheerder, wordt bijgestaan door zijn zoon, de heer G. Trogh, beheerder-adjunct-directeur en de heer E. Lambrechts, procuratiehouder. Na verschillende vergrotingen te Berchem, breidde Zeelandia in 1962 uit naar Wommelgem aan de autostrade, waar moderne lokalen oprezen op een ruime strook grond van 4.000 m². In de kunstvol opgetrokken gebouwen staan 14 bedienden en 6 arbeiders tewerkgesteld. Kleur en licht harmoniëren met de moderne uitrusting der «trucs», de even moderne uitrusting der kleedkamers, was- en eetgelegenheid, douches en centrale verwarming. Met eigen camions worden de goederen van uit Wommelgem gevoerd naar dertig depothouders-vertegenwoordigers in vaste dienst, die weer met camionetten van de firma verder leveren aan de brood- en banketbakkers van ons land en Luxemburg, waarvan de grote meerderheid afnemers zijn. Deze vertegenwoordigers-depothouders werken onder de leiding van de heer P. Hoedt. “Zeelandia” besteedt vooral aandacht aan de “service”. De firma geeft gratis een eigen vakblad uit aan de bakkers (15e jaargang in 1962); zij steunt haar cliënteel op ruime mate en heeft zelfs een technisch raadgever die de bakkers met raad en daad bijstaat, enz. De leuze van de vooruitstrevende firma tot zijn cliënteel luidt: “Zeelandia-Wommelgem werd gebouwd voor U...”

Hoe machtig ook de nijverheid te Wommelgem groeien zal, toch zal de BROUWERIJ BEIRENS - gelegen aan het rondpunt der autostrade - de eerste en oudste nijverheid van de gemeente blijven. Sedert eeuwen werk verschaffend aan talrijke arbeiders, oefent de brouwerij een weldoende invloed uit op de bevolking. Door de blijvende samenwerking met de verschillende en talrijke verenigingen van het dorp, door allerhande liefdadigheid, heeft de instelling ruimschoots bijgedragen tot de bloei van het schone Wommelgem. Sinds eeuwen is zij op sociaal gebied een weldaad voor de gemeente en deelt er het wel en wee. Het voornaamste kenmerk in de geschiedenis van het Beirensbier is, dat van de oprichting af, de instelling zich specialiseert in de bieren van hoge gisting. De «gulden cammer» of «gouden brouwer» (oudste benaming) maakt nog steeds het «gulden bier». Vele proeven en jarenlange ondervinding hebben bewezen, dat het procédé van hoge gisting het beste en meest zuivere is. Naast een grotere en meer gezonde verteerbaarheid, naast zijn hoge voedingswaarde en zuiverheid van smaak, verwekt dit biersoort een scherpere eetlust en is zij een niet te onderschatten versterkingsmiddel voor zieken en herstellenden, omwille van het rijk gehalte aan vitaminen B. De bieren van hoge gisting zijn zuivere natuurproducten, die nog steeds bereid worden volgens de oude methode, maar nu met moderne middelen. Wat techniek en automatie in de brouwerij doet veranderen, is niet de hoedanigheid van het bier, maar wel de werkwijze om de drank te vervaardigen. De alomgekende TIPSOR («or» of goud van «de Tip»), het gulden bier van Wommelgem, is met het BERNARDIJNERBIER (Trappistenbier) een niet te onderschatten drank. Het gulden bier «Tipsor», dat een gulden band blijft tussen de brouwerij «Beirens» en het Wommelgemse volk, behaalde in het Expojaar (1958) de eerste prijs op de prijskampen te Gent, terwijl «Bernardijner» de «Zilveren Penning» verkreeg op de Europese Bierolympiaden van 1962.

Alhoewel de omwenteling op industrieel gebied zich te Wommelgem zichtbaar voltrekt, bleef toch het landelijk karakter behouden. Menige tuin is trouwens op enige wijze aangelegd en hierin spant zeker de BOOMKWEKERIJ Leon VAN DER AUWERA, die tevens alle grondwerken uitvoert, de kroon. Hij is kweker en leverancier van fruitbomen, rozelaars, sierdennen voor hagen, dwergconiferen, bloeiende vaste planten, canada, populieren, noem maar op. De gewettigde reputatie der boomkwekerij is alom gekend en de zaak bloeit zodanig, dat de beschikbare oppervlakte der tuinen aan de Keerbaan te klein geworden is. In de loop van 1963 zal de kwekerij dan ook overgeplaatst worden naar de Selsatenstraat 53, in de onmiddellijke nabijheid van het eeuwenoude kasteel «Verbrandhof» en de vernieuwde Herentalsebaan, waar Van der Auwera reeds zovele voorhofjes tot lieflijke en wonderlijke tuintjes herschiep. Alles getuigt van een waar vakmanschap. Aan de drukke verkeersader Broechem-Antwerpen wacht de boomkwekerij een grote toekomst.

BLADWIJZER

Ter inleiding.	
Even stilstaan bij Albert Raus.	
Woordje vooraf.	
Ligging (met plan)	9
Grenzen	10
Bodem	10
Ontstaan der gemeenten	11
Oorsprong der gemeente	11
Ontwikkeling der benaming	13
Toponymie over «hem»-gemeenten	14
Onze Voorouders	15
Waterlopen	15
Plan der gemeente	17
De Schijn	18
Herentalsevaart en Spui	19
Het Spuihuis	20
Wommelgem voor het jaar 1000	21
Heren van Wommelgem	22
Laatste Heer van Wommelgem	23
Wommelgem na 1355	23
Het geestelijk grondgebied	24
Pastors sinds 1604	25
Het bestuur der gemeenten	26
Burgemeesters sedert 1802	26
Gemeentesecretarissen sedert 1695	27
Flundertochten van Marten van Rossem	27
Van Keizer Karel tot Farnèse	28
Farnèse contra Staatsenleger	28
Toestand na 1589	30
De ongelukseeuw	30
Onder het Huis van Oostenrijk	31
Franse Invallen - Brabantse Omwenteling	31
Onder Frans bewind (1794-1814)	32
Eed der Priesters	33
De Republikeinse kalender	34
Verkoop van zwarte goederen	35
De Boerenkrijg	35
Einde van het Frans Bewind	36
Van 1814 tot 1914	37
Wereldoorlog 1914-18	37
Wereldoorlog 1939-45	38
De V-bommenregen over Wommelgem	40
Bevolkingsstatistieken	41
Ontstaan der wegen en straten	42
Onze steenwegen	43
Betekenis der straatnamen	44
Tolrechten op de steenwegen	46
Een pachteres vertelt	47
Van de tram- naar de autobusdienst	48
De Parochiekerk	49
Asafwijking der kerk	50

Kunstwerken in de kerk	50
De kerkklokken	52
Patroonheiligen van Wommelgem	53
Geschil om de bouwvallige toren	54
Beneficiën	55
De pastorijs	56
St-Janskapel	56
Het Veldkapelleke aan de Keer	57
De dorpskom en de Kaak	58
Het Gemeentehuis	59
Grenzen der gemeentelijke bevoegdheid	60
Het gemeentelijk Onderwijs	62
Gemeentelijke Jongensschool	63
Aangenomen Meisjesschool	65
Toekomst van het Lager Onderwijs	66
Oude Maten	67
De Waterleiding	68
Het Withof	69
Fort II	70
Kandonklaar	70
Aangroei Kandonklaar	72
Hof Kandonklaar	72
Hofke Roose en Roosekapel	73
Landgoed van Immerseel	74
Familie van Immerseel	76
Familie de Neuff	77
Wapen der familie de Neuff	77
Landgoed Ternessen	78
Familie Vermoelen	79
Familie Cornelissen	79
Familie de Witte	80
Kasteel Hulgenrode	81
Kasteel Verbrandhof - Selsaten	83
Familie d'Affaytady	85
Kastelen voor de jeugd	86
Tehuizen voor Ouderlingen	87
Hofke Moons	87
Brouwerij Beirens - «De Draaiboom»	88
Inhuldiging Albertkanaal	89
De Wommelgemse brandspuit in de Ranstse geschiedenis	90
Een eeuweling te Wommelgem	91
Jubileum op 't Laar	92
Voorhistorische bewijzen	93
De militieloting	95
Jaarmarkt anno 1905	96
Bloemenstoet 1953	97
Evolutie	98
Het is goed wonen te Wommelgem	100
Geraadpleegde werken	101
Lijst der Wommelgemse straten	102
Verenigingsleven	105
Handel en Nijverheid	107